

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΙΤΛΟΣ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Από τον S. Freud στον J. Lacan. Μία συγκριτική μελέτη για την θεωρία και την συμπτωματολογία στα πλαίσια της ψυχανάλυσης.

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΤΡΕΒΕΖΑ ΝΤΟΡΑ

ΕΠΟΠΤΕΙΑ: ΧΑΤΗΡΑ Κ.

ΑΜ : 1254

ΕΞΑΜΗΝΟ : ΧΕΙΜΕΡΙΝΟ

Ρέθυμνο, 2005

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	4
Α' μέρος	7
Πορεία προς την ψυχανάλυση. Βασικές θεωρητικές έννοιες. Η οικονομική διάσταση του ψυχικού γίνεσθαι.....	7
Διάκριση του ψυχικού δυναμικού σε διαφορετικά επίπεδα. Μία πορεία προς την κατανόηση της δομικής του διάστασης.....	10
Η ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη του ατόμου είναι λιβιδινικής φύσεως. Παράγοντες που στοιχειοθετούν τη σεξουαλική συμπεριφορά.....	14
Ο συμπλεγματικός χαρακτήρας των συμπτωμάτων. Η νοσηρότητα πηγάζει από τη ματαίωση μίας πρωταρχικής επιθυμίας.....	18
Ο διπλός ρόλος των συμπτωμάτων και η παραδοξότητα της φύσης τους.....	21
Η φαντασιακή διάσταση ως νοσογόνος παράγοντας. Ο ρόλος της φαντασίας στις ονειρικές αναπαραστάσεις.....	25
Τα όνειρα ως σταθεροί φορείς νοήματος και σημασίας για τη ζωή.....	29
Το σύστημα συνείδηση- αντίληψη και οι λεκτικές αναπαραστάσεις	34
Β' Μέρος	34
Το λακανικό έργο είναι μια δυναμική επιστροφή στον Freud.....	38
Εισαγωγικές θεωρητικές έννοιες στον Lacan.....	41

Η φανταστική, η συμβολική και η πραγματική διάσταση.....	44
Η ομιλία συνδέεται με ένα υποκείμενο που αγωνίζεται για την αναγνώριση της επιθυμίας του.....	49
Το όνομα του Πατέρα ως διαμορφωτής του Νόμου.....	54
Τα συμπτώματα συντίθενται από λέξεις και φέρουν μία σημασία.....	59
«Η ακρόαση είναι ακρόαση του μη γινώσκειν.».....	61
Επίλογος.....	66
Συμπεράσματα με αποχρώσεις.....	66
Βιβλιογραφία.....	68

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η πορεία προς την ψυχανάλυση χαρακτηρίζεται από τη δυναμική ανάλυση και ερμηνεία των ψυχικών φαινομένων, της δομής που εμφανίζουν, και του ρόλου που διαδραματίζουν στη διαμόρφωση και ανάπτυξη τόσο της αποκλίνουσας – παθολογικής όσο και της φυσιολογικής συμπεριφοράς. Το έργο του S. Freud, δημιούργησε τη βάση του ψυχοδυναμικού οικοδομήματος, καθώς για πρώτη φορά η ανθρώπινη δραστηριότητα μελετήθηκε υπό το φως των ασυνείδητων σεξουαλικών δυνάμεων, και της επίδρασης που οι τελευταίες ασκούν σε πολλά επίπεδα της ψυχικής συγκρότησης.

Ο Freud διέκρινε τις ψυχικές λειτουργίες στην οικονομική και χωρική τους διάσταση, και θεμελίωσε τον τρόπο λειτουργία τους με βάση την αρχή της απόλαυσης. Υπό την έννοια αυτή, το ψυχικό σύστημα επιδιώκει με κάθε τρόπο την μείωση των εισερχόμενων διεγέρσεων που απορρέουν από την ματαίωση ή την ανεπαρκή ικανοποίηση της λίμπιντο, και μέσω εξισορροπητικών μηχανισμών, όπως είναι η απώθηση, η προβολή και αρκετοί άλλοι, συμβάλει στην εκφόρτιση των δυνάμεων που επενεργούν εντός του ψυχικού οικοδομήματος. Η τοπική – χωρική σκοπιά, είναι ένας όρος περιγραφικός, σύμφωνα με τον οποίο η ψυχική συσκευή συναποτελείται από τις δυνάμεις του ασυνείδητου, τις ονομαζόμενες ενορμήσεις, το Εγώ, το πεδίο της συνείδησης, και το Υπερεγώ, την ενσωμάτωση δηλαδή ενός ιδανικού Εγώ, που δρα με βάση τις ηθικές και κοινωνικές επιταγές.

Οι μηχανισμοί που διέπουν την ψυχική λειτουργία συμβάλλουν επίσης και στη διαμόρφωση των ονειρικών αναπαραστάσεων, που διακρίνονται στο λανθάνον και το έκδηλο περιεχόμενό τους. Στην ουσία, τα όνειρα αποτελούν για τον Freud κωδικοποιημένες και παραλλαγμένες μεταμφιέσεις των επιθυμιών, που κατά την διάρκεια της εγρήγορσης δεν μπορούν να εισβάλλουν στην συνείδηση γιατί κάτι τέτοιο θα επέφερε αρνητικά αποτελέσματα και θα διατάρασσε τις ισορροπίες. Ο μηχανισμός της απώθησης είναι εκείνος που διαφυλάσσει το υποκείμενο από την επικίνδυνη συσσώρευση διεγέρσεων εντός του ψυχικού συστήματος, και η χαλάρωση του μηχανισμού της απώθησης οδηγεί στην ανάπτυξη νοσηρότητας και την εκδήλωση συμπτωματολογίας.

Ο βασικός παράγοντας που μπορεί να οδηγήσει στην νοσηρότητα (όπως κάτι τέτοιο προέκυψε μέσα από τις μελέτες του Freud για την υστερία) είναι μία πρωταρχική έλλειψη που συνεπάγεται την ανακοπή της πορείας της λίμπιντο και τη στροφή της προς ορισμένες άλλες ισοδύναμες πηγές απόλαυσης, επομένως η σημασία των πρώτων παιδικών εμπειριών και του Οιδιπόδειου συμπλέγματος καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό και την πορεία ανάπτυξης του ατόμου. Τέλος, η ψυχική ζωή θα μπορούσαμε να πούμε ότι παρομοιάζεται από τον Freud ως ένα πεδίο μάχης, με αντιτιθέμενες δυνάμεις να επενεργούν πάνω του, να διαμορφώνουν συγκρουσιακά συμπλέγματα και να εκτονώνονται μέσω τρίτων διόδων, αναζητώντας την άμεση εκφόρτισή τους και την επαναφορά του συστήματος σε κατάσταση ισορροπίας.

Ο Lacan υιοθέτησε πολλά σημεία από τη θεωρία του Freud πρόσθεσε όμως μία νέα διάσταση στις εννοιολογικές του κατασκευές περί ασυνειδήτου. Η βασική του θέση πως το ασυνείδητο είναι δομημένο σαν γλώσσα απορρέει από την μελέτη ενός ευρέως πεδίου επιστημών ανάμεσα στις οποίες και η δομική γλωσσολογία, σύμφωνα με την οποία διακρίνει τη γλώσσα από την ομιλία (η πρώτη αναφέρεται ως μία δομή ενώ η δεύτερη συνιστά μία πράξη), και κατέδειξε πως όσο ο άνθρωπος διατυπώνει τις επιθυμίες του μέσα από την χρήση του λόγου, τόσο περισσότερο απομακρύνεται από την πηγή τους.

Το φαντασιακό, το συμβολικό και το πραγματικό συνθέτουν τα τρία θεμελιακά πεδία της ανθρώπινης πραγματικότητας. Το στάδιο του καθρέφτη αναφέρεται στην ενσωμάτωση ή αφομοίωση μίας εικόνας με την οποία το παιδί αρχικά ταυτίζεται, γεγονός που μας εισάγει στην αλλοτριωτικό χαρακτήρα του Εγώ: για να μπορέσει το άτομο να προσδιορίσει το Εγώ του πρέπει να ταυτιστεί με μία εικόνα ξένη προς αυτό.

Η φαντασιακή διάσταση με την οποία επεξεργάζεται τον κόσμο τερματίζεται εν μέρει με την είσοδο του υποκειμένου στον κόσμο των σημαινόντων, δηλαδή στον κόσμο της γλώσσας. Στην νέα αυτή διάσταση πραγμάτων αντιλαμβάνεται ότι μόνο μέσα από την χρήση του συμβολικού δικτύου θα μπορέσει να αποκαλύψει τις επιθυμίες του και να διατυπώσει τα αιτήματά του, επομένως πρέπει τα μηνύματα που στέλνει να κατευθυνθούν προς ένα τρίτο άτομο, τον σημαντικό Άλλο, που είναι στην ουσία η φωνή του ασυνειδήτου του. Η επιθυμία λοιπόν, προσλαμβάνει μία νέα μορφή, μετατρέπεται στην επιθυμία της επιθυμίας του Άλλου, που και πάλι μας

εισάγει στην αποσπασματική φύση του Εγώ, καθώς για να μπορέσει το υποκείμενο να αναγνωρίσει το είναι του, οφείλει να προσδιοριστεί από κάτι που βρίσκεται έξω από αυτόν, για να το αρνηθεί εκ νέου. Αυτή είναι και η μεγαλύτερη παραδοξότητα με την οποία εμφανίζονται οι επιθυμίες.

Η παρείσφρηση της πατρικής μορφής είναι επίσης καταλυτικής σημασίας. Το όνομα του Πατέρα πρόκειται για έναν τόπο συμβολικό, που επιβάλλει τον νόμο, απεγκλωβίζει το παιδί από την μέχρι τότε ταύτισή του με όσα επιθυμούσε η μητέρα και εισάγει το υποκείμενο στον κόσμο των συμβόλων και της γλώσσας. Η διαδικασία αυτή καθίσταται ιδιαίτερα σημαντική γιατί επιτελείται μία σειρά ανακατανομών και αναδιοργανώσεων σε επίπεδο φαντασιακό, γεγονός που στρέφει το παιδί από την φαντασιακή στην συμβολική ενσωμάτωση κάποιου αντικειμένου επιθυμίας.

Οι ψυχώσεις αποτελούν ανεπαρκή μεταφορά του ονόματος του Πατέρα και οι ψυχοπαθολογικές εκδηλώσεις γενικά περιέχουν στοιχεία από τη φάση του σταδίου του καθρέπτη, που ως ένα βαθμό μπορεί να θεωρηθεί ο υποκινητής του διχασμένου Εγώ, αν οι ενσωματώσεις των εικόνων οδηγήσουν σε ακραίο ναρκισσισμό. Γενικότερα, η παράνοια αποτελεί για τον Lacan το όριο της ελευθερίας του ατόμου και υποδηλώνει την αποτυχία του λόγου να εκφράσει με πληρότητα τα θέλω και τις επιθυμίες του.

Τέλος, η ψυχαναλυτική εργασία στοχεύει στην αναδιατύπωση των φαντασιακών οργανώσεων του υποκειμένου και στην ανάπτυξη νέων διαλεκτικών σχέσεων με τον σημαντικό Άλλο, τη δυνατότητα δηλαδή αναπαραγωγής ενός πλήρους και επαρκούς διαλόγου με τις πιο απομακρυσμένες επιθυμίες του. Το άκουσμα της ομιλίας «της σιωπής» όπως λέει ο Lacan, είναι περισσότερο από αναγκαίο, ώστε το άτομο να απεγκλωβιστεί από το παραπλανητικό παιχνίδι του δικτύου των σημαινόντων, να αποποιηθεί μία γλώσσα που μεταμφιέζει τις επιθυμίες του και με τον τρόπο αυτό να κάνει ένα βήμα ακόμα που θα τον φέρνει πιο κοντά στις αλήθειες του.

ΚΥΡΙΩΣ ΘΕΜΑ

Α΄ ΜΕΡΟΣ

Πορεία προς την ψυχανάλυση. Βασικές θεωρητικές έννοιες. Η οικονομική διάσταση του ψυχικού γίνεσθαι.

Μέσα από μία μακρά πορεία πρακτικών κλινικών αποτελεσμάτων και θεωρητικών αρχών θεμελιώθηκε η ψυχαναλυτική προσέγγιση μέσα από το έργο του S. Freud σε μία περίοδο μάλιστα όπου οι απόψεις που επικρατούσαν για την κατανόηση και ερμηνεία της συμπεριφοράς βασίζονταν σε μία καθαρά βιολογική και μηχανιστική θεώρηση των ψυχοπαθολογικών εκδηλώσεων. Μέσα από τις εκτεταμένες κλινικές παρατηρήσεις που πραγματοποίησε ο S. Freud και το ευρύ θεωρητικό υπόβαθρο που αναδύθηκε από αυτές, καθιερώθηκε η ψυχοδυναμική θεωρία υπό το πρίσμα της οποίας τα ψυχικά φαινόμενα - είτε αναφερόμαστε σε επίπεδο παθολογίας είτε με την μορφή φυσιολογικής συμπεριφοράς – άρχισαν να ερμηνεύονται και να μελετούνται όχι πλέον στατικά αλλά δυναμικά και πολύπλευρα.

Για πρώτη φορά εισάγεται η έννοια του ασυνειδήτου και της επιρροής που αυτό ασκεί στις ψυχικές λειτουργίες και την ανάπτυξη των παθολογικών καταστάσεων όπως είναι η υστερία, η κατάθλιψη, οι αγχώδεις και φοβικές διαταραχές και ο ρόλος που διαδραματίζουν ένα πλήθος άλλων μηχανισμών όπως είναι η απώθηση, οι ενορμήσεις, το Οιδιπόδειο σύμπλεγμα. Οι ψυχαναλυτικές αρχές καθορίστηκαν μέσα από τις ψυχολογικές ερμηνείες που απέδωσε ο Freud στα κλινικά ευρήματα και οι οποίες χάραξαν το δρόμο για την εις βάθος κατανόηση των συνεξαρτήσεων και των συμπλεγμάτων που επικρατούν στα πλαίσια της ψυχικής δραστηριότητας.

Για να γίνουμε περισσότερο συγκεκριμένοι, η διάσταση που μέσα από την ψυχανάλυση αποδόθηκε είναι μία διάσταση δυναμική (οικονομική), χωρική αλλά και περιγραφική, με την έννοια ότι το ψυχικό όργανο, όπως το ονόμαζε ο Freud (1965) λειτουργεί με βάση την αρχή της απόλαυσης, επιδιώκει δηλαδή με κάθε μέσο την απομάκρυνση των επικίνδυνων ή επώδυνων ερεθισμάτων που είναι δυνατό να διαταράξουν την ενδοψυχική ισορροπία. Επομένως, το σύνολο της ψυχο-διανοητικής λειτουργίας

προσανατολίζεται προς την άντληση ηδονής (με την έννοια της ικανοποίησης) γεγονός που συνεπάγεται την μείωση, χαλάρωση ή εξαφάνιση του όγκου των διεγέρσεων που συσσωρεύθηκαν στην ψυχική συσκευή, χρησιμοποιώντας κάθε φορά ορισμένους μηχανισμούς οι οποίοι είναι δυνατό να εξασφαλίσουν την μόνιμη ή και περιστασιακή επαναφορά της ψυχικής λειτουργίας σε κατάσταση ηρεμίας. Επομένως, ο πόνος και η δυσαρέσκεια αποτελούν καταστάσεις που συμβάλλουν στην αύξηση των διεγέρσεων εντός του ψυχικού συστήματος και εκφράζονται με την μορφή έντονων και πιεστικών τάσεων λιβιδινικού τύπου.

Ο όρος *libido* περιγράφει τον τρόπο έκφρασης και δράσης των ενστικτωδών ενορμήσεων που προέρχονται από τις σεξουαλικές επιταγές με άλλα λόγια η λίμπιντο χαρακτηρίζει την δυναμικότητα με την οποία εκδηλώνεται το σεξουαλικό ένστικτο και τις ακατάπαυστες πιέσεις που αυτό ασκεί προκειμένου να αντλήσει ικανοποίηση (Freud, τόμος 2). Συχνά με τον όρο παρορμήσεις (ή ενορμήσεις) αναφερόμαστε στα ιδιαίτερα εκείνα χαρακτηριστικά μέσω των οποίων η λίμπιντο κατευθύνει το ενεργειακό της δυναμικό και διοχετεύει επιτακτικά της επιθυμίες της. Τα βασικά συστατικά των εν λόγω παρορμήσεων, όπως αυτά συνοψίζονται στα Δοκίμια Μεταψυχολογίας (Freud, 1980) έχουν ως εξής:

- Διαθέτουν μία ιδιαίτερη δύναμη η οποία ωθεί τις παρορμήσεις προς την πραγματοποίηση των σκοπών τους, που δεν είναι άλλη από την άντληση απόλαυσης και την ακατάπαυστη αναζήτησή της. Δρουν με βάση την αρχή της ευχαρίστησης και όχι σύμφωνα με την αρχή της πραγματικότητας.
- Αποτελούν παρωθητικές δυνάμεις συμβάλλοντας στην δραστηριοποίηση αλλά και διοχέτευση των εσωτερικών αναγκών, πηγάζουν δηλαδή από τον εσωτερικό κόσμο του ατόμου και πολύ συχνά παίρνουν την μορφή μίας συγκεκριμένης ανάγκης προς ικανοποίηση.
- Εμφανίζονται δραστικές, επιτακτικές με αιτήματα που εκδηλώνονται σταθερά και με συνέχεια και όχι σπασμωδικά ή στιγμιαία. Η αναβολή της ικανοποίησής τους δεν αποτελεί αντικείμενο προς διαπραγμάτευση.
- Εντούτοις, εξαιτίας του γεγονότος ότι λειτουργούν έχοντας ως κινητήρια δύναμη την εξασφάλιση της απόλαυσης διαθέτουν ευελιξία, είναι δυνατό να ακολουθούν ενδιάμεσους ή παράπλευρους δρόμους για την επίτευξή

και την διασφάλισή των επιθυμιών τους. Χρησιμοποιούν εναλλακτικές μορφές εκδήλωσης των αιτημάτων τους.

- Κατευθύνονται προς ένα ορισμένο ερωτικό αντικείμενο μέσω του οποίου οι παρορμήσεις φτάνουν στον στόχο τους. Ένας από τους βασικότερους ρόλους που διαδραματίζουν είναι το γεγονός ότι το αντικείμενο αυτό είναι δυνατό να αναπληρώνεται και να μεταλλάσσεται ανάλογα με τις συνθήκες.
- Η πηγή της παρόρμησης εντοπίζεται σε ένα μέρος του σώματος ή σε κάποιο όργανο, του οποίου η διέγερση αντιπροσωπεύεται στην ψυχική ζωή.
- Μία ιδιαίτερα έντονη σύνδεση της παρόρμησης με κάποιο ερωτικό αντικείμενο ονομάζεται προσκόλληση, επιτελείται στα αρχικά στάδια της ανάπτυξης της και θέτει την κινητικότητά της αποκλειστικά προς το μία κατεύθυνση αντιστεκόμενη έντονα σε κάθε διάλυση.

Θα μπορούσαμε μέσα από μία δεύτερη οπτική να θεωρήσουμε τις παρορμήσεις ως το όριο ανάμεσα στο ψυχικό και το σωματικό, τον ψυχικό αντιπρόσωπο των εσωτερικά προερχόμενων διεγέρσεων. Η πίεση που ασκείται μέσω των ενορμήσεων δημιουργεί μία ανερχόμενη ένταση και μία επιτακτική ανάγκη για την κατάπαυσή τους, από την στιγμή μάλιστα που παίρνουν την μορφή επιθυμίας γίνεται αντιληπτό πως εκείνο που μπορεί να τις καταργήσει ή να τις αναστείλει είναι μία ισοδύναμη πηγή από την οποία θα αντλείται ικανοποίηση - έστω κι αν αυτό συμβαίνει αποσπασματικά ή μερικώς.

Η οικονομική λοιπόν θεώρηση αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο πραγματοποιείται η διαχείριση και εξισορρόπηση των ασκούμενων επί της ψυχικής συσκευής δυνάμεων. Ο συγκρουσιακός χαρακτήρας των σεξουαλικών ενορμήσεων με άλλα τμήματα της ψυχικής δομής είναι δυνατό να προκαλέσει τεταμένες καταστάσεις που σχετίζονται με την κατανάλωση αυξημένων ποσοτήτων ψυχικής και διανοητικής ενέργειας γεγονός που αποτελεί παράγοντα κινδύνου για την ψυχική ισορροπία.

Έτσι, οι σεξουαλικές παρορμήσεις παράγονται από εσωτερικές ανάγκες, ασκούν επί του ψυχικού οργάνου έντονες και ακατάπαυστες διεγέρσεις, και ως εκ τούτου επιδιώκουν άμεση εκφόρτιση. Με τον τρόπο αυτό δημιουργούν ένα είδος εσωτερικής αλλαγής ή μία έντονη συγκινησιακή κατάσταση, που προάγει την εμφάνιση μίας εμπειρίας ικανοποίησης, η οποία

θέτει τέρμα στον εσωτερικό ερεθισμό. Θα μπορούσαμε λοιπόν να πούμε ότι μέσω των εμπειριών ικανοποίησης παράγεται μία ιδιαίτερη αντίληψη, ένα είδος μνημονικής εικόνας η οποία παραμένει στο εξής δεμένη με την ανάμνηση της διέγερσης που προκάλεσε η αρχική ανάγκη (Μαρκίδης, 1999).

Εγκαθιδρύεται λοιπόν, ένας ιδιαίτερος δεσμός ανάμεσα στην εμφάνιση μίας επιθυμίας και την απόλαυση που αντλείται έπειτα από την ικανοποίησή της, η οποία προφανώς προέρχεται από την ανταπόκριση της εξωτερικής πραγματικότητας αλλά σχετίζεται επίσης και με την δημιουργία μνημονικών αναπαραστάσεων άμεσα συνδεδεμένων με την κατάσταση της απόλαυσης που αποκτήθηκε. Επομένως την επόμενη φορά που θα προκύψει μία επιθυμία, η ψυχική ενόρμηση που θα αναδυθεί είναι δυνατό να στραφεί προς το ίδιο ερωτικό αντικείμενο του εξωτερικού κόσμου επιδιώκοντας να προκαλέσει εκ νέου την κατάσταση της αρχικής ικανοποίησης (Μαρκίδης, 1999).

Στο σημείο αυτό, προτού γίνει εκτενέστερη αναφορά στις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ συνειδητών και ασυνειδητών ορμών εντός του συστήματος που ονομάζεται ψυχική συσκευή, κρίνεται αναγκαία η παρουσίαση ορισμένων θεμελιωδών και για την ψυχανάλυση εννοιών.

Διάκριση του ψυχικού δυναμικού σε διαφορετικά επίπεδα. Μία πορεία προς την κατανόηση της δομικής του διάστασης.

Ο Freud εισήγαγε τους όρους συνειδητό, προσυνειδητό και ασυνείδητο προκειμένου να γίνουν περισσότερο κατανοητές οι διεργασίες που επιτελούνται στα επιμέρους συστήματα της ψυχικής διαστρωμάτωσης και να διασαφηνιστούν τόσο οι μεταξύ τους υφιστάμενες σχέσεις όσο και οι ιδιαίτερες εκείνες συνθήκες που καθίστανται ικανές να οδηγήσουν προς την νοσηρότητα και την συμπτωματολογία (Freud, τόμος 5).

Μέσα από τα κλινικά ευρήματα του Freud γύρω από την μελέτη της υστερίας και των επιδράσεων που ασκούσε σε διάφορα επίπεδα των ψυχικών και σωματικών λειτουργιών, προέκυψε η θεωρία περί ασυνειδητών δυνάμεων-εκφραζόμενες με την μορφή λιβιδινικής ενέργειας- και που χαρακτηρίζονται

ως σεξουαλικές ενορμήσεις, σχετιζόμενες συχνά με το ένστικτο της αυτοσυντήρησης. Τα συμπτώματα της υστερίας προέρχονται από συγκινησιακές εμπειρίες τραυματικού χαρακτήρα, οι οποίες όμως παρέμεναν σε καταστολή αντί να διαχέονται μέσω άλλων διεξόδων της συναισθηματικότητας, με αποτέλεσμα οι αναμνήσεις αυτές να κατακρατούνται υπό μορφή εσωτερικής «δέσμωσης» (Freud, τόμος 11).

Οι λανθάνουσες αυτές συναισθηματικές καταστάσεις, που δεν γίνονται αντιληπτές από το άτομο, είναι δυνατό να προσλάβουν διπλή κατεύθυνση. Άλλοτε εμμένουν και γίνονται αισθητές σε ολόκληρο το πεδίο της ψυχικής ζωής του ατόμου, αποτελώντας μόνιμη πηγή συνεχών ερεθισμών και άλλες φορές προσλαμβάνουν την μορφή νευρολογικών φαινομένων ή απαγορευτικών καταστάσεων (όπως πχ. παραλυσία) που αποτελούν ταυτόχρονα και τα ψυχικά συμπτώματα της νεύρωσης. Με άλλα λόγια, η υστερία υποστροφής είναι μία έκφραση υπερφορτισμένων συγκινησιακών καταστάσεων, οι οποίες βρίσκουν διέξοδο με παράλογα και μη αποδεκτά μέσα (Freud, 1970)

Τα συμπεράσματα που προέκυψαν από τις μελέτες αυτές καταδεικνύουν την παρεμβολή ορισμένων μηχανισμών οι οποίοι διατηρούν σε λανθάνουσα κατάσταση τις συγκινησιακές καταστάσεις με τραυματικό περιεχόμενο και επιπλέον διαφαίνεται πως συνυπάρχουν ψυχικές δομές, ανεξάρτητες ως ένα βαθμό μεταξύ τους, για τις οποίες το άτομο δεν διαθέτει συνειδητή γνώση και δύσκολα μπορεί να διακρίνει την δραστηριότητά τους.

Οι σεξουαλικές παρορμήσεις προέρχονται από το ασυνείδητο τμήμα της ψυχικής συγκρότησης (που αναφέρεται και ως Id ή Εκείνο), επιδιώκουν από την πρώτη στιγμή της εμφάνισής τους και καθ' όλη την πορεία της ανάπτυξής τους την απόλαυση, χωρίς την παραμικρή παρέκκλιση από την αρχή αυτή. Δρουν, συνεπώς, με βάση την αρχή της ευχαρίστησης κατευθύνοντας την λίμπιντο προς την εκλογή ερωτικών αντικειμένων από τα οποία και αντλείται ικανοποίηση.

Η σφαίρα εκείνη του ψυχισμού που εμπεριέχει την συνειδητή γνώση και αντίληψη του κόσμου αντιπροσωπεύεται από το Εγώ, προσλαμβάνει πληροφορίες από την εξωτερική πραγματικότητα και λειτουργεί κατά ένα τρόπο μεσολαβητικό προσπαθώντας να χαλιναγωγήσει τις προερχόμενες από το ασυνείδητο δυνάμεις και να τις μετασχηματίσει σε κοινωνικά

αποδεκτές μορφές συμπεριφοράς. Σε αντίθεση με τις σεξουαλικές ενορμήσεις το Εγώ διαθέτει μία σειρά από ψυχικούς μηχανισμούς προκειμένου να εκτρέπει ή να αναβάλλει την ικανοποίηση των αναγκών που προέρχονται από το ασυνείδητο, η λειτουργία του συμβαδίζει με την αρχή της πραγματικότητας. Οι μηχανισμοί άμυνας που χρησιμοποιούνται ανάλογα με τις εκάστοτε συνθήκες είναι οι εξής : η απώθηση, η συνταύτιση, η αναπλήρωση ή αντιστάθμιση, η υποκατάσταση, η μετουσίωση (ή εξιδανίκευση), η εκλογίκευση, η παλινδρόμηση, η μετάθεση, η διανοητικοποίηση, η ανατροπή ή αναίρεση, ο αντιδραστικός σχηματισμός, η αποσύνδεση (ή διάσχιση), η μετατροπή, ο συμβολισμός, η προβολή, η ενδοβολή, η προβλητική συνταύτιση και η άρνηση (Ιεροδιακόνου, 1988, τ. 1).

Ο όρος προσυνειδητό αποτελεί μία χωρική-τοπογραφική αναφορά και σχετίζεται με το τμήμα της ψυχικής συσκευής που βρίσκεται στον ενδιάμεσο, μεταξύ του συνειδητού και ασυνειδήτου, χώρο. Όπως έχει περιγραφεί από τον ίδιο τον Freud, το προσυνειδητό παρομοιάζεται με ένα είδος «προθαλάμου» όπου συσσωρεύονται όλες οι ιδέες και ψυχικές αναπαραστάσεις οι οποίες δεν είναι επιτρεπτό να εισέλθουν στην συνείδηση εξαιτίας της λογοκρισίας που υφίστανται μέσω του Εγώ (Freud, τόμος 2). Παρά το γεγονός ότι το Εγώ ανθίσταται στην είσοδο ανεπίτρεπτων επιθυμιών στην σφαίρα της συνείδησης, εντούτοις οι αναπαραστάσεις που συγκεντρώνονται σε προσυνειδητό επίπεδο ασκούν ιδιαίτερες πιέσεις και είναι δυνατό να προκαλέσουν απροσδιόριστο άγχος για το άτομο, ιδιαίτερα μάλιστα στις περιπτώσεις όπου το Εγώ είναι ασθενές και δεν πραγματοποιεί επιτυχείς απωθήσεις.

Η απώθηση λοιπόν αποτελεί την διαδικασία σύμφωνα με την οποία μία πράξη ικανή να καταστεί συνειδητή, εκδιώκεται στην σφαίρα του ασυνειδήτου λόγω του οδυνηρού και επικίνδυνου – για την ψυχική ισορροπία-συγκινησιακού φορτίου που αυτή φέρει (Freud, τόμος 7). Η απώθηση αποτελεί την άμυνα του Εγώ μπροστά στο ενδεχόμενο ανάδυσης ανεπίτρεπτων επιθυμιών στο πεδίο της συνείδησης και όσο αποτελεσματικότερα επιτελείται, τόσο πιο ελεύθερο παραμένει το Εγώ να χειρισθεί την εξωτερική πραγματικότητα. Είναι επομένως ένας χρήσιμος μηχανισμός και για τα φυσιολογικά άτομα- παρά το γεγονός ότι μπορεί να αποτελέσει προπομπό νοσηρότητας, όπως θα δούμε στην συνέχεια- που

παρεμποδίζει τη ανάκληση των δυσάρεστων εμπειριών ή γεγονότων, τα οποία όμως παραμένουν αναλλοίωτα στο προσυνειδητό και διατηρούν την επιμονή τους να αναδυθούν στην συνείδηση, εάν συντρέξουν ορισμένες προϋποθέσεις όπως είναι για παράδειγμα η χαλάρωση του μηχανισμού της απώθησης. Σε περίπτωση που κάτι τέτοιο συμβεί επιστρατεύονται άλλοι μηχανισμοί αλλά είναι πιθανό η κατάσταση αυτή να ευνοήσει την εμφάνιση συμπτωματολογίας.

Η ψυχική συσκευή απαρτίζεται από ένα ακόμη τμήμα που εμφανίζεται μεταγενέστερα από χρονικής άποψης και εγκαθιδρύεται μετά την εμφάνιση του Οιδιποδείου συμπλέγματος. Πρόκειται για το Υπερεγώ, στο οποίο ενσωματώνονται οι ηθικές αξίες και οι κοινωνικές επιταγές που έχουν αποκτηθεί μέσα από την διαδικασία εκπλήρωσης ενός ιδεώδους ή ιδανικού Εγώ. Κατά την εμφάνιση της Οιδιπόδειας φάσης, η λίμπιντο δεν χαρακτηρίζεται πλέον από αυτό-ερωτική δραστηριότητα- όπως συνέβαινε στο στοματικό στάδιο- και αρχίζει να προσανατολίζεται προς τον ετερόφυλο γονέα, ο οποίος αποτελεί και το ερωτικό αντικείμενο της περιόδου αυτής. Το Οιδιπόδειο σύμπλεγμα, κατά τον Freud, φανερώνει πως η αρχική ανάπτυξη της λίμπιντο κατευθύνεται προς την εκλογή ερωτικών αντικειμένων αιμομικτικής φύσης (Freud, τόμος 2).

Επειδή όμως μία τέτοια κατάσταση εγείρει συναισθήματα ενοχικά (τα οποία παίρνουν την μορφή άγχους ευνουχισμού), της τιμωρίας δηλαδή που μπορεί να επέλθει για τις μη παραδεκτές σκέψεις και ιδέες του παιδιού, για πρώτη φορά βιώνεται ο φόβος και η ανασφάλεια που απορρέουν από την εμφάνιση μίας επιθυμίας. Σε όλα τα προηγούμενα στάδια η ικανοποίηση των αναγκών ήταν πρωταρχικής σημασίας και επιδιωκόταν χωρίς δισταγμούς ή αμφιταλαντεύσεις. Κατά την διάρκεια του Οιδιποδείου συμπλέγματος όμως (το οποίο συμπίπτει με την φαλλική περίοδο) δημιουργούνται συναισθήματα τύψεων και ενοχής απέναντι στις εμφανιζόμενες σεξουαλικές επιθυμίες, οι οποίες με την λύση του σταδίου αυτού απωθούνται και μέσα από την αναστολή που υφίσταται η πορεία της λίμπιντο εγκαθιδρύεται τελικά το Υπερεγώ (Freud, 1965)

Το Υπερεγώ αποτελεί το καταστάλαγμα του προτύπου των σχέσεων με τους γονείς, έτσι όπως αυτές ενσωματώθηκαν και αφομοιώθηκαν από το ίδιο το άτομο και για τον λόγο αυτό το ιδεώδες Εγώ αποτελεί κατά κάποιο τρόπο

την κληρονομιά του Οιδιποδείου συμπλέγματος. Ασκεί την δύναμη και τον κυριαρχικό χαρακτήρα του μέσα από την δυσαρέσκεια την οποία εκδηλώνει υπό την μορφή κατηγορηματικής προσταγής ή απαγόρευσης, ενώ παράλληλα ευθύνεται για τα ασυνείδητα αισθήματα ενοχής και τις τύψεις συνείδησης που μπορεί κανείς να βιώνει απέναντι σε μία κατάσταση (Freud, τόμος 5).

Ο διαχωρισμός του Υπερεγώ από το Εγώ σίγουρα δεν αποτελεί τυχαίο γεγονός, αντίθετα, περιγράφει μία κατάσταση φυσιολογικής εξέλιξης στην πορεία ανάπτυξης του ανθρώπου, κατά την διάρκεια της οποίας αποκτούνται τα πολύ σημαντικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα της προσωπικότητάς του.

Η ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη του ατόμου είναι λιβιδινικής φύσεως. Παράγοντες που στοιχειοθετούν τη σεξουαλική συμπεριφορά.

Ο διπλός ρόλος που διαδραματίζουν τα οργανικά μέρη του σώματος συνίσταται στο γεγονός ότι πέρα από την φυσιολογική λειτουργία τους και την εξυπηρέτηση αναγκών βιολογικά καθορισμένων, διαθέτουν παράλληλα έναν ερωτογενή - σεξουαλικό ρόλο, ο οποίος μπορεί να επιδράσει ποικιλοτρόπως και να διαταράξει την φυσιολογική τους δράση. Κάτι τέτοιο μπορεί να γίνει αντιληπτό στα αρχικά στάδια ανάπτυξης του ατόμου, όπου παρατηρείται πως η εμφάνιση μίας ανάγκης είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ικανοποίηση μίας συγκεκριμένης σωματικής περιοχής η οποία ονομάζεται ερωτογενής ζώνη. Η λίμπιντο λοιπόν, ανάλογα με το στάδιο ανάπτυξης που διέρχεται, κατευθύνει την δραστηριότητά της προς διαφορετικά ερωτικά αντικείμενα και σηματοδοτεί με τον τρόπο την ψυχοσεξουαλική πορεία του ατόμου.

Το στοματικό στάδιο (από την γέννηση μέχρι και το πρώτο έτος) αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την μετέπειτα εξέλιξη του ατόμου. Η αρχική πηγή σεξουαλικής ικανοποίησης, που δεν είναι άλλη από το μητρικό στήθος, καθώς και το στόμα ως ερωτογενής ζώνη από την οποία αντλείται ικανοποίηση, αποτελούν πρότυπα που δεν σβήνουν κατά την μετέπειτα σεξουαλική πορεία του ατόμου, ενώ παράλληλα τα πρότυπα αυτά είναι δυνατό να διεισδύουν στην σφαίρα της φαντασίας σε περιπτώσεις ανάγκης ή αποστέρησης. Ταυτόχρονα συνάπτονται οι πρώτες εμπειρίες και σχέσεις του

βρέφους με το περιβάλλον, αναπτύσσονται καθοριστικοί συναισθηματικοί δεσμοί και κυριαρχούν εικόνες ως προς τις καταστάσεις επιθυμίας-ματαίωσης. Η λίμπιντο χαρακτηρίζεται από αυτό-ερωτισμό, στρέφεται δηλαδή προς το ίδιο το άτομο προκειμένου να αντλήσει ικανοποίηση, ενώ σε περίπτωση ματαίωσης βιώνονται συναισθήματα αμφιθυμικά, συγκρούσεις και αδιέξοδα, που θα καθορίσουν σε μεγάλο βαθμό την μετέπειτα πορεία ανάπτυξης του ατόμου και την ομαλή μετάβασή του στα επόμενα στάδια (Freud, 1969)

Στο πρωκτικό στάδιο παρατηρείται μετατόπιση της λιβιδινικής ενέργειας από τα όργανα αφομοίωσης της τροφής (στόμα) προς τα όργανα απέκκρισης (ουροδόχος κύστη, πρωκτός) με χαρακτηριστική την δυνατότητα αναστολής των ενορμήσεων εκ μέρους του ατόμου, προκειμένου να λειτουργήσει σύμφωνα με τις απαιτήσεις της εξωτερικής πραγματικότητας και να συμμορφωθεί με αυτές. Για πρώτη φορά εισάγεται η δυνατότητα αυτοελέγχου και κριτικής των πράξεων του ατόμου, διαδικασία που ολοκληρώνεται με την εμφάνιση του Οιδιποδείου συμπλέγματος στην φαλλική περίοδο.

Η φαλλική περίοδος σηματοδοτείται από την στροφή της λίμπιντο προς τα γεννητικά όργανα με τις ερωτικές παρορμήσεις να έλκονται από το πρόσωπο του ετερόφυλου γονέα. Πραγματοποιείται μία έντονη ψυχική επένδυση προς κάποιο πρόσωπο του οικογενειακού περιβάλλοντος ταυτόχρονα όμως βιώνονται συναισθήματα έντονου άγχους (άγχος ευνουχισμού) που απορρέουν από την απαγορευμένη διάσταση των σκέψεων αυτών. Με την λύση του Οιδιποδείου συμπλέγματος επέρχεται συμφιλίωση με τον ομόφυλο γονέα, τα χαρακτηριστικά του οποίου ενσωματώνονται, με αποτέλεσμα την ταύτιση του ατόμου με τα στοιχεία της πατρικής-μητρικής μορφής.

Θα μπορούσαμε λοιπόν να πούμε ότι η παιδική σεξουαλικότητα χαρακτηρίζεται από έναν έντονο κατακερματισμό των σεξουαλικών παρορμήσεων, οι οποίες στερούνται συνοχής, οργάνωσης και συγκεντρωτισμού, δρουν μεμονωμένα, και ακολουθούν μια πορεία σύμφωνη με την αρχή της απόλαυσης. Σε αυτό ακριβώς το σημείο οριοθετείται η φυσιολογική και η αποκλίνουσα σεξουαλική συμπεριφορά. Όταν οι επιμέρους παρορμήσεις οργανώνονται σε ένα δυναμικό σύνολο, χωρίς να παραμένουν κατατεμαχισμένες ή αποσπασματικές, με αποτέλεσμα να στρέφουν την λειτουργία τους προς την αναπαραγωγική διαδικασία, τότε αναφερόμαστε σε

ομαλή σεξουαλικότητα. Αντίθετα η αποκλίνουσα σεξουαλική ενασχόληση έχει τις ρίζες της στον παιδικό σεξουαλισμό, από τον οποίο αναβιώνουν πολλά στοιχεία, και εξαιτίας της επίδρασης ορισμένων δυσμενών παραγόντων το άτομο είτε δεν μπόρεσε να παραιτηθεί από τον αυτοερωτισμό, να αντικαταστήσει δηλαδή το ερωτικό αντικείμενο που προέρχεται από το σώμα του με κάποιο άλλο εξωτερικής προέλευσης, είτε δεν κατάφερε να ενοποιήσει επαρκώς τις επιμέρους παρορμήσεις σε ένα δυναμικό σύνολο (Freud, 1965).

Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι οι παραλλαγές και οι παραμορφώσεις των ερωτικών αντικειμένων της λίμπιντο, της παιδικής ηλικίας, έχουν εγκαταλειφθεί μέσα στην συνείδηση και πολλές φορές κάνουν αισθητή την παρουσία τους μέσα από ονειρικές αναπαραστάσεις, γεγονός που υποδηλώνει ότι και η ανάπτυξη των φυσιολογικών ατόμων πραγματοποιείται μέσω διαστροφών και παραλλαγών ερωτικών αντικειμένων που ανάγονται στο Οιδιπόδειο σύμπλεγμα. Στις νευρώσεις παρουσιάζεται, μέσα από την αναλυτική διαδικασία, μεγαλοποιημένες και σε υπερβολή οι καταστάσεις παρελθοντικών εμπειριών και το γεγονός αυτό σχετίζεται με τις υφιστάμενες καθηλώσεις ή καθέξεις του ατόμου σε προηγούμενα στάδια.

Όταν πραγματοποιείται επένδυση ενός ποσού ψυχικής ενέργειας προς κάποιο εκπρόσωπο- είτε πρόκειται για άτομο είτε για αντικείμενο- τότε επιτελείται το φαινόμενο που ονομάζεται κάθεξη. Όπως ο ίδιος ο Freud αναφέρει στη Μεταψυχολογία (Μαρκίδης, 1980) η έκφραση «λιβιδινική κάθεξη» αντιπροσωπεύεται από την κάθεξη της ενέργειας του σεξουαλικού ενστίκτου, στα αντικείμενα του εξωτερικού κόσμου και η λίμπιντο προσδιορίζεται ως αντικειμενική λίμπιντο. Όταν όμως η λίμπιντο στρέφεται προς το Εγώ του ατόμου και καθίσταται αυτοερωτική, αυξάνονται δηλαδή οι ψυχικές επενδύσεις προς τον εαυτό, τότε μιλάμε για υποκειμενική λίμπιντο και ναρκισσισμό.

Ο ναρκισσισμός είναι ένας περιγραφικός όρος που δηλώνει την ικανότητα της λιβιδινικής ενέργειας να καθηλώνεται, ανάλογα με τις περιστάσεις, στο ίδιο το σώμα και τον φορέα της, αντί να προσηλώνεται σε ένα οποιοδήποτε άλλο ερωτικό αντικείμενο (Freud, τόμος 2). Ναρκισσιστικές είναι οι τάσεις της λίμπιντο στα αρχικά στάδια της ανάπτυξής της οπότε οι σεξουαλικές ενορμήσεις προσλαμβάνουν αυτοερωτική μορφή. Ο ναρκισσισμός είναι «πρωτογενής» στον βαθμό που δεν έχει επιτευχθεί η

αποφασιστική στροφή της λήμπιντο προς τα αντικείμενα της εξωτερικής πραγματικότητας, και «δευτερογενής» όταν αποτελεί συνέπεια παλινδρόμησης επί του ίδιου του Εγώ κατά την διαδικασία κάποιας νευρωτικής σύγκρουσης (Freud, τόμος 5). Αξίζει να σημειωθεί ότι οι ναρκισσιστικές τάσεις δεν εγκαταλείπονται εντελώς καθώς το άτομο διέρχεται από τα διάφορα στάδια της ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης, γεγονός που σημαίνει ότι οι καθέξεις που πραγματοποιούνται σε κάθε φάση αφορούν διαφορετικές ερωτογενείς ζώνες, παράλληλα όμως διατηρούνται έως ένα βαθμό και σε μικρότερη ένταση οι ψυχικές επενδύσεις από πού χαρακτήρισαν τις προηγούμενες περιόδους.

Το φαινόμενο της καθήλωσης παρατηρείται όταν μία μεμονωμένη τάση της παρόρμησης καθυστερεί σε μία προηγούμενη φάση της (λιβιδινικής) ανάπτυξης με αποτέλεσμα οι ψυχικές ενέργειες να δεσμεύονται από τα ερωτικά αντικείμενα παρωχημένων σταδίων και οι καθέξεις προς αυτά να ισχυροποιούνται δραστικά. Επομένως ο υπερβολικός ερεθισμός ή ματαίωση μίας επιθυμίας είναι δυνατό να ωθήσουν την λήμπιντο σε μία παλινδρομική κίνηση, η οποία με τον τρόπο αυτό επιδιώκει την μείωση των διεγέρσεων που απορρέουν από την ανεπαρκή ικανοποίησή της. Για την περιγραφή του φαινομένου αυτού ο Freud στις Εισαγωγικές διαλέξεις στην Ψυχανάλυση το 1916 (Ιεροδιακόνου, 1988, τόμος 1) παρομοιάζει την λήμπιντο με μία στρατιωτική δύναμη, η οποία καθώς προελαύνει αφήνει ορισμένα στρατεύματα στις περιοχές από τις οποίες διήλθε. Ως εκ τούτου, όσο περισσότερα στρατεύματα καθηλωθούν κατά την διάρκεια της πορείας τους, τόσο μικρότερες θα είναι οι δυνάμεις που θα προχωρήσουν παραπέρα. Έτσι, αν οι προωθημένες δυνάμεις συναντήσουν έναν ισχυρό εχθρό στο δρόμο τους θα αναγκαστούν να οπισθοχωρήσουν, να παλινδρομήσουν δηλαδή προς τις εστίες όπου βρίσκονται οι προηγούμενες -ήδη εγκατεστημένες- δυνάμεις.

Παρόλο που η παλινδρόμηση επηρεάζει βαθύτατα την διανοητική και ψυχική κατάσταση του ατόμου, εντούτοις κυριαρχεί σε αυτήν ως επί το πλείστον ο οργανικός παράγοντας και πολύ συχνά υπάρχει συνεξάρτηση μεταξύ καθήλωσης και παλινδρόμησης. Η παλινδρόμηση ανακόπτει την πορεία της λήμπιντο και αναχαιτίζει με τον τρόπο αυτό την ομαλή ωρίμανση της προσωπικότητας. Το άτομο διακατέχεται από μία ακατάσχετη επιμονή για παρωχημένους και αναχρονιστικούς τρόπους ικανοποίησης, από τους

οποίους αντλεί μία πλασματική μορφή απόλαυσης και θέτει τέρμα στην σύγκρουση μεταξύ δύο αντιτιθέμενων δυνάμεων, τις επιθυμίες των σεξουαλικών παρορμήσεων και τις φραγές που προβάλλει το Εγώ.

Ο συμπλεγματικός χαρακτήρας των συμπτωμάτων. Η νοσηρότητα πηγάζει από τη ματαίωση μίας πρωταρχικής επιθυμίας.

Διαπιστώσαμε μέχρι τώρα πως υπάρχει μία διαρκής αλληλεπίδραση ανάμεσα στην λήμπιντο και το Εγώ, πως οι μεταξύ τους σχέσεις είναι κάτι περισσότερο από δυναμικές και ευέλικτες εφόσον η σύμπλευση των επιμέρους δυνάμεων της ψυχικής συσκευής καθίσταται σημαντική για την διανοητική και ψυχική ισορροπία του ατόμου. Τα νευρωτικά συμπτώματα εμφανίζονται ως παράγωγα μίας σύγκρουσης η οποία δημιουργείται εξαιτίας ενός νέου τρόπου ικανοποίησης της λήμπιντο και συνοδεύονται από οδυνηρά συναισθήματα τα οποία απαιτούν την καταβολή αυξημένων ποσοτήτων διανοητικής ενέργειας για την επίλυση ή καταπολέμησή τους. Το αρχικό ερωτικό σύμπλεγμα γονέων-παιδιού σηματοδοτεί την πορεία του ατόμου και αποτελεί πρωταρχικό παράγοντα καθορισμού του χαρακτήρα και των ιδιοσυστασιακών γνωρισμάτων της προσωπικότητάς του.

Για τον Freud τα φαινόμενα που επιτελούνται σε επίπεδο ψυχικών λειτουργιών χαρακτηρίζονται από διαρκείς συγκρούσεις μεταξύ αντιθετικών ή αντιτιθέμενων δυνάμεων, ρήξεις οι οποίες προκύπτουν από την αναζήτηση και πραγμάτωση εσώτερων επιθυμιών. Οι άνθρωποι αναπτύσσουν συμπτωματολογία και τελικώς αρρωσταίνουν όταν έχουν στερηθεί έμπρακτα την ικανοποίηση των ερωτικών τους αναγκών, οι οποίες σηματοδοτούν μια πορεία προς την νεύρωση, ειδικά όταν συντρέχουν και εξωτερικοί παράγοντες που ευνοούν την εμφάνισή της (Freud, 1977). Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να διευκρινισθεί ότι οι διάφορες συγκρούσεις λαμβάνουν χώρα ανάμεσα στις παρορμήσεις και τους ψυχικούς εκπροσώπους τους, δηλαδή τις σκέψεις, ιδέες, μνημονικές παραστάσεις και φαντασιώσεις που διατηρεί το άτομο (σε συνδυασμό με τα αντίστοιχα συναισθήματα) για ένα πρόσωπο ή ένα αντικείμενο (Ιεροδιακόνου, 1988, τόμος 1).

Η ανεπαρκής ικανοποίηση μίας εσώτερης πρωταρχικής ανάγκης διαταράσσει την ισορροπία των ψυχικών λειτουργιών εξαιτίας των έντονων διεγέρσεων και των επώδυνων συναισθημάτων, που κατακλύζουν την διανοητική και ψυχική σφαίρα, και ωθούν το άτομο προς την εξεύρεση λύσεων και την επιστράτευση μηχανισμών εκφόρτισης του ενεργειακού αυτού δυναμικού. Οι συναισθηματικές εκδηλώσεις που συνοδεύουν μία τέτοια κατάσταση γίνονται αντιληπτές από το άτομο ως άγχος απροσδιόριστης μορφής εφόσον το τελευταίο προέρχεται από το πεδίο του προσυνειδητού και παίρνει την μορφή ψυχοπαθολογικού βιώματος. Η διαδικασία αυτή ενέχει την σημασία μίας εσωτερικής διαμάχης μεταξύ των σεξουαλικών τάσεων και των δυνάμεων του Εγώ, με τις πρώτες να αποζητούν άμεση ικανοποίηση και τις δεύτερες να αναχαιτίζουν τις μη επιθυμητές μορφές εκτόνωσης του ασυνειδήτου. Η απαγορευτική στάση που διατηρεί το Εγώ άλλοτε κάνει δεκτές και άλλοτε όχι τις απαιτήσεις της λίμπιντο, ενώ καθ' όλη την διάρκεια αυτής της πορείας τα ψυχικά βιώματα διαδραματίζουν σημαντικότατο ρόλο ως προς την διαχείριση της έντασης και της δυσφορίας που αναδύεται (Freud, τόμος 2).

Η σύγκρουση πραγματοποιείται όταν η ματαίωση μίας επιθυμίας επιτελείται σε εσωτερικό αλλά και σε εξωτερικό επίπεδο, και καθίσταται παθογόνος όταν η συχνότητα και η ένταση των ψυχοσυγκρούσεων αυξάνει σε τέτοιο βαθμό ώστε το Εγώ να αποτυγχάνει στην προσπάθειά του να εκφορτίσει αποτελεσματικά την ένταση εντός του ψυχικού οργάνου. Άμεσο επακόλουθο της κατάστασης αυτής είναι η ανεπαρκής χρήση των μηχανισμών άμυνας -και ιδιαίτερα της απωθητικής ικανότητας του Εγώ- καθώς και η διεύδυση σε επίπεδο συνειδητότητας των σεξουαλικών παρορμήσεων, οι οποίες με τον τρόπο αυτό καθίστανται παθογόνες και εκφράζονται πλέον μέσα από τον σχηματισμό συμπτωμάτων.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, οι λιβιδινικές δράσεις χαρακτηρίζονται από ευελιξία και διαθέτουν την ικανότητα να μεταλλάσσουν το ερωτικό αντικείμενο προς το οποίο κάθε φορά στρέφονται, όταν λοιπόν η απαγορευτική στάση του Εγώ ανακόπτει τον δρόμο τους προς την απόλαυση, οι παρορμήσεις παλινδρομούν σε παρωχημένα στάδια της οργάνωσής τους και σε εγκαταλελειμμένα κατά το παρελθόν ερωτικά αντικείμενα. Με τον τρόπο αυτό αποδυναμώνεται η απωθητική λειτουργία του Εγώ, καθώς πια τα αιτήματα της λίμπιντο δεν διαθέτουν την αρχική μη αποδεκτή μορφή, αλλά εμφανίζονται ως

παραλλαγμένα υποκατάστατα των πρώτων επιθυμιών, υφίστανται δηλαδή μία παραμόρφωση που εκ πρώτης όψεως δεν φαίνεται να σχετίζεται με τις πρωταρχικές επιθυμίες. Εντούτοις, η αμφίεση των παρορμήσεων και η παραλλαγή τους σε νέες, που δείχνουν να μην εμφανίζουν την παραμικρή συγγένεια με τις αρχικές, εξυπηρετεί μία βασική ανάγκη για την ψυχική οικονομία, που είναι η παύση των διαρκών συγκρούσεων και η αναζήτηση εξεύρεσης κάποιας λύση συμβιβασμού (Freud, τόμος 13).

Η λύση αυτή δίδεται μέσα από το σύμπτωμα, το οποίο συντηρείται από την δράση δύο αντιθετικών δυνάμεων -της λήμπιντο και του Εγώ- οι οποίες «συμφιλιώνονται» κατά κάποιο τρόπο μέσα από την νέα αυτή κατάσταση της νοσηρότητας. Οι δυνάμεις αυτές που μέχρι τότε βρίσκονταν σε αντιπαλότητα, εκτρέποντας η μία την άλλη και ακολουθώντας διαφορετικό δρόμο για την επίτευξη των σκοπών τους, συναντώνται εκ νέου στο σύμπτωμα, το οποίο επέρχεται ως λύση συμβιβασμού απέναντι στα συγκρουσιακά συμπλέγματα.

Καταλυτικός παράγοντας για την εμφάνιση μίας παθογόνου κατάστασης αποτελεί το ίδιο το συναίσθημα του άγχους, που, όσο βρίσκεται σε προσυνειδητό επίπεδο λαμβάνει την μορφή καλυμμένου ψυχοπαθολογικού βιώματος, όταν όμως το άγχος διεισδύει σε συνειδητό επίπεδο (το ελεύθερα διακινούμενο άγχος όπως περιγράφεται), τότε εμφανίζεται ως ψυχικό σύμπτωμα σε ένα εύρος διαταραχών (Ιεροδιακόνου, 1998, τόμος 2). Θα μπορούσαμε λοιπόν να συμπεράνουμε ότι το άγχος βρίσκεται στην βάση κάθε επερχόμενης συμπτωματολογίας γεγονός που σημαίνει ότι προκειμένου να αποτραπεί ή να αποφευχθεί η βίωση του δυσάρεστου αυτού συναισθήματος κινητοποιούνται ορισμένοι εσωτερικοί μηχανισμοί – χωρίς το άτομο να διαθέτει συνειδητή αντίληψη των λειτουργιών που επιτελούνται- ώστε να παραμεριστεί ή να διαφοροποιηθεί η σύγκρουση και κυρίως, να μην βρει απευθείας έκφραση στο συνειδητό.

Επομένως, μόνον οι ασυνειδητές διαδικασίες κυοφορούν νευρωτικά συμπτώματα που με την είσοδό τους στο συνειδητό μετατρέπονται σε νοσογόνους παράγοντες (Freud, 1965). Η σημασία των συμπτωμάτων παραμένει άγνωστη για τον ασθενή, το άτομο αδυνατεί να συλλάβει τις νοητικές διεργασίες που οδηγούν στην εκδήλωση των ενεργειών αυτών και συμβάλλουν στην εκδήλωση συμπτωματολογίας. Η διατήρησή τους σε ασυνειδητό επίπεδο επισυμβαίνει εξαιτίας του μηχανισμού της απώθησης

που τις περιβάλλει, αποτρέποντας την έκθεση του ατόμου σε μία ακόμα οδυνηρή σύγκρουση.

Ο δρόμος προς την νοσηρότητα μαρτυρά μία ελλιπή πορεία στην ψυχική ανάπτυξη του ατόμου, η οποία σε κάποιο στάδιο ανακόπηκε και παλινδρόμησε προς μορφές συμπεριφοράς αναχρονιστικές, κατά την διάρκεια των οποίων η λίμπιντο δεν προσέκρουε σε εσωτερικά ή εξωτερικά εμπόδια για την άντληση ικανοποίησης. Οι ψυχικές επενδύσεις των προηγούμενων σταδίων οργάνωσης στρέφουν τις σεξουαλικές παρορμήσεις προς τα ερωτικά αντικείμενα του παρελθόντος, στα οποία η λίμπιντο καθηλώνεται λόγω της συνεχούς άρνησης του Εγώ (μέσω των απωθήσεων) να πραγματοποιήσει τις επιθυμίες της. Τα συμπτώματα έρχονται να καλύψουν την έλλειψη που δημιουργήθηκε λόγω της ματαίωσης των αρχικών-σεξουαλικής φύσης- αναγκών, ένα έλλειμμα που οφείλεται στις διαδοχικές απωθητικές δράσεις του Εγώ και την άρνησή του να συμπλεύσει ομαλά μαζί τους. Επομένως, κάθε σύμπτωμα υπηρετεί μία σκοπιμότητα, την ικανοποίηση των σεξουαλικών επιθυμιών, που ο ασθενής στερήθηκε στην φυσιολογική του ζωή και που απώθησε αρκετές φορές -ανεπιτυχώς- στην σφαίρα του ασυνειδήτου. Τόσο η απώθηση όσο και η αντίσταση λειτουργούν ως προκαταρκτικοί όροι του συμπτώματος και ως προπομποί της νοσηρότητας.

Ο διττός ρόλος των συμπτωμάτων και η παραδοξότητα της φύσης τους.

Μέχρι τώρα έγινε αντιληπτό πως στην ψυχική οργάνωση είναι δυνατό να επικρατούν συγκρουσιακά συμπλέγματα, ένα σύνολο βιωμάτων, επιθυμιών, σκέψεων και αναπαραστάσεων, φορτισμένων συναισθηματικά, που διατηρούνται με τον μηχανισμό της απώθησης μακριά από την συνειδητότητα, αλλά που εξακολουθούν παρόλα αυτά να επηρεάζουν την συμπεριφορά, όσο ασκούν πιέσεις από την σφαίρα του προσυνειδήτου (ή του υποσυνειδήτου κατά άλλους θεωρητικούς). Έτσι, ένα νέο επιβαρυντικό γεγονός, προερχόμενο από την εξωτερική πραγματικότητα, δύναται να αναζωπυρώσει τις παλαιές συγκρούσεις, που προσπαθώντας να βρουν λύση

στο συνειδητό, προκαλούν έντονο άγχος, και αν τελικά καταφέρουν να διαπεράσουν το φράγμα της συνείδησης, καθίστανται νοσογόνες.

Αναφέρθηκε, πως τα συμπτώματα υποκαθιστούν μία ανεκπλήρωτη σεξουαλική ανάγκη, η οποία απωθήθηκε αρχικά διότι βρισκόταν σε πλήρη αντίθεση με τις υπόλοιπες επιθυμίες του ατόμου και ήταν εντελώς ασυμβίβαστη με τις ηθικές και αισθητικές αξίες του Εγώ και του Υπερεγώ. Η μεταμόρφωση των αρχικών αναγκών και η υποκατάστασή τους από καινούργιες -οι οποίες έχουν συγγενή ομοιότητα με την αρχικά απωθημένη ιδέα- είναι μία διαδικασία που δίνει στην λίμπιντο την δυνατότητα να παρακάμψει την άμεση σύγκρουση με το Εγώ, να αποδυναμώσει δηλαδή την άμυνά του και να μπορέσει έτσι να εισβάλλει στο πεδίο της συνείδησης.

Για να επιτύχουν τον στόχο τους, που δεν είναι άλλος από την άντληση έστω και αποσπασματικής ικανοποίησης, οι σεξουαλικές ενστικτώδεις ενορμήσεις διεισδύουν στην συνείδηση έχοντας υποστεί σημαντική αλλοίωση και παραμόρφωση, ώστε να φαίνεται σχεδόν ανύπαρκτη η οποιαδήποτε σχέση τους με την αρχικά απωθημένη ιδέα. Άλλωστε η ψυχική και φυσική ισχύς μίας επιθυμίας καθίσταται εντονότερη, όσο αυτή βυθίζεται στην περιοχή του ασυνειδήτου, με αποτέλεσμα η μεταγενέστερη ανάδυσή της και επιβολή της σε συνειδητό επίπεδο να εκδηλώνεται με την μορφή νοσηρών συμπτωμάτων (Freud, 1978).

Τα συμπτώματα όμως απέχουν κατά πολύ από την ρεαλιστική ικανοποίηση κάποιας ανάγκης, περιορίζονται τις περισσότερες φορές στην αναζωογόνηση μίας αίσθησης ή στην αναπαράσταση μίας φαντασίωσης που ανήκει σε ένα σεξουαλικό σύμπλεγμα. Η δήθεν σεξουαλική ικανοποίηση που παρέχεται μέσα από το σύμπτωμα τις περισσότερες φορές παρουσιάζει έναν ατροφικό και αποσπασματικό χαρακτήρα, που ενέχει στοιχεία από τις εμπειρίες της παιδικής ηλικίας, αναμειγμένα με γεγονότα άλλες φορές αληθή και άλλες πλασματικά, τα οποία δημιουργήθηκαν στην σφαίρα της φαντασίας του ατόμου, μέσα από την προσπάθειά του να αντιμετωπίσει μία πραγματικότητα (με την έννοια της υλικής εξωτερικής πραγματικότητας) που του στερεί διαρκώς την απόλαυση (Freud, τόμος 2).

Τα συμπτώματα άλλοτε αναπαριστούν εμπειρίες της παιδικής ηλικίας (οι οποίες ως ένα βαθμό συνέβαλλαν στην καθήλωση της λίμπιντο) και άλλοτε αποτελούν παράγωγα των φαντασιώσεων των ασθενών, ένα κράμα

αλήθειας και ψεύδους με ανάμεικτα στοιχεία από τις παιδικές εμπειρίες καθώς και δευτερεύουσας σημασίας γεγονότα που αναπαριστούν συμβολικά τις καθλώσεις της λιβιδινικής ενέργειας σε κάποιο παρελθόν συμβάν.

Η παραδοξότητα των συμπτωμάτων έγκειται στο γεγονός ότι συντηρείται από δύο αντιτιθέμενες δυνάμεις, αφενός από τις ασυνείδητα προερχόμενες και αφετέρου από εκείνες που πηγάζουν από την σφαίρα του Εγώ. Ο διπλός ρόλος των συμπτωμάτων ερμηνεύεται από την τάση τους να προκαλούν μίας μορφής ικανοποίηση – έστω κι αν αυτή είναι μερική ή αποσπασματική- και ταυτόχρονα να δημιουργούν μία άμυνα εναντίον της. Η διπολικότητα αυτή προέρχεται από την παραδοξότητα των συμπτωμάτων, τα οποία αποτελούν το αίτιο αλλά και το αποτέλεσμα μίας σύγκρουσης με οδυνηρή έκβαση, κι αυτό γιατί εκφράζουν τις μεταμορφωμένες αρχικές σεξουαλικές επιθυμίες καθώς την αιτία της απώθησης που συντέλεσε στην τελική παραγωγή τους (Freud, 1977).

Η νοσηρότητα αποκτά με τον τρόπο αυτό μία συμβολική διάσταση γιατί αντιπροσωπεύει το κοινό πεδίο δράσης των δυνάμεων που, πριν από κάποιο χρονικό διάστημα βρίσκονταν σε διαρκή διαμάχη και ένταση. Η λύση συμβιβασμού που δίδεται απέναντι στα συγκρουσιακά συμπλέγματα είναι παράδοξης φύσης, γιατί οτιδήποτε αποτελούσε για το άτομο πηγή ικανοποίησης στο παρελθόν, εμφανίζεται -με την είσοδο των απωθημένων ιδεών στην συνείδηση- με την μορφή οδυνηρών και αποκρουστικών συναισθημάτων από τα οποία επιδιώκει να απαλλαγεί.

Ο πόνος και η δυσφορία χαρακτηρίζουν την νέα αυτή κατάσταση, οι πρωταρχικές ερωτικές επιθυμίες που σπάνε το φράγμα της απώθησης έχουν υποστεί σημαντική αλλοίωση και μέσα από την επικράτηση μηχανισμών όπως είναι ο μηχανισμός της μετατροπής, σωματοποιούνται. Η σωματοποίηση μίας ψυχικής σύγκρουσης πραγματοποιείται μέσα από την αναστολή ορισμένων λειτουργιών κινητικών ή αισθητικών που έχει ως αποτέλεσμα την αποσύνδεσή τους από της υπόλοιπες (Ιεροδιακόνου, 1998, τόμος 1). Οι εξωτερικές λοιπόν επιδράσεις βρίσκουν άμεση έκφραση σε εσωτερικού τύπου μεταβολές και η ανεπαρκής προσαρμογή του ατόμου σε αυτές επιτελείται μέσα από σωματικές μεταμορφώσεις συμβολικού χαρακτήρα.

Επομένως, το σύμπτωμα συμβιβάζει τις αντικρουόμενες αυτές δυνάμεις μεταβάλλοντας την συναισθηματική, διανοητική και ψυχική κατάσταση του ατόμου, επηρεάζοντας δραματικά την προσωπικότητα και συμπεριφορά του, ενώ οι επιπτώσεις των συμπτωμάτων είναι ορατές σε επίπεδο σωματικών λειτουργιών. Οι νοσηρές καταστάσεις διαταράσσουν την ισορροπία της ψυχικής συγκρότησης, οι ψυχικές ενέργειες που συνοδεύουν τα συμπτώματα δημιουργούν ανυπόφορα για το άτομο συναισθήματα και οι προσπάθειες που καταβάλλονται σε διανοητικό επίπεδο για την καταπολέμησή τους, εξαντλούν τα ψυχικά αποθέματά του.

Οι μηχανισμοί που παρεμβαίνουν για την αποτροπή του άγχους και καταλήγουν στην δημιουργία του συμπτώματος είναι ποικίλοι, βασικοί όμως πρέπει να θεωρηθούν οι μηχανισμοί του διαχωρισμού ή αποσύνδεσης, κυρίως στις ψυχικές εκδηλώσεις, και της μετατροπής στις σωματικές εκδηλώσεις. Στην τελική διαμόρφωση της συμπτωματολογίας (κυρίως της υστερικής αλλά και σε άλλου είδους διαταραχές) παίρνουν μέρος και άλλοι μηχανισμοί, όπως η μετάθεση της επιθυμίας ή εχθρότητας από ένα αντικείμενο σε ένα άλλο, η συμπύκνωση σε ένα σύμπτωμα πολλών ψυχικών ρευμάτων, η παλινδρόμηση σε παιδικότερα στάδια συμπεριφοράς, η συνταύτιση με αγαπητά πρόσωπα ή και με εχθρικά για την απόκτηση των ζηλευτών τους ιδιοτήτων και τέλος η αυθυποβολή, που συμβάλλει στην δημιουργία ενός φαντασιακού πεδίου, έξω από την πραγματικότητα, μέσα στο οποίο ζουν.

Ο ψυχικός συμβιβασμός που παρέχεται μέσα από το σύμπτωμα συνοδεύεται και από δευτερογενή οφέλη για την ψυχική οικονομία. Κατ' αρχήν αποτρέπεται η απαγορευμένη ενέργεια. Οι διαδοχικές συγκρούσεις των σεξουαλικών παρορμήσεων με τις απωθητικές δυνάμεις του Εγώ έχουν ως αποτέλεσμα την μεταμόρφωσή τους σε μίας νέας μορφής επιθυμίας η οποία τελικώς διεισδύει στην συνείδηση διαθέτοντας χαρακτηριστικά που την καθιστούν περισσότερο επιτρεπτή από την αρχική. Άλλωστε ο τρόπος με τον οποίο εκφράζονται οι ερωτικές επιθυμίες μέσα από το σύμπτωμα εκ πρώτης όψεως δεν φαίνεται να έχει εμφανή συγγένεια με τις πρωταρχικές, γεγονός που σημαίνει ότι το Εγώ πρόβαλλε σημαντικές αντιστάσεις που οδήγησαν στην παραλλαγή τους (Freud, τόμος 11).

Ένα ακόμη όφελος είναι η άρνηση σε συνειδητό επίπεδο των ένοχων επιθυμιών. Οι μηχανισμοί άμυνας που επιστρατεύθηκαν εκ των υστέρων, έπειτα από την χαλάρωση του μηχανισμού της απώθησης, εμποδίζουν την συνειδητή αντίληψη των επιθυμιών που αποτέλεσαν την αιτία της συμπτωματολογίας. Συγκεκριμένα, στις ψυχικές εκδηλώσεις της υστερίας με τον μηχανισμό του διαχωρισμού (ή της αποσύνδεσης) μία απαγορευμένη επιθυμία ή οδυνηρή κατάσταση ή ακόμα και μία επιβλαβής λειτουργία απομακρύνεται από το πεδίο της συνείδησης. Έτσι, το άτομο καταλήγει σε ένα πιο πρωτόγονο τρόπο φυγής από πραγματικότητα, που αποτελεί μία διέξοδο κινδύνου και μία αναβολή στην λύση της σύγκρουσης.

Επιπρόσθετα, το σύμπτωμα επέρχεται ως συμβολική τιμωρία για την ύπαρξη των ένοχων επιθυμιών, καθίσταται κατά ένα μέρος λυτρωτικό απέναντι σε ανομολόγητες και κρυφές επιθυμίες που αντιβαίνουν τις ηθικές και αισθητικές αξίες του ατόμου. Συχνά υπάρχει μία συγκάλυψη της πραγματικής φύσης της σύγκρουσης και των αιτιών που την παρήγαγαν, με αποτέλεσμα το πρόβλημα να εμφανίζεται ως σωματικό, ανεξάρτητο από την θέληση του ίδιου του ατόμου, γεγονός που τον κάνει κοινωνικά περισσότερο αποδεκτό. Το δευτερογενές αυτό όφελος συμβάλλει στην ικανοποίηση των αναγκών εξάρτησης του ασθενή μέσα από την φροντίδα του συγγενικού-οικογενειακού ή ακόμα και του επαγγελματικού περιβάλλοντος, με την παροχή περισσότερο ευνοϊκών όρων αντιμετώπισης και μειωμένων απαιτήσεων.

Η φαντασιακή διάσταση ως νοσογόνος παράγοντας. Ο ρόλος της φαντασίας στις ονειρικές αναπαραστάσεις.

Η φαντασιακός χώρος αποτελεί το πεδίο της ελεύθερης δράσης του ατόμου, παρέχει την δυνατότητα διανοητικών δραστηριοτήτων που δεν οφείλουν να υποκύπτουν στους νόμους και τις αρχές της λογικής, επομένως εκπροσωπεί τον τομέα της διανοητικής σφαίρας που δεν συμβαδίζει με την εξωτερική υλική πραγματικότητα. Εμπεριέχει παράγωγα φαντασιώσεων, εικόνων και ονειροπολήσεων, παιδικών αναμνήσεων – που άλλοτε είναι αληθινές και άλλοτε ανυπόστατες- μέσω των οποίων το άτομο συχνά

εμπλουτίζει, υποκαθιστά και παραλλάσσει την πραγματική όψη μίας κατάστασης. Με την δραστηριότητα της φαντασίας του, ο άνθρωπος είναι σε θέση να ικανοποιεί -σε νοητικό και όχι σε υλικό επίπεδο- τις παρορμήσεις εκείνες από τις οποίες αναγκάστηκε να παραιτηθεί λόγω των περιορισμών και των απαγορεύσεων της λογικής (Freud, τόμοι 3, 4).

Το «νοητικό βασίλειο της φαντασίας» όπως αναφέρει ο Freud (Freud, 1979) προσφέρει γόνιμο έδαφος για την φανταστική ικανοποίηση κρυφών πόθων ανομολόγητων επιθυμιών, και σεξουαλικών τάσεων, οι οποίες ανθίζουν στον χώρο αυτό, αναπτύσσονται ανεμπόδιστα, χωρίς να υποκύπτουν στις πιέσεις που ασκεί η πραγματικότητα, και αντλούν το υλικό τους από μνημονικά ίχνη και αναπαραστάσεις προερχόμενα από την σφαίρα της φαντασίας μέσω της οποίας οι ασθενείς επιχειρούν να ζήσουν καταστάσεις που στερούνται στην φυσιολογική τους ζωή.

Κάτι τέτοιο όμως ενέχει σοβαρούς κινδύνους διότι οι χειρισμοί αυτοί είναι δυνατό να αποτελέσουν μόνιμες πηγές άντλησης ικανοποίησης, γεγονός που αποκόπτει το άτομο από την συνειδητή αντίληψη της πραγματικότητας και το απορροφά στην σφαίρα της φαντασίας, όπου η πραγματοποίηση των επιθυμιών του δεν έχει την ίδια ποιότητα, μορφή και σημασία. Η τακτική αυτή ως μέσο επίλυσης των αδιέξοδων καταστάσεων της πραγματικής ζωής, αποτελεί ένα είδος απόσυρσης, που σταδιακά εγκλωβίζει το άτομο σε μία εικονική διάσταση και του αφαιρεί την δυνατότητα να μετατρέψει τις νοητικές αυτές αναπαραστάσεις σε εμπρόθετες δραστηριότητες.

Η επιστροφή της λίμπιντο προς τα φανταστικά αντικείμενα και τις διάφορου μορφής ονειροπολήσεις αποτελεί στην ουσία προπομπή της νεύρωσης. Τότε εμφανίζεται το φαινόμενο της ενδοστροφής, που είναι η απομάκρυνση της λίμπιντο από κάθε πραγματική ικανοποίηση και η μετατόπισή της προς φαντασιωσικές καταστάσεις, που μέχρι πρόσφατα ήταν αβλαβείς και δεν αποτελούσαν για το άτομο παράγοντα κινδύνου (Freud, 1970).

Στην περίπτωση της υστερίας η νοητική πραγματικότητα επικρατεί έναντι της υλικής, όλο το ενδιαφέρον του ατόμου και η λιβιδινικές δράσεις συγκεντρώνονται επί των φαντασιακών σεναρίων που ο ίδιος κατασκευάζει, ενώ οι ονειροπολήσεις αντικαθιστούν την αντικειμενική πραγματικότητα και δημιουργούν μία διάσταση εικονική μέσα στην οποία το άτομο επιδιώκει να

ζει. Με τις νοητικές αυτές δραστηριότητες εξυπηρετείται για μία ακόμη φορά η βασική αρχή της ψυχικής οικονομίας, σύμφωνα με την οποία η συνεχής εισροή διεγέρσεων και η συσσώρευσή τους, είναι δυνατό να προκαλέσει οδυνηρά και επώδυνα συναισθήματα, γι αυτό επιδιώκεται να εκφορτιστεί.

Οι πρωτογενείς φαντασιώσεις (Freud, 1965) είναι εκείνες που ανάγονται στην πρώιμη παιδική ηλικία, οι αναμνήσεις και τα περιστατικά που διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη του ατόμου, ή ακόμα και τα γεγονότα δευτερεύουσας σημασίας τα οποία παίρνουν μία συμβολική διάσταση και είναι δυνατό να αποτελέσουν αργότερα σημεία στήριξης των καθηλώσεων της λίμπιντο. Συχνά συναντούμε δυο κατηγορίες περιπτώσεων. Όταν ο μοναδικός αιτιολογικός παράγοντας εντοπίζεται στις σεξουαλικές εμπειρίες τραυματικής προέλευσης, που συνέβησαν κατά την παιδική ή εφηβική ηλικία, τότε αποκλειστικά και μόνο τα συμβάντα αυτά είναι δυνατό να αποτελέσουν προδιαθεσικό παράγοντα για την εμφάνιση κάποιας επερχόμενης συμπτωματολογίας.

Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις στις οποίες ο αιτιολογικός παράγοντας της νεύρωσης πρέπει να αναζητηθεί εξ ολοκλήρου στις μεταγενέστερες συγκρούσεις και τα μετέπειτα συμπλέγματα, όπου η σημασία των παιδικών εμπειριών – όπως αυτές αποκαλύπτονται μέσα από την αναλυτική διαδικασία- παρουσιάζεται με την μορφή παλινδρόμησης σε παρελθούσες συμπεριφορές. Οι δύο πόλοι που προαναφέρθηκαν ενέχουν στοιχεία ανακοπής της ανάπτυξης της λίμπιντο σε κάποια δεδομένη περίοδο της ζωής του ατόμου, και της επιστροφής της σε προγενέστερα στάδια όπου η ικανοποίησή της δεν προσέκρουε σε εμπόδια ή δεν ματαιωνόταν, εντούτοις πολύ συχνά οι παράγοντες αυτοί εμφανίζονται με συνδυαστική μορφή (Freud, 1970).

Οι εμπειρίες της παιδικής ηλικίας που ανακαλούνται μέσα από την ψυχαναλυτική διεργασία, άλλοτε είναι αναμφισβήτητα δημιουργήματα της φαντασίας, άλλοτε εμπεριέχουν την μισή αλήθεια, ενώ τις περισσότερες φορές αναδύεται το κουβάρι μίας ιστορίας που περιέχει ανάμεικτα στοιχεία, όπου η αλήθεια και η φαντασία συνυπάρχουν σε ένα κράμα αναπαραστάσεων, ιδεών και συναισθημάτων που στοιχειοθετούν την πραγματικότητα του ατόμου.

Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι το αποτέλεσμα παραμένει ίδιο και στις δύο περιπτώσεις, είτε δηλαδή πρόκειται περί υπαρκτών είτε περί

ανυπόστατων νοητικών κατασκευών, δεν κρίνεται σκόπιμο να διαχωριστεί η αλήθεια από το ψεύδος, ούτε και θα ήταν ιδιαίτερα ωφέλιμο να συμβεί κάτι τέτοιο. Από την στιγμή μάλιστα που το άτομο έχει κινητοποιήσει τις πνευματικές του λειτουργίες και έχει επινοήσει φανταστικές αναπαραστάσεις γύρω από τις εμπειρίες των παιδικών του χρόνων, οι εικόνες αυτές αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα των σκέψεων και των συνειρμικών διαδικασιών στις οποίες προβαίνει. Επομένως, αποτελούν την προσωπική του αλήθεια, που στις περιπτώσεις νευρώσεων κάτι τέτοιο ισοδυναμεί με το γεγονός ότι ο ασθενής βιώνει αυτά τα φαντασιακά σενάρια ως πραγματικά γεγονότα.

Υπάρχει μία στενή σχέση ανάμεσα στις λειτουργίες που επιτελούνται για τον σχηματισμό των φαντασιώσεων και την δημιουργία των ονειρικών αναπαραστάσεων. Οι ονειροπολήσεις είναι προϊόντα της φαντασίας που λαμβάνουν χώρα κατά την διάρκεια της εγρήγορσης και όπως ήδη αναφέρθηκε, σχετίζονται με την εκπλήρωση επιθυμιών, έντονων σεξουαλικών παρορμήσεων, ιδεών και σκέψεων που παραμένουν ατίθασες, ανυπότακτες μπροστά στην αρχή της πραγματικότητας. Οι νοητικές αυτές αναπαραστάσεις αποτελούν σταθερή πηγή απόλαυσης και άντλησης ικανοποίησης για το άτομο, ένα ελεύθερο πεδίο δράσης που του εξασφαλίζει την δυνατότητα να εκπληρώνει προσωπικά σενάρια που αντιτίθενται στους νόμους της λογικής.

Γνωρίζουμε ότι οι ονειροπολήσεις δεν πραγματοποιούνται κατ' ανάγκη σε συνειδητό επίπεδο, αλλά είναι εξίσου δυνατό να πραγματοποιούνται ασυνείδητα, ή έστω σε επίπεδο προσυνειδητό, χωρίς δηλαδή να γίνονται ανά πάσα στιγμή αντιληπτές από το άτομο. Τα όνειρα, με την σειρά τους, αποτελούν κι αυτά ονειροπολήσεις, είναι δηλαδή παράγωγα των φαντασιώσεων του ατόμου οι οποίες κατά την διάρκεια της νύχτας, αντλούν το περιεχόμενό τους από τις ασυνείδητες σεξουαλικές παρορμήσεις. Χάρη στην ελευθερία με την οποία εκδηλώνονται οι ερωτικές ενορμήσεις κατά την διάρκεια της νύχτας, τα όνειρα αναπαριστούν την ικανοποίηση βαθύτερων εσωτερικών αναγκών, αλλά το νόημά τους μεταλλάσσεται και διαστρέφεται λόγω της επίδρασης ορισμένων μηχανισμών που λογοκρίνουν το περιεχόμενο και την μορφή του ονείρου (Freud, τόμοι 8, 9 & 10).

Έτσι, οι ασυνείδητες ονειροπολήσεις, σε συνδυασμό και με ορισμένες άλλες δυνάμεις που αλληλεπιδρούν, είναι δυνατό να αποτελούν τόσο την πηγή από την οποία σχηματίζονται τα όνειρα όσο και της δημιουργίας

παθογόνων συμπτωμάτων. Στην τελευταία περίπτωση, η επιστροφή της λίμπιντο προς τα φανταστικά ερωτικά αντικείμενα αποτελεί τον ενδιάμεσο σταθμό σε μία πορεία που οδηγεί προς την νοσηρότητα.

Τα όνειρα ως σταθεροί φορείς νοήματος και σημασίας για τη ζωή.

Έχει ήδη γίνει γνωστό ότι οι ψυχικές αναπαραστάσεις δεν είναι συνειδητές κατά τρόπο διαρκή και ότι το βασικό χαρακτηριστικό των ψυχικών στοιχείων είναι η εξαφάνιση της συνειδητής τους κατάστασης κάτω από την επίδραση μηχανισμών που στοχεύουν στην προστασία του ατόμου από τις επιβλαβείς συνέπειές τους. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει ότι ορισμένες ψυχικές ενέργειες διατηρούνται σε μία λανθάνουσα κατάσταση προτού εισέλθουν στην σφαίρα του συνειδητού και πως μόνο κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις γίνονται αντιληπτές, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι το άτομο είναι σε θέση να αντιληφθεί και τις διαδικασίες που συνέβαλλαν στην παραγωγή τους.

Η συνείδηση λοιπόν αποτελεί μία από τις ιδιότητες της ψυχικής ζωής που συνυπάρχει με τις υπόλοιπες δομές, που συγκροτούν την ψυχική συσκευή. Η ύπαρξη της λιβιδινικής ενέργειας, που κατευθύνεται από τις εσωτερικές σεξουαλικές επιθυμίες του ατόμου, ο πλούτος και η ποικιλία της διανοητικής του ζωής αποτελούν παράγοντες που παρέχουν πρόσφορο έδαφος για μία εσωτερική σύγκρουση, της οποίας η έκβαση κρίνεται τόσο από τα ιδιοσυγκρασιακά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, όσο και από τις εμπειρίες που σημάδεψαν τα πρώτα χρόνια της ζωής του.

Μέσα στα πλαίσια ενός ψυχικού δυναμικού όπου, οι επιμέρους λειτουργίες συναντώνται και αλληλεπιδρούν, δημιουργούνται συμπλέγματα συγκρουσιακού χαρακτήρα, τα οποία τείνουν να διαπεράσουν το φράγμα της συνείδησης και να καταστούν με τον τρόπο αυτό νοσογόνα. Ο συμβολισμός με τον οποίο εκδηλώνονται είναι αποτέλεσμα μίας σύνθετης διαδικασίας, μέσω της οποίας αλλοιώνονται ή μεταμορφώνονται ή σε ενέργειες περισσότερο αποδεκτές, αν και μέσα από την πορεία της ψυχαναλυτικής

εργασίας αποκαλύπτεται η συγγενής ομοιότητά τους με πρωταρχικές επιθυμίες που έχουν εκδιωχθεί από την σφαίρα του συνειδητού.

Επομένως, λαμβάνει χώρα ένας μηχανισμός τροποποιητικός σε μία προσπάθεια συγκάλυψης των ενοχικών συμπλεγμάτων που θα μπορούσαν δυνητικά να καταστούν επιβλαβείς για την ψυχική ισορροπία του ατόμου. Ο ίδιος μηχανισμός συναντάται στον σχηματισμό των ονείρων, τα οποία αποτελούν συμβολικές αναπαραστάσεις σκέψεων, επιθυμιών, εμπειριών και αναμνήσεων του παρελθόντος, συνοδευόμενα από εικόνες και λεκτικούς σχηματισμούς, με εμφανή την μεσολάβηση συνειρμικών διαδικασιών.

Το όνειρο, πέραν του ότι κυβερνάται από τους ίδιους κανόνες που διέπουν τα υπόλοιπα στρώματα της ψυχικής δομής, αποτελεί ένα σύνθετο ψυχικό φαινόμενο – με την πλήρη σημασία του όρου- γεγονός που σημαίνει ότι δεν είναι ένα ατελείωτο χάος από δυσαρμονικές εικόνες τυχαία δοσμένες, δεν στερείται νοήματος και δεν είναι στην βάση του παράλογο (Freud, 1969). Κάθε όνειρο κυριαρχείται από μία πρωταρχική παράμετρο. Αποτελεί το ίδιο την πραγματοποίηση ή εκπλήρωση μίας επιθυμίας. Η διανοητική δραστηριότητα που το περιβάλλει και το συγκροτεί είναι μία ανώτερη και πολύπλοκη λειτουργικά διαδικασία, που αντλεί το περιεχόμενό της από την ελευθερία με την οποία μπορούν να εκφράζονται οι προερχόμενες από το ασυνείδητο δυνάμεις της λήμπιντο.

Η ψυχική προέλευση των ονείρων διαφέρει από την τελική έκφρασή τους, επομένως μπορούμε κάνουμε διάκριση ανάμεσα στο έκδηλο και το λανθάνον περιεχόμενό τους. Το έκδηλο περιεχόμενο είναι στην ουσία η μορφή που δίδεται σε αυτό κατά την αφήγηση, η επένδυσή του με λέξεις κατά την διήγηση, και αποτελεί την υποκατάστατη έκφραση των λανθανουσών ονειρικών ιδεών. Η υποκατάσταση αυτή προέρχεται από το αμυνόμενο Εγώ, που απαγορεύει κατηγορηματικά στις ασυνείδητες επιθυμίες να εισβάλλουν στην περιοχή της συνείδησης και να καταστούν αντιληπτές κατά την διάρκεια της εγρήγορσης (Freud, τόμος 10).

Οι λανθάνουσες ονειρικές ιδέες είναι εκείνες που κυριαρχούν στο βάθος του ονείρου, που προέρχονται από την σφαίρα του ασυνείδητου. Κατά την διάρκεια του ύπνου, επέρχεται μία χαλάρωση των απωθητικών μηχανισμών του Εγώ, και τότε οι λανθάνουσες ιδέες εμφανίζονται, συγκεκαλυμμένα, λαμβάνοντας δηλαδή την μορφή του έκδηλου

περιεχομένου. Ο μηχανισμός της μετατόπισης και της συμπύκνωσης συμβάλλει ενεργά στην μετατροπή των επιθυμιών και απαιτεί η εμφάνισή τους να συνοδεύεται από ένα προσωπίο ικανό να αποκρύπτει το βαθύτερο νόημά τους (Freud, 1978).

Συγκεκριμένα, ο μηχανισμός της μετάθεσης εξασφαλίζει την μετάβαση από ένα έντονα φορτισμένο συγκινησιακό γεγονός προς κάποιο άλλο χαμηλότερης έντασης, ενώ με τον μηχανισμό της μετατόπισης επιλέγονται στις ονειρικές αναπαραστάσεις υπολείμματα γεγονότων δευτερεύουσας σημασίας, ως αποτέλεσμα της λογοκρισίας που υφίστανται οι σεξουαλικές ενορμήσεις. Η μετάθεση λειτουργεί ως μηχανισμός ακόμη και σε προγενέστερα στάδια ανάπτυξης (παιδική ηλικία) γεγονός που σημαίνει ότι διαδοχικά εγκαθιδρύεται στην μνήμη και παγιώνεται. Έτσι εξηγείται το ότι πρόσφατα γεγονότα της ζωής του ατόμου περιλαμβάνουν στοιχεία παιδικών αναμνήσεων, εντούτοις οι ενήλικες δεν διαθέτουν την δυνατότητα να αναπολούν συμβάντα της πρώτης παιδικής ηλικίας ως καθ' αυτά γεγονότα, αλλά οι αναμνήσεις αυτές αποδίδονται μέσα από μεταθέσεις και όνειρα που αποκωδικοποιούνται κατά την ανάλυση (Freud, 1979).

Στην διαμόρφωση του ονείρου αλληλεπιδρούν και ανταγωνίζονται δύο μεγάλες δυνάμεις εκ των οποίων η μία αποτελεί φορέα της επιθυμίας και η δεύτερη δρα ανταγωνιστικά, λογοκρίνοντας και διαστρέφοντας το περιεχόμενό της. τα συστήματα αυτά βρίσκονται σε άμεση επικοινωνία και διαρκή συναλλαγή, καθώς οι τάσεις που επικρατούν στο λανθάνον περιεχόμενο του ονείρου δεν είναι δυνατό να καταστούν συνειδητές αν δεν διέλθουν πρώτα από το δεύτερο τμήμα του συστήματος, που λειτουργεί ως ένα προστατευτικό «φίλτρο», ασκώντας την δύναμή του μέσα από τροποποιητικές διεργασίες.

Αποκλειστικά και μόνο μέσα από την πορεία αυτή οι βαθύτερες σκέψεις και επιθυμίες είναι δυνατό να προσεγγίσουν την σφαίρα της συνείδησης και τελικά να γίνουν αντιληπτές από το άτομο. Θα μπορούσαμε ίσως να παρομοιάσουμε τα δύο αυτά συστήματα ως μία γέφυρα που συνδέει τις πιο απομακρυσμένες περιοχές της ψυχικής σφαίρας και καταφέρνει να συνδυάζει στοιχεία από διαφορετικά τμήματα της ψυχικής διαστρωμάτωσης. Η έννοια «συνειδητοποίηση» λοιπόν, αποτελεί μία ιδιαίτερη ψυχική πράξη, ξεχωριστή και ανεξάρτητη από την περιστασιακή εμφάνιση μίας σκέψης ή μίας παράστασης (Freud, 1993).

Το όνειρο χαρακτηρίζεται από την δυνατότητα να συνενώνει και να συνδέει τις επιμέρους εντυπώσεις που εμφανίστηκαν κατά την διάρκεια της ημέρας (κυρίως εκείνες που είναι ικανές να παράγουν ονειρικές αναπαραστάσεις) σε ένα ενιαίο δυναμικό σύνολο. Η πρωτογενής αυτή διεργασία ονομάζεται συμπύκνωση και αποτελεί έναν από τους βασικότερους μηχανισμούς στην λειτουργία του ονείρου.

Θα μπορούσαμε να συνοψίσουμε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που συμβάλλουν στην εκλογή των ονειρικών στοιχείων και αναπαραστάσεων, όπως αυτά αναφέρονται στην Ερμηνευτική των Ονείρων (Freud, 1969) ως εξής:

- Το όνειρο αναπαράγει κατά προτίμηση τις εντυπώσεις της αμέσως προηγούμενης ημέρας.
- Ο τρόπος επιλογής των επιμέρους στοιχείων του δεν πραγματοποιείται με τον ίδιο τρόπο που επιτελούνται οι μνημονικές διεργασίες κατά την εγρήγορση. Εστιάζεται όχι στο ουσιώδες και σημαντικό αλλά στο δευτερεύον και ασήμαντο, ιδιαίτερα δε, επιλέγει στοιχεία που διαφεύγουν της προσοχής του ατόμου.
- Το όνειρο συντηρεί τις εντυπώσεις που προέρχονται από την παιδική ηλικία, καθώς και μικρογεγονότα της εποχής εκείνης, που κατά την εγρήγορση θεωρούνται ξεχασμένα.

Τα γεγονότα της παιδικής ηλικίας επιδρούν σημαντικά στην διαμόρφωση των ονειρικών παραστάσεων, γεγονός που γίνεται αντιληπτό μέσα από την ψυχαναλυτική πορεία. Σχηματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι ακόμα και στα όνειρα που καθίσταται δυσδιάκριτη η πηγή από την οποία αντλούν το περιεχόμενό τους, εντούτοις υποβόσκουν σε λανθάνουσα κατάσταση στοιχεία παιδικών αναμνήσεων. Μέσα από την άβυσσο του ονείρου υπάρχουν μονοπάτια που οδηγούν στις βαθύτερες ενδόμυχες σκέψεις και επιθυμίες κάθε ανθρώπου, οι οποίες αποτελούν και την βάση του, γι αυτό και ο Freud θεωρούσε την ερμηνεία τους την πορεία προς την εξερεύνηση του ασυνειδήτου (Freud, 1975).

Υπάρχει μία ακόμα κατηγορία ονείρων, εκείνα που εμφανίζονται με την μορφή οδυνηρών και δυσάρεστων αναπαραστάσεων. Ακόμα και στην

περίπτωση αυτή τα όνειρα με οδυνηρό περιεχόμενο αναλύονται σε όνειρα επιθυμίας, ενώ τα συναισθήματα που εγείρουν είναι ταυτόσημα με την αποκρουστική διάθεση που μπορούν να προκαλέσουν οι συλλογισμοί πάνω σε συγκινησιακά φορτισμένα θέματα. Άλλωστε κάθε άνθρωπος κατακλύζεται από ιδέες, επιθυμίες και σκέψεις ανομολόγητες, τις οποίες ορισμένες φορές αδυνατεί να παραδεχτεί και ο ίδιος (Freud, 1970).

Η πρόθεση απώθησης της επιθυμίας που εκφράζει το όνειρο έχει ως αποτέλεσμα την μετάθεσή του, την μεταμφίεση δηλαδή της επιθυμίας σε τέτοιο βαθμό ώστε η τελευταία να καθίσταται τελικά δυσδιάκριτη. Εφόσον λοιπόν η μετάθεση αποτελεί μία ηθελημένη, ως ένα βαθμό, μέθοδο απόκρυψης, προκειμένου να αποφευχθούν οι ανατρεπτικές αποκαλύψεις που πηγάζουν από το βαθύτερο ονειρικό περιεχόμενο, παρατηρείται πως όσο αυστηρότερη είναι η λογοκρισία που επιβάλλεται, τόσο πληρέστερα επιτυγχάνεται η μετάθεση – άρα και η μεταμόρφωσή του.

Η ψυχαναλυτική διαδικασία φανερώνει ότι το όνειρο είναι η μεταμφιεσμένη πραγματοποίηση μίας απωθημένης επιθυμίας, και πολύ συχνά συμβαίνει η ματαίωση μίας επιθυμίας στο όνειρο να αποτελεί ένδειξη για την εκπλήρωση κάποιας άλλης. Η σημασία που δίδεται στα όνειρα έπεται από την ανάλυση και ερμηνεία τους οδηγεί στο συμπέρασμα πως η πραγματοποίηση μίας επιθυμίας είναι δυνατό να αποκρύπτει την εκπλήρωση κάποιας άλλης, με αποτέλεσμα να δημιουργείται μία αλυσιδωτή μεταξύ τους σχέση, που μπορεί διαδοχικά να οδηγήσει στην αποκάλυψη της βαθύτερης και πρωταρχικότερης επιθυμίας, η οποία ανάγεται στα πρώτα παιδικά χρόνια (Freud, 1985). Επιπλέον, τα όνειρα σπάνια εμφανίζονται χωρίς σύντμηση και μεταλλαγή, με τρόπο δηλαδή που να αναταράσσουν τις αναμνήσεις και να εισβάλλουν απευθείας στην συνείδηση του ατόμου.

Μέσα από μία γενικότερη θεώρηση, θα λέγαμε ότι το φαινομενικό περιεχόμενο του ονείρου συνδέεται με τα πρόσφατα γεγονότα της ζωής του ατόμου, ενώ το λανθάνον φέρει σημάδια παρελθοντικών σκέψεων ή καταστάσεων, και με τον τρόπο αυτό το παρελθόν παραμένει επίκαιρο στο παρόν, ακόμα κι αν αυτό δεν γίνεται πάντα αντιληπτό. Σε καμία περίπτωση όμως το όνειρο δεν αναπαράγει μηδαμινότητες και στοιχεία άνευ σημασίας. Ακόμη και εκείνα τα όνειρα που φαινομενικά δεν σχετίζονται άμεσα με κάποιο συμβάν στην ζωή του ατόμου, μέσα από την ανάλυση και την ερμηνεία τους

είναι δυνατό να φανερωθούν υστερόβουλες, ανομολόγητες σκέψεις, και σκοτεινά σενάρια πίσω από την επιφανειακή αθωότητα με την οποία αναπαριστάται (Freud, 1977).

Κλείνοντας το κεφάλαιο αυτό, μπορούμε να πούμε ότι μέσα από τα όνειρα ζωντανεύουν ξανά οι αναμνήσεις, οι σκέψεις, και οι επιθυμίες παρελθοντικών χρόνων, που διατηρούνται απωθημένες ή έστω σε λανθάνουσα κατάσταση κατά την διάρκεια της εγρήγορσης. Έτσι, οι επιθυμίες που εκπληρώνει το όνειρο δεν είναι πάντα επίκαιρες, ούτε σχετίζονται άμεσα με τις τρέχουσες καταστάσεις στην ζωή του ατόμου, επιβιώνουν αποκλειστικά και μόνο επειδή επανεμφανίζονται σε αυτό. Η ψυχανάλυση αποτελεί την διαδικασία με την οποία μπορούμε να αναγάγουμε την εγγύτητα του χρόνου στην αλληλεξάρτηση των γεγονότων, και συμβάλλει στην αποσύνθεση και αποκωδικοποίηση των επί μέρους τμημάτων τους.

Το σύστημα συνείδηση – αντίληψη και οι λεκτικές αναπαραστάσεις.

Μέχρι το σημείο αυτό έγινε αντιληπτό ότι η ψυχανάλυση ερευνά τις συμβολικές αναπαραστάσεις όπως αυτές σχηματοποιούνται κατά την εκδήλωση συμπτωματολογίας όσο και μέσα από την ανάλυση και ερμηνεία των ονείρων, με τα τελευταία να αποτελούν το «κλειδί» για την διερεύνηση των ασυνειδήτων σεξουαλικών δυνάμεων. Η ψυχολογικές διαταραχές επιτελούνται μέσα από την διαδικασία σύνθεσης των συμβόλων, τον υπερπροσδιορισμό τους, την εκτίναξή τους σε διαφορετικά μήκη κύματος και την πολλαπλασιαστική δύναμη που η συμπύκνωση και η μετάθεση ασκούν στην όλη αυτή λειτουργία. Το έργο της ψυχανάλυσης συνίσταται στην αποσύνθεσή τους, στον επιμερισμό τους σε «λεκτικές εικόνες», στην αναζήτηση της αιτιότητας, της αντίφασης, και της συνειρμικής πορείας που ακολουθήθηκε για την δημιουργία τους.

Ο Freud (Freud, 1915) διατυπώνει τη σχέση της συνείδησης με τις λεκτικές παραστάσεις, οι οποίες οργανώνονται σε επίπεδο προσυνειδητού, με το Υπερεγώ να προβαίνει σε συνεχείς απωθήσεις όταν αυτές δεν εμφανίζονται ως παραδεκτές, και να κατευθύνει τις ακουστικές απαγορεύσεις

που επιβάλλει ο λόγος των ενηλίκων. Οι λέξεις, διαδραματίζουν βασικότατο ρόλο στον σχηματισμό του ονείρου, αποτελούν τον κόμβο συνάντησης πολυάριθμων ιδεών, σκέψεων και συναισθημάτων, γεγονός που υποδηλώνει ότι είναι προορισμένες για αντιφατικότητα. Στο ίδιο πλαίσιο κυμαίνεται η σημασία και χρήση των λεκτικών «σημαινόντων» στις ψυχογενείς νευρώσεις, όπου η συνεχής χρήση των λέξεων ως συμβολικών αναπαραστάσεων προσφέρει πλεονεκτήματα για την εξυπηρέτηση σκοπιμοτήτων όπως είναι η μετατόπιση και η συμπύκνωση (Μαρκίδης, 1980).

Η γνώση για το ασυνείδητο προκύπτει στο έργο του Freud και μέσα από μία άλλη παράμετρο, μέσα από την διερεύνηση των ψυχικών λειτουργιών που ονομάζονται συνειδητές και υπάγονται στην αντίληψη του ατόμου. Επιτελείται μία προσπάθεια κατανόησης του ασυνειδήτου μέσα από τον προσδιορισμό των καταστάσεων εκείνων που θεωρούνται συνειδητές και των λειτουργιών που επιτελούνται από το περισσότερο εμφανές ή ορατό τμήμα του ψυχικού μηχανισμού, την συνείδηση.

Σύμφωνα με το Εγώ και το Εκείνο (Freud, τόμος 7) καθίσταται σαφές ότι συνειδητές είναι όλες οι αντιλήψεις που προέρχονται από τον εξωτερικό κόσμο, εκείνες δηλαδή που αναλύονται μέσα από την κινητική και αισθητηριακή επεξεργασία, και με τον ίδιο τρόπο στην συνειδητή σφαίρα υπάγονται οι αισθήσεις και τα αισθήματα που πηγάζουν από τον εσωτερικό κόσμο του ατόμου, που λαμβάνουν την μορφή διανοητικών συλλογιστικών διαδικασιών.

Ένα συμβάν, μία σκέψη, ή μία αναπαράσταση καθίστανται συνειδητά χάρη στον συνδυασμό τους με τις αντίστοιχες λεκτικές παραστάσεις, την δυνατότητα να συμβολοποιούνται μέσω των λέξεων και να εγγράφονται στο πεδίο της αντίληψης. Αυτές οι λεκτικές παραστάσεις είναι μνημονικά ίχνη, που κάποτε υπήρχαν σε συνειδητό επίπεδο, επομένως είναι δυνατό να καταστούν εκ νέου συνειδητές (Freud, 1978).

Πρέπει άλλωστε να σημειωθεί πως δεν μπορεί να καταστεί συνειδητό ένα φαινόμενο αν δεν έχει υπάρξει προηγουμένως ή σε κάποια δεδομένη στιγμή σε κατάσταση συνειδητής αντίληψης. Εκτός των συναισθημάτων, οποιαδήποτε άλλη εσωτερικά προερχόμενη δραστηριότητα που επιδιώκει να καταστεί συνειδητή, πρέπει να υποστεί μία μεταμόρφωση, και να μετατραπεί σε μία εξωτερική αντίληψη, προσλαμβάνοντας μία μορφή που δίνει την

εντύπωση ότι προέρχεται από την εξωτερική πραγματικότητα και όχι από την εσωτερική. Για τον λόγο αυτό επιστρατεύονται τα μνημονικά ίχνη που προαναφέρθηκαν.

Τα μνημονικά ίχνη αποτελούν – δίδοντας μία σχηματική περιγραφή- επιμέρους δομές που βρίσκονται σε άμεση επαφή με το σύστημα αντίληψη-συνείδηση. Τα προφορικά ίχνη προέρχονται κυρίως από τις ακουστικές αντιλήψεις οι οποίες αντιπροσωπεύουν με τον τρόπο αυτό έναν τύπο ειδικής παρακαταθήκης από αισθητά στοιχεία, που βρίσκονται στην διάθεση του προσυνειδητού, δυνάμενα να χρησιμοποιηθούν από το τελευταίο.

Ως προς τα οπτικά στοιχεία των προφορικών παραστάσεων – και εδώ έγκειται η βασική διαφορά με το θεωρητικό πλαίσιο που ανέπτυξε αργότερα ο Lacan- τις εικόνες δηλαδή που σχηματίζουν οι λέξεις, ο Freud διατείνεται ότι έχουν διαμορφωθεί μέσα από μία δευτερογενή διαδικασία κατά την οποία οι οπτικές αναπαραστάσεις δεν προσφέρονται για την επαρκή εξήγηση των σχέσεων μεταξύ των ιδεών και των οπτικών εκφράσεων. Οι εικόνες αποτελούν, λοιπόν, ένα αρκετά ελλιπές μέσο ως προς την πορεία που ακολουθεί προκειμένου να εγγραφεί στην αντίληψη του ατόμου, και θα μπορούσαμε να πούμε ότι η οπτικές παραστάσεις πλησιάζουν περισσότερο τις ασυνείδητες διαδικασίες, σε σχέση με την προφορικές- ακουστικές ιδέες, τόσο από απόψεως φυλογενετικής όσο και οντογενετικής (Freud, τόμος 7).

Η εσωτερική αντίληψη σχετίζεται με αισθητικά φαινόμενα που ασκούν επιδράσεις σε διαφορετικά επίπεδα της ψυχικής διαστρωμάτωσης. Οι εσωτερικά προερχόμενες διεγέρσεις είναι δυνατό να προέρχονται από διαφορετικές περιοχές και για τον λόγο αυτό φέρουν ένα ενεργειακό δυναμικό ανάλογα με το κατά πόσο σχετίζονται με δυσάρεστα ή ευχάριστα συναισθήματα. Οι καταστάσεις που συνδέονται με την δυσαρέσκεια ή την απόλαυση δεν διέρχονται απευθείας στο σύστημα της συνείδησης, λόγω του ότι προσκρούουν σε αντιτιθέμενες δυνάμεις που εκφράζονται με την μορφή της απώθησης.

Ο δρόμος που πρέπει οι αισθήσεις να ακολουθήσουν για να καταστούν συνειδητές, είναι να καταλήξουν στο σύστημα της συνείδησης, αφού έχουν λάβει μορφή τέτοια που να τις παρουσιάζει ως προερχόμενες από μια πηγή εξωτερική και όχι εσωτερική. Από την στιγμή όμως που το Εγώ ελέγχει οποιοδήποτε φαινόμενο σχετίζεται με την εξωτερική διάσταση των

πραγμάτων, και εφόσον μπορεί να εκδηλώνεται ελέγχοντας τις κινητικές δυνάμεις, είναι δυνατό να προβάλλει ένα είδος «βέτο» απέναντι στην πραγμάτωση φαινομένων που δεν επικροτεί. Εάν λοιπόν ο δρόμος είναι αποκλεισμένος τα αισθήματα και οι αισθήσεις δεν βιώνονται ως τέτοια, αλλά παίρνουν μία διαφορετική μορφή, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η ισχύς με την οποία ασκούν πιέσεις μεταβάλλεται.

Οι αισθήσεις είναι δυνατόν να ανήκουν στην σφαίρα του συνειδητού ή του ασυνειδήτου, σε καμία όμως περίπτωση δεν είναι προσυνειδητές. Ακόμη και όταν μία αίσθηση είναι συνδεδεμένη με προφορικές – λεκτικές παραστάσεις καθίσταται συνειδητή όχι χάρη στις ίδιες τις λέξεις αλλά εξαιτίας της άμεσης εξάρτησής της αίσθησης αυτής με το σύστημα της συνείδησης (Freud, 1980). Το γεγονός αυτό αναδεικνύει για μία ακόμη φορά την σπουδαιότητα των προφορικών παραστάσεων και των λεκτικών τους επενδύσεων, οι οποίες αποτελούν τον ενδιάμεσο σταθμό ή τον συνδετικό κρίκο που εξασφαλίζει το πέρασμα των διάφορων φαινομένων από την εσωτερική σφαίρα στην συνείδηση. Με την μεσολάβηση των λεκτικών αναπαραστάσεων οι εσωτερικές διανοητικές διαδικασίες καθίστανται αντιλήψεις, και με την συμβολή των λέξεων οι γνώσεις και οι ιδέες δεν διατηρούν κανένα στοιχείο που να προδίδει την ενδογενή προέλευσή τους, γίνονται αντιληπτές ως φαινόμενα που επειδή αναδύονται από την εξωτερική πραγματικότητα, θα πρέπει συνεπώς να είναι και αληθινά (Freud, τόμος 11).

Β΄ ΜΕΡΟΣ

Το λακανικό έργο είναι μια δυναμική επιστροφή στον Freud.

Η πρόσβαση στο έργο του Lacan καθίσταται από πολλές απόψεις δύσκολη όχι μόνο λόγω της ιδιαιτερότητας με την οποία χειρίζεται τον προφορικό και γραπτό λόγο, την απουσία αναφορών στην επιχειρηματολογία του, και το τεράστιο εύρος θεμάτων που θίγει. Βασική προϋπόθεση για την πρόσβαση στην διδασκαλία και το έργο του είναι η αφομοίωση της θεωρίας του Freud –στης οποίας την επανατοποθέτηση συνέβαλλε περισσότερο από οποιονδήποτε άλλον- και παράλληλα η γνωριμία με άλλα πεδία του επιστημονικού χώρου, όπως η φαινομενολογία του Hegel, η οντολογία του Heidegger, ο στρουκτουραλισμός του Lévi Strauss, η γλωσσολογία του Saussure και τέλος η επιστημολογία του Kojève.

Ο ρόλος που διαδραμάτισε το «σεμινάριο» στην διαμόρφωση του λακανικού έργου είναι πρωταρχικής σημασίας. Κατά την διάρκεια των συναντήσεων αυτών ο Lacan για είκοσι εννιά χρόνια, σε συνεχή και τακτική βάση, προσκαλούσε σε διάλογο το κοινό του, θέτοντας καυστικά ερωτήματα που συνδέονταν με την αναλυτική πράξη. Το σεμινάριο ήταν ανοικτό για κάθε ενδιαφερόμενο και σε αυτό λάμβαναν μέρος και μη-ψυχαναλυτές, ερευνητές προερχόμενοι από ένα ευρύ φάσμα του επιστημονικού επιστητού, όπως φιλόσοφοι, γλωσσολόγοι, κοινωνιολόγοι, επιστημολόγοι. Στην ουσία οι σεμιναριακές παραδόσεις δεν αφορούσαν μία από καθ έδρας διδασκαλία, ήταν προφορικές παραδόσεις που παρείχαν την δυνατότητα ανοιχτής ανταλλαγής απόψεων με τους μαθητές, αφήνοντας χώρο στον ελεύθερο συνειρμό και τον διάλογο. Συνεπώς, το ίδιο το σεμινάριο αποτελούσε τόπο παραγωγής γνώσης.

Ο Lacan μελέτησε κυρίως τα υπό- στηρίγματα και τις δομές της γλώσσας υποδηλώνοντας ότι ο λόγος είναι ένα δίκτυο σημαινόντων και πως οι λέξεις δεν είναι παρά τα σύμβολα των συναισθημάτων, για να διαμορφώσει έπειτα το βασικό αξίωμα της θεωρητικής του κατεύθυνσης λέγοντας ότι *το ασυνείδητο είναι δομημένο σαν γλώσσα* (Ντετί, 2000). Έτσι, η υποχρεωτική γραμμή της επιστροφής στον Freud καθίσταται επιτακτική και ενδεδειγμένη

για την θεμελίωση των βασικών σκέψεων και επεξεργασιών του Lacan, καθώς η αφετηρία των πιο σημαντικών εννοιών και η ανάπτυξη των πρώτων θεωρητικών του αρθρώσεων απορρέει από την μελέτη του φροϋδικού έργου.

Μέσα από την άντληση υλικού από το φροϋδικό πεδίο διερευνώνται οι ασυνείδητες ψυχικές διεργασίες κάτω από την ψυχική διάσταση της γλώσσας και των σημαινόντων. Ο ευρηματικός χαρακτήρας των εννοιολογικών του συλλήψεων και ο τρόπος που επιλέγει να τον παραθέσει δημιουργεί νοηματικά, χαοτικά, πλεοναστικά σχήματα και εμπλουτίζεται απο μεταφορές και μετωνυμίες (η «μισαγάπη» είναι στον Lacan μία μετωνυμία που περιλαμβάνει το αξεχώριστο νόημα του μίσους και της αγάπης). Το έργο του μας εισάγει στον ασυνείδητο κόσμο του ανθρώπου και στην παράλογη υποκειμενικότητά του, όπου πρωταρχικό ρόλο διαδραματίζει η ελεύθερη και ανεμπόδιστη φωνή της εσωτερικής του φαντασίας. Από την άποψη αυτή ο αναλυτικός λόγος είναι μάλλον πιο κοντά στα παραληρήματα και τις ανορθολογικές ιδέες παρά στον απόμακρο ορθολογισμό (Ντετί, 2000).

Η Ερμηνεία των Ονείρων στον Freud και η μέθοδος των ελεύθερων συνειρμών που εφάρμοσε, σκιαγραφούν την βασική ιδέα ότι το όνειρο είναι ένας λόγος μεταμφιεσμένος, συμπυκνωμένος, που έχει χάσει το νόημά του για το ίδιο το άτομο, αλλά από την στιγμή που κωδικοποιείται μέσα από την συνειρμική ακολουθία, το μυστικό του αποκαλύπτεται και λαμβάνει την μορφή ενός σαφούς και σημαίνοντα λόγου. Υπό την έννοια αυτή το όνειρο, όπως και τα άλλα μορφώματα του ασυνειδήτου, καθορίζονται σε συνάρτηση με ένα σύστημα σημαινόντων ανάλογων με τα σημαίνοντα στοιχεία της γλώσσας.

Για τον Freud η γλωσσική τάξη πραγμάτων, από την πρώτη στιγμή διερεύνησης του ασυνειδήτου, παραμένει σταθερά δεμένη στην ροή των συνειρμικών αλυσίδων, οι οποίες αποτελούν στην ουσία αλυσίδες σκέψεων που επαναφέρουν αδιάκοπα στην επιφάνεια λέξεις μέσα από την προφορική ομιλία (Dog, 1994). Ο λόγος του ατόμου σε καμία περίπτωση δεν παραγράφεται στο έργο του Freud και αποτελεί την οδό μέσα από την οποία επιδιώκεται η αποκάλυψη του ασυνειδήτου. Στο σημείο αυτό ο Lacan επανατοποθετεί στο προσκήνιο του ψυχαναλυτικού πεδίου την διάσταση της ομιλίας. Επομένως, διαγράφεται και μία άλλη βασική ιδέα που ο Lacan αντλεί από το φροϋδικό έργο ως μία από τις θεμελιακές ιδιότητες του ασυνειδήτου:

αυτήν που αφαιρεί από κάθε άτομο την δυνατότητα του να εκφραστεί και να ακουστεί μέσω ενός σημαίνοντος εκ των προτέρων σημασιοδοτημένου.

Ήδη μέσα από την διάκριση του ονείρου σε λανθάνον – έκδηλο περιεχόμενο διαφαίνεται στον Freud η ιδέα ότι ένας λόγος λέει πάντα πολύ περισσότερα από ότι προτίθεται να πει, με αφετηρία το γεγονός ότι είναι δυνατόν να σημαίνει κάτι διαφορετικό από εκείνο που παρουσιάζεται ως άμεσα εκφρασμένο. Αυτόν τον εγκλωβισμό του ασυνείδητου στα δίκτυα του λόγου ο Lacan πρόκειται να τον εξαντλήσει μέχρι τις πιο ακραίες του συνέπειες, εμφανίζοντάς τον μάλιστα ως μία ιδιότητα αμετάκλητα σύμφυτη με την δομή του ομιλούντος υποκειμένου (Dor, 1994).

Επομένως οι πρώτες λακανικές έννοιες που στηρίζουν την υπόθεση σύμφωνα με την οποία το ασυνείδητο είναι δομημένο σαν γλώσσα, μπορούν εξ αρχής να ενταχθούν στην φροϋδική συστηματική μελέτη του ονείρου, μέσω της οποίας διερευνώνται οι μηχανισμοί της ασυνείδητης πρωτογενούς διαδικασίας (συμπύκνωση, μετάθεση, μετατόπιση). Αυτά τα ιδιαίτερα στοιχεία της φροϋδικής θεωρίας χρησιμοποιεί ο Lacan για να θεμελιώσει και να στηρίξει την αναλογία ανάμεσα στην λειτουργία των ασυνείδητων διαδικασιών και τον τρόπο εμφάνισης ορισμένων χαρακτηριστικών της γλώσσας.

Αυτή η βασική ιδέα του λακανικού θεωρητικού οικοδομήματος ως προς την λειτουργική αξία της γλώσσας και της σημασίας της ως ένα κωδικοποιημένο σύστημα συμβολικών αναπαραστάσεων, αντιμετωπίζεται μέσα από την προοπτική μίας δομικής αντίληψης της γλώσσας, την προοπτική δηλαδή που εγκαινίασε με το έργο του ο Ferdinand de Saussure (Dor, 1994). Οι επιρροές του Lacan από την γλωσσική ανάλυση του Saussure είναι πρωταρχικής σημασίας γιατί διαπερνά τα θεμελιακά στοιχεία της άρθρωσής του αναφορικά με το ασυνείδητο και την γλώσσα.

Το θεωρητικό πεδίο του στρουκτουραλισμού συνέβαλλε επίσης δυναμικά στην διαμόρφωση του εννοιολογικού του πλαισίου, διότι ο Lacan πρόκειται να εφαρμόσει την στρουκτουραλιστική στρατηγική στο ίδιο το έδαφος της ψυχανάλυσης, εμπλέκοντας στην άρθρωση της αναλυτικής θεωρίας έναν ορισμένο αριθμό αρχών, δανεισμένων από την δομική γλωσσολογία. Οι τελευταίες θα αποτελέσουν την αιτία για μία ριζική επιστημολογική μεταβολή στο επίπεδο των μεταψυχολογικών αποσαφηνίσεων. Η στρουκτουραλιστική άποψη στον χώρο της γλωσσολογίας

θέτει ως βασικό όρο το γεγονός ότι η ιστορία μίας λέξης δεν επιτρέπει να αντιληφθούμε την παρούσα σημασία της γιατί αυτή η σημασία εξαρτάται από το σύστημα της γλώσσας και μία θεμελιακή σχέση επικρατεί ανάμεσα στο νόημα και το σημείο, όχι πάντα εύκολο να γίνει διακριτή.

Εισαγωγικές θεωρητικές έννοιες στον Lacan.

Η νοητική ζωή και δραστηριότητα αποτελεί για τον Lacan ένα είδος έκφρασης που πραγματοποιείται μέσω του γλωσσικού συμβολισμού, με αποτέλεσμα ο λόγος του ατόμου να καθίσταται φορέας της πραγματικότητάς του, το υπέρτατο όχημα της σκέψης του και της ζωής του (Ντετί, 2000). Επομένως, η προσδιορισμένη από τον Lacan γλώσσα δεν είναι η γλώσσα της ψυχολογίας ούτε η γλώσσα που μελετά η γλωσσολογία, είναι εκείνη που με τα υπονοούμενά της, τις παραδρομές της, τα σφάλματα και τις περιπλανήσεις της εκφράζει την ίδια την πραγματικότητα του υποκειμένου.

Τα σημαίνοντα και τα σημαινόμενα είναι όροι που χρησιμοποιούνται ευρέως στις εννοιολογικές προσεγγίσεις του Lacan προκειμένου να γίνει αντιληπτή η δομή και η εκφραστική δυνατότητα που παρέχει η γλώσσα ως σημείο αναφοράς για την εξερεύνηση των ασυνείδητων φαντασιακών φαινομένων. Το σημαίνον είναι στην ουσία μία ακουστική εικόνα ενώ το σημαινόμοιο σχετίζεται με μία έννοια και εμφανίζεται να έχει ένα είδος προτεραιότητας πάνω στο σημαίνον. Υφίσταται λοιπόν μία κυριαρχία του σημαίνοντος – με την έννοια του υλικού λεκτικού στοιχείου – στην ψυχική ζωή του ανθρώπου. Τα σημαίνοντα μας εξασφαλίζουν πρόσβαση στα σημαινόμενα και το πέρασμα από την λέξη στο νόημα συχνά μοιάζει αυτονόητο (Muller, 1982).

Εντούτοις η μετάβαση αυτή βρίσκει έναν πραγματικό φραγμό, μία αντίσταση, κι αυτό συμβαίνει γιατί η ομάδα των νοημάτων οργανώνεται με βάση τους θεσμούς που κυριαρχούν ανάμεσα στις λέξεις. Είναι δυνατόν μία λέξη να οδηγεί με τη σειρά της σε άλλες λέξεις της ίδιας γλωσσικής αλυσίδας γεγονός που συναντάται κατά τη διαδικασία συνειρμικής αναπαραγωγής και μετάβασης από το ένα νόημα στο άλλο. Υπάρχει μία βασική διαφορά

ανάμεσα σε εκείνο που θέλουμε να πούμε και σε εκείνο που λένε οι λέξεις μας πράγμα το οποίο, για τον Lacan, ισοδυναμεί με το ότι τα σημαίνοντα οργανώνουν τον κόσμο μας, η ίδια η υφή του οποίου παραμένει συμβολική.

Στο σημείο αυτό ο Lacan αναφέρει ότι στην ομιλία του αναλυόμενου πολύ λίγα είναι «αληθινά», ενώ όλα όσα λέει, ακόμα και τα ψέματα που αναπαράγει, δεν είναι παρά προϊόντα της φαντασίας του, σκιαγραφούν δηλαδή την πραγματικότητα μέσα στην οποία ζει και σκέφτεται. Η ψυχανάλυση λοιπόν, αγγίζει την παραδοχή ότι η γλώσσα πριν να σημαίνει κάτι, σημαίνει *για κάποιον*, απευθύνεται δηλαδή προς κάποιο άλλο πρόσωπο που ανήκει στην φαντασιακή σφαίρα του ατόμου και φέρει μία αλλοτριωτική μορφή. Υπάρχει τεράστια διαφορά ανάμεσα σε αυτό που θέλουμε να πούμε και σε αυτό που λέμε, ανάμεσα σε αυτό που σκεφτόμαστε και τον τρόπο με τον οποίο το εκφράζουμε (Ντετί, 2000). Με αυτήν την προοπτική η γλώσσα αποκαλύπτει την τάξη πραγμάτων και όχι την τάξη του υποκειμένου η οποία μπορεί να εκληφθεί ως το βασικό όχημα της σκέψης χωρίς όμως να καταφέρνει να αποκαλύπτει την βαθύτερη ουσία των σκέψεων.

Σύμφωνα με το Μαρκίδη (1980:24) «η δυναμικότητα της λέξης καταργείται από την στιγμή που η γλώσσα γενικεύει σε παγκόσμια κλίμακα, συνοψίζοντας αυτό που ήδη υπάρχει». Τα όνειρα, τα «μπερδέματα» της γλώσσας προσδιορίζονται από το φράγμα της απώθησης που διχάζει τον λόγο του υποκειμένου σε δύο διαφορετικούς τρόπους έκφρασης, αποτελούν σημείο αναφοράς για τον Lacan, ο οποίος θέλησε να επανατοποθετήσει τον νέο φροϋδικό κόσμο στο φως της περιπέτειας των λέξεων καθ' εαυτές. Το εκ νέου διάβασμα της φροϋδικής ιστορίας δεν είναι η παρακολούθηση ενός ρεαλιστικού Εγώ, εφόσον η λέξη δεν αποτελεί πια μία μονήρη λεκτική παράσταση που μας μεταφέρει απλώς σε μία αιχμάλωτη ανάμνηση. Ο λόγος του ατόμου, μέσα από μία συνειρμική πορεία, μας μετατοπίζει από την μία λέξη στην επόμενη, κι από κει σε άλλες λέξεις από τις οποίες αντλούν την αναφορά τους. Η είσοδος της ψυχανάλυσης στην ψυχοπαθολογία αποτελεί λοιπόν για τον Lacan είσοδο στην ίδια την γλώσσα του ατόμου (Μαρκίδης, 1980).

Σε αυτόν τον διχασμό του υποκειμένου, που συντηρείται από το δυναμικό φράγμα του απωθητικού μηχανισμού, ο Lacan επιστρέφει από τα μονοπάτια της γλωσσολογίας και του στρουκτουραλισμού, για να αναγνωρίσει

στα επίπεδα της συνείδησης και του ασυνειδήτου, όχι την φαινομενική - ψευδαισθητική εικόνα του όντος ως ολότητα, αλλά δύο υπάρξεις, δύο δομές, δύο γλώσσες. Το άτομο παραμένει αγκυλωμένο σε μία αλλοτρίωση που λέγεται Εγώ (Moi). Η απαλλαγή από αυτή την αλλοτριωτική εικόνα του εαυτού, επιτελείται μέσω της ανακάλυψης της απωθμένης υποκειμενικότητας, μέσα δηλαδή από την υιοθέτηση της γλώσσας του «Άλλου» (του ασυνειδήτου). Ο λόγος του Άλλου είναι η αντίστροφη όψη, το αρνητικό, αυτό που λείπει από τον συνειδητό λόγο και τον καθιστά ελλιπή.

Με βάση την θεωρία που αναπτύχθηκε το 1936 για το στάδιο του καθρέφτη, ο Lacan ορίζει το Εγώ σαν ένα ναρκισσιστικό αντικείμενο, φορέα της αυταπάτης του υποκειμένου, με έναν εντελώς φαντασιακό- αλλοτριωτικό χαρακτήρα. Απέναντι σε μία ψυχαναλυτική θεωρία και πρακτική που τοποθετούσε το Εγώ στον άξονα της ψυχικής πραγματικότητας του υποκειμένου, προορισμένο να αντιμετωπίζει τις επιπτώσεις του ασυνειδήτου, ο Lacan αναδεικνύει την απελευθερωτική αξία που έχει για το άτομο η ίδια η ομιλία του (Dor, 1994).

Θεμελιώνει λοιπόν, ένα «άλλο» πεδίο, αυτό της ομιλίας που είναι διάφορο από εκείνο του Εγώ. Η γλώσσα φαντάζεται αλλά και βλέπει, αποτελεί εκφραστικό μέσο αλλά και συμβολικό φαινόμενο ακριβώς γιατί οι σκέψεις πρέπει να μεταμορφωθούν σε λέξεις μέσα στο δομικό σύστημα της γλώσσας, προκειμένου να νοηματοδοτηθούν. Επομένως θα μπορούσαμε να πούμε ότι η χρήση του επικοινωνιακού αυτού κώδικα πολύ σπάνια καταφέρνει να εκφράσει το βάθος του όντος και ότι η πρωτοκαθεδρία του σημαίνοντος σε σχέση με το σημαινόμενο αιχμαλωτίζει το άτομο σε ένα είδος αλλοτρίωσης, που τον απομακρύνει όλο και περισσότερο από τις εσωτερικές επιθυμίες του. Το εγώ συγκροτείται μέσα από μία αλλοτριωτική ταύτιση με κάποια εικόνα, την φαντασιακή δηλαδή αιχμαλωσία του ατόμου σε μία εξωτερική εικόνα, γεγονός που εντοπίζεται ως αρχική αναπτυξιακή πορεία στο στάδιο του καθρέφτη.

Το Εγώ του ατόμου δημιουργεί την ψευδαίσθηση του ολοκληρωμένου και πλήρους συστήματος, πέρα από αυτή την πλασματική διάστασή του, δεν υπάρχει παρά η κομματιασμένη, ασυντόνιστη κατάσταση του σώματος. Επομένως για τον Lacan το Εγώ συνιστά πάντοτε μία μη- αυθεντική οργάνωση, της οποίας η λειτουργία αποσκοπεί στην συγκάλυψη μίας

ενοχλητικής έλλειψης ενότητας και συμβάλλει στην διατήρηση μίας πλασματικής εντύπωσης ως προς την συνοχή και την πληρότητα που εμφανίζεται να έχει. Το φαινόμενο αυτό ονομάζεται αρνητική ψευδαίσθηση και αποτελεί ένα από τα βασικότερα γνωρίσματα του Εγώ.

Η φαντασιακή, η συμβολική και η πραγματική διάσταση

Τα τρία θεμελιακά πεδία της ανθρώπινης πραγματικότητας είναι για τον Lacan το συμβολικό, το φαντασιακό και το πραγματικό, έννοιες που αποτελούν θεμέλιο του θεωρητικού του οικοδομήματος. Το φαντασιακό στάδιο συμπίπτει με την εμφάνιση της κατοπτρικής σχέσης που αναπτύσσει το παιδί προς το είδωλό του και την αιχμαλωσία του από μία εικόνα που βρίσκεται έξω από το ίδιο. Πρόκειται για μία οργανωτική αρχή της ανάπτυξης, παρά για μία παροδική στιγμή της παιδικής ηλικίας, καθώς η φαντασιακή ταύτιση με μία εξωτερική εικόνα προσφέρει στο υποκείμενο έναν νέο έλεγχο πάνω στο σώμα του με αντίτιμο την ταύτισή του σε μία εικόνα θεμελιωδώς ξένη προς αυτό.

Το στάδιο του καθρέφτη αποτελεί την εναρκτήρια φάση της ψυχικής εξέλιξης, όπου το παιδί ξεφεύγει από την αιχμαλωσία της δυαδικής σχέσης που μέχρι τότε είχε με την μητέρα. Ανάμεσα στους έξι και δέκα οχτώ μήνες πραγματοποιείται το φαινόμενο της ταύτισης του υποκειμένου προς μία ξένη εικόνα, έναν «Άλλο», γεγονός που εισάγει την έννοια του αλλοτριωτικού χαρακτήρα του Εγώ, την διαίρεσή του, που πρόσκειται στην παραίσθηση. Για πρώτη φορά το υποκείμενο αυτό-προσδιορίζεται έχοντας ως σημείο αναφοράς τον αντικατοπτρισμό του σε ένα είδωλο για το οποίο αμφιβάλλει αν όντως αντιστοιχεί στο Εγώ του και αν έχει την ίδια υπόσταση με αυτό. Η ψυχή άλλωστε δεν αυτοαναγνωρίζεται στον αντικατοπτρισμό του σώματος (Ντετί, 2000)

Πιο συγκεκριμένα, το παιδί κατά την διάρκεια του σταδίου του καθρέφτη διέρχεται από την φάση του πρωτογενούς ναρκισσισμού, ακριβώς γιατί η διαμόρφωση της εικόνας του Εγώ λαμβάνει χώρα μέσα από την ταυτοποίηση με το αντικατοπτριζόμενο στον καθρέφτη είδωλο – ή με ένα

πραγματικό ανθρώπινο σώμα που στέκεται αντίκρυ- υποδηλώνοντας εξαρχής την δευτερογενή φύση του, αφού μία τέτοια κατάσταση προϋποθέτει την παρουσία του «άλλου» και την ενσωμάτωσή του στο Εγώ, ένα Εγώ αλλοτριωτικό που βασίζεται a priori στην φαντασίωση. Παρά το γεγονός ότι το παιδί βρίσκεται σε μία κατάσταση ανεπαρκούς οργάνωσης του φλοιού, γενικής μυικής αδυναμίας και έλλειψης κινητικού συντονισμού, το νήπιο προετοιμάζει φαντασιωσικά την ιδέα της σωματικής του ενότητας η οποία ολοκληρώνεται μέσα από την διαμόρφωση του «κοινωνικού πρώτου ενικού προσώπου» (Ντετί, 2000). Το τελευταίο επιτυγχάνεται μέσα από την ταύτιση του με την εικόνα ενός κοινωνικού «άλλου», και αποτελεί περισσότερο μία ευχή ή έναν ιδανικό στόχο, παρά μία πραγματικότητα.

Από την άποψη της δομής του υποκειμένου, η εμπειρία αυτού του σταδίου είναι μία αποφασιστική στιγμή για την γένεση του Εγώ και την είσοδό του στην φανταστική τάξη πραγμάτων, διότι η διαμόρφωση του Εγώ σε αυτήν την αρχική μορφή καθώς και το σύνολο των εμπειριών που αφορούν στον ρόλο του «άλλου», θα αποτελέσουν το πρότυπο συγκρότησης του μελλοντικού Εγώ του ατόμου (Μαρκίδης, 1999). Με τον τρόπο αυτό, το νήπιο ανακαλύπτει στην εικόνα του «άλλου», μία ολική και ολοκληρωμένη μορφή στην οποία βρίσκει την ενότητα εκείνη που του λείπει, και συναντά σε φαντασιακό επίπεδο, την πληρότητα ενός συντονισμένου σώματος σε αντίθεση με την κατακερματισμένη δική του ύπαρξη.

Ακολουθεί η ταυτοποίηση του παιδιού με την εικόνα αυτή, που για τον Lacan ισοδυναμεί με την μεταμόρφωση που υφίσταται το άτομο όταν αφομοιώνει μία καινούργια εικόνα (Ντετί, 2000). Η βίωση του σώματος ως κομματιασμένη και ασυντόνιστη οδηγεί το Εγώ στην ενεργοποίηση μίας σειράς λειτουργιών που αποσκοπούν στην συγκάλυψη αυτής της ενοχλητικής έλλειψης ενότητας. Το υποκείμενο, εγκλωβισμένο στην παγίδα της ταυτοποίησης, επεξεργάζεται τις φαντασιώσεις με τις οποίες διέρχεται από μία εικόνα του σώματος κομματιασμένη, στην μορφή που ο Lacan ονομάζει «ορθοπεδική της ολότητάς του», όπως αναφέρεται στον Μαρκίδη (1980 : 97).

Το στάδιο αυτό χαρακτηρίζεται από την ναρκισσιστική μορφή των ερωτικών δυναμικών, κι αυτό συμβαίνει διότι το να αναγνωρίζει κανείς τον εαυτό του σε μία εικόνα ισοδυναμεί με το να την αφομοιώνει, να συγχωνεύεται μέσα της και να ταυτίζεται με αυτήν. Υπό την έννοια αυτή θα μπορούσε κανείς

να θεωρήσει τον πρωτογενή ναρκισσισμό ως υποκινητή του διχασμού, του διαμελισμού του Εγώ, εξάλλου η σύγχυση που μπορεί να προκύψει μέσα από την ταύτιση με το «ιδανικό Εγώ» είναι παρόμοια με εκείνη που εμφανίζεται στην ψύχωση. Ο ναρκισσισμός είναι υποκινητής του παραλογισμού, αφενός το άτομο πιστεύει ότι είναι εξ ολοκλήρου ταυτισμένο με το ιδανικό που θέλει και αφετέρου νιώθει να κινείται παράλληλα με αυτό, χωρίς πάντα να συναντούνται οι δύο αυτές διαστάσεις σε μία ενότητα. Στον Ντετί (2000:61) αναφέρεται ότι για τον Lacan «Ο κίνδυνος της τρέλας είναι ανάλογος με την ίδια την έλξη των ταυτίσεων, στις οποίες ο άνθρωπος δεσμεύει ταυτόχρονα την αλήθεια και το είναι του».

Επομένως, αντιλαμβανόμαστε μέσα από το φαντασιακό στάδιο οργάνωσης μπορεί να ερμηνευτεί η παρανοϊκή συμπεριφορά, εάν θεωρήσουμε ότι η τρέλα είναι το όριο της ελευθερίας του ατόμου, η ελευθερία του ακραίου ναρκισσισμού, όπου η διάκριση φαντασιακού και πραγματικότητας δεν είναι εφικτή. Στην περίπτωση αυτή το υποκείμενο αισθάνεται το είναι του βαθιά μέσα του, παρατηρεί την εικόνα-είδωλο του εαυτού του, αδυνατεί όμως να αναγνωριστεί μέσα από αυτήν, με αποτέλεσμα να μην αναγνωρίζει το είναι του στις δικές του φαντασιώσεις.

Στο στάδιο του καθρέπτη σκιαγραφείται μία πορεία ανάπτυξης του ατόμου, μέσω μίας ακολουθίας «ιδανικών ταυτίσεων» με το Εγώ να παραμένει στο κεντρικό σύστημα αυτών των σχηματισμών. Η ζωή του υποκειμένου είναι μία πορεία προς τους άλλους και μία προσπάθεια υπέρβασης του χάσματος μέσα από το οποίο έχει εξαφανιστεί το αυθεντικότερο πρόσωπό του γιατί το Εγώ είναι ένας «άλλος», ένας φανταστικός πράκτορας που υπονομεύει και αποξενώνει. Αρχικά το άτομο ταυτίζεται και μάλιστα αυτό – επιβεβαιώνεται μέσα στον άλλο όμως η ταύτιση αυτή είναι παρούσα στην πραγματοποίηση μίας επιθυμίας, η οποία με τον τρόπο αυτό *πρέπει* να περνάει από έναν άλλο.

Μία νέα διάσταση εννοιολογική εισάγεται στο λακανικό οικοδόμημα, το πέρασμα από την φαντασιακή στην συμβολική τάξη πραγμάτων. Το ναρκισσιστικό φαντασιακό πλαίσιο εμφανίζεται πλέον εδραιωμένο σε ένα συμβολικό θεμέλιο και για πρώτη φορά η σχέση με την εικόνα δομείται μέσα από την παρουσία της γλώσσας. Εισάγεται λοιπόν η ιδέα μίας συμβολικής ταύτισης με ένα σημαίνον στοιχείο, το οποίο καθίσταται ιδεώδες, και που

αποσπά το υποκείμενο από την ολοκληρωτική προηγούμενη αιχμαλωσία του υπό το έλεος των φαντασιακών εικόνων. Η απόκτηση μίας ενεργούς θέσης στον συμβολικό κόσμο συνεπάγεται την εν μέρει εγκατάλειψη του κόσμου της εικόνας (Miller, 2003)

Οι εικόνες διαπλέκονται σε ένα σύνθετο συμβολικό δίκτυο που τις κινεί, τις συνενώνει, τις συνδυάζει και οργανώνει τις σχέσεις τους. Η συμβολική τάξη λοιπόν, συσχετίζεται από τον Lacan με τις δομές τις γλώσσας, και κατ' επέκταση των κοινωνικών και πολιτισμικών δικτύων εντός των οποίων κάθε άνθρωπος γεννιέται. Ο κόσμος της γλώσσας, που παραμένει ασύλληπτος για το νεογέννητο παιδί θα επιδράσει ριζικά στο σύνολο της ύπαρξής του και θα καθορίσει την ταυτότητά του, μέσα από την απόδοση των εικόνων σε γλωσσικά σύμβολα.

Η ιδέα της ανθρώπινης γλώσσας ως συμβολικής δομής οδηγεί τον Lacan στην σύλληψη του ασυνειδήτου ως «λόγου του Άλλου», που παρεμβαίνει στον συνειδητό λόγο του υποκειμένου, και μιλώντας «λέει» την αλήθεια, γιατί ο λόγος αυτός συντίθεται και προέρχεται από τον χώρο που κατοικεί ο αυθεντικός εαυτός (όχι το μοί αλλά το je). Το γεγονός αυτό αντιπαραθέτει την διπλή διάσταση που λαμβάνει η γλώσσα του υποκειμένου, από την στιγμή που διακρίνεται στον συνειδητό και τον ασυνειδήτο λόγο, με τον πρώτο να υποφέρει από παραμορφώσεις, κενά, και αρνήσεις. Μία επιπλέον διάσταση που ενσαρκώνει το «Άλλο» είναι εκείνη του σημαντικού «Άλλου» - πχ η μητέρα ή ο θεραπευτής – προς το οποίο οι επιθυμίες του υποκειμένου απευθύνονται (Μαρκίδης, 1980).

Για πρώτη φορά, με την μετάβαση στο συμβολικό επίπεδο, η σχέση του ατόμου με τον εαυτό του καθορίζεται όχι από μέσα (με την διαδικασία της εσωτερικής αφομοίωσης μίας εικόνας όπως συνέβαινε στο φαντασιακό στάδιο) αλλά από έξω, κατευθύνεται προς τον «Άλλο», ο οποίος παρεμβαίνει για να αποτελέσει αντικείμενο της επιθυμίας του ατόμου. Εφόσον λοιπόν οι ενέργειες του υποκειμένου στοχεύουν στην αναγνώριση των επιθυμιών του – πάντα μέσα από την χρήση του λόγου- και από την στιγμή που ο «Άλλος» μπαίνει στο στόχαστρο των επιθυμιών του ατόμου, τότε επιτελείται μία σύνδεση του τύπου: η επιθυμία μου είναι το αντικείμενο της επιθυμίας του Άλλου (Miller, 2003).

Όμως η γλώσσα, που αποτελεί το βασικό όχημα για την γνωστοποίηση των επιθυμιών, περισσότερο εξαπατά παρά αποσαφηνίζει, περισσότερο αποκρύπτει παρά αποκαλύπτει, όπως αναφέρεται στον Ντετί (2000:74) το πρόβλημα της γλώσσας συνοψίζεται για τον Lacan ως εξής: « Ακόμα κι αν δεν μεταδίδει τίποτα, η ομιλία αναπαριστά την ύπαρξη της επικοινωνίας, ακόμα κι αν αρνείται το προφανές, επιβεβαιώνει ότι ο λόγος συνιστά την αλήθεια, ακόμα κι αν πρόκειται να εξαπατήσει, θεωρεί αξιόπιστη την μαρτυρία».

Επομένως, το συμβολικό δηλώνει στην λακανική θεωρία την συνολική τάξη της γλώσσας και το παιδί συμβολοποιεί πλέον το φαντασιακό του αποδίδοντας συναισθηματικές διαστάσεις σε πρόσωπα ή αντικείμενα μέσω των λέξεων. Η τρίτη διάσταση του λακανικού οικοδομήματος είναι η κατηγορία του πραγματικού, για το οποίο θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι απλώς εκείνο που δεν έχει συμβολοποιηθεί, που εξαιρείται δηλαδή του συμβολικού. Εκείνο που συνήθως ονομάζουμε πραγματικότητα θα μπορούσε να περιγραφεί ως ένα αμάλγαμα του φαντασιακού με το συμβολικό : η πραγματικότητα είναι φαντασιακή στον βαθμό που το άτομο εντάσσεται στην κατοπτρική τάξη και το Εγώ προσφέρει εκλογικεύσεις των πράξεών του, και συμβολική στον βαθμό που τα περισσότερα από τα αντικείμενα που στοιχειοθετούν τον κόσμο, διαθέτουν κάποιο νόημα (Bowie, 1991).

Τα αντικείμενα της καθημερινής ζωής είναι συμβολοποιημένα υπό την έννοια ότι σημαίνουν κάτι και με τον τρόπο αυτό καθίστανται γνωστά και οικεία, ενώ η διάσταση του πραγματικού αντιπροσωπεύει εκείνο ακριβώς που εξαιρείται από την πραγματικότητα, το περιθώριο εκείνο που δεν έχει νόημα και το οποίο αποτυγχάνουμε να εντάξουμε ή να διερευνήσουμε. Επομένως θα μπορούσαμε να πούμε πως η πραγματική διάσταση βρίσκεται σε οτιδήποτε συλλαμβάνουμε ή θεωρούμε πραγματικό χωρίς αυτό βέβαια να προϋποθέτει ότι είναι και αληθινό. Για τον Lacan υπάρχει μόνο μία πραγματικότητα, η πραγματικότητα του υποκειμένου, γιατί αυτό που λέει ο λόγος του μπορεί να είναι πραγματικό – υπό την έννοια ότι νοηματοδοτεί τον κόσμο με ένα συγκεκριμένο, υποκειμενικό τρόπο – χωρίς αυτό να σημαίνει πως είναι και αληθινό.

Η ομιλία συνδέεται με ένα υποκείμενο που αγωνίζεται για την αναγνώριση της επιθυμίας του.

Διαπιστώσαμε μέχρι τώρα πως η λειτουργία της γλώσσας αποτελεί το βασικό όχημα της σκέψης και σηματοδοτεί την μετάβαση από το φαντασιακό στο συμβολικό κόσμο πραγμάτων. Το φανταστικό Εγώ, όταν μιλάει γίνεται συμβολικό και η κατάσταση αυτή επιτρέπει στο υποκείμενο να λυτρωθεί από το φαντασιακό πλαίσιο στο οποίο αρχικά ήταν εγγεγραμμένο –που σημαίνει την αιχμαλωσία του Εγώ από την εικόνα. Ως επακόλουθο το Εγώ που παγιώνεται μέσα στην τάξη της ομιλίας όλο και περισσότερο, τείνει να αποκρύψει την επιθυμία του υποκειμένου. Η τελευταία καθίσταται δυσδιάκριτη και χάνεται μέσα από την αντιπροσώπευσή της στην ομιλία και έτσι το υποκείμενο παραγνωρίζει εντελώς οτιδήποτε έχει σχέση με την επιθυμία του (Dor, 1996).

Ο λόγος πολύ σπάνια καταφέρνει να εκφράσει το βάθος του όντος γιατί οι σκέψεις είναι απαραίτητο να μεταμορφωθούν σε λέξεις προκειμένου να εκφραστούν οι επιθυμίες και να εξωτερικευθούν οι μεταφυσικοί του συλλογισμοί. Το υποκείμενο βρίσκεται μέσα σε έναν κόσμο ομιλούντων και για να καταστήσει γνωστές τις επιθυμίες του πρέπει να μεσολαβήσει μία σημαντική παράμετρος που συναντάται στην ιδέα του «Άλλου». Οι επιθυμίες είναι προϊόντα της φαντασίας του ατόμου, ενώ το αντικείμενο της επιθυμίας είναι πραγματικό (Ντετί, 2000).

Στο σημείο αυτό κρίνεται απαραίτητο να γίνει διάκριση μεταξύ της ομιλίας και της γλώσσας, που για τον Lacan είναι έννοιες που αποτελούν αντικείμενο σύγχυσης. Η γλώσσα αντιμετωπίζεται ως μία αφηρημένη δομή, ως ένα τυπικό σύστημα διαφορών. Η κυριότερη ιδιότητα ενός γλωσσικού συστήματος είναι, σύμφωνα με τον Lacan, η ασυνέχεια. Η ασυνέχεια αυτή αντιπαραβάλλεται από τον Lacan στην τάξη του φαντασιακού που αγωνίζεται να αποφύγει τη μορφή της έλλειψης – η οποία προκαλείται όταν το αντικείμενο της ανάγκης συνθλίβεται από τη δομή και λειτουργία της γλώσσας. Η ομιλία, από την άλλη πλευρά, συνιστά μία πράξη, ενέχει την παραγωγή νοήματος κατά τη διάρκεια της εκφοράς της και συμβάλλει στην απόδοση ταυτοτήτων στους ομιλητές που είναι αναμειγμένοι. Με την έννοια

αυτή η ομιλία εισάγει μία ορισμένη μορφή απώλειας στον κόσμο, διότι η διαδικασία «του ομιλείν» προϋποθέτει τη μεσολάβηση ενός Άλλου, ενός τρίτου δηλαδή, από τον οποίο εξαρτάται η εκπλήρωσή της.

Επομένως, αυτό που καθίσταται εξίσου σημαντικό με την επιθυμία είναι το «αίτημα», το οποίο κατευθύνει μία ανάγκη προς κάποιο αντικείμενο, που σχηματικά στο έργο του Lacan παίρνει τη μορφή μίας ατελείωτης σπείρας. Η σκέψη του Lacan συνετέλεσε στην εμβάθυνση της έννοιας της επιθυμίας μετά τον Freud, την οποία παρουσιάζει αδύνατη να αναδυθεί χωρίς τη μεσολάβηση ή τη σχέση που συνάπτεται προς κάποιον Άλλο. Το ομιλούν υποκείμενο αρθρώνει τις επιθυμίες του απευθυνόμενο σε κάποιον Άλλο αλλά η διαδικασία αυτή οδηγεί στην απώλεια του αντικειμένου της επιθυμίας, καθώς η τελευταία εκφέρεται μέσα από το λόγο ο οποίος είναι ανεπαρκής και παραπλανητικός. Στην ουσία οι λέξεις δημιουργούν ένα τεράστιο κενό ανάμεσα σε εκείνο που το άτομο επιθυμεί και στον τρόπο που το εκφράζει, επομένως το ενδιαφέρον μετατοπίζεται στην διατύπωση ενός αιτήματος (Dor, 1994).

Στον Lacan, η διάσταση της επιθυμίας εμφανίζεται αυτονόητα συνδεδεμένη με μία έλλειψη, μία ανεπάρκεια, που δε μπορεί να ικανοποιηθεί από κανένα πραγματικό αντικείμενο όσο η γλώσσα παρεμβαίνει και διαστρέφει τις συνθήκες από τις οποίες εξαρτάται η διατύπωση του αιτήματος. Η επιθυμία μετονομάζεται σε μία καινούργια που η παρουσία των λέξεων την διαστρέφει, με την γλώσσα να προσδιορίζει το στίγμα της απώλειας, καθώς μέσα από την πορεία αυτή το αίτημα- που πηγάζει από μία ανάγκη σε συμβολικό επίπεδο- μετατρέπεται στην επιθυμία του υποκειμένου να καταστεί η επιθυμία του Άλλου. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει τον αποσπασματικό χαρακτήρα της ύπαρξής του, καθώς ο Άλλος είναι το πεδίο που επιδιώκει να κατευθύνει το λόγο του για να καταστήσει σαφή την επιθυμία του.

Επομένως η σχέση του Εγώ με τον Άλλο θα μπορούσε να θεωρηθεί κατά κάποιο τρόπο ανάλογη με τη σχέση που διατηρούν αντίστοιχα η γλώσσα και ο λόγος. Η πρόσβαση στη γλώσσα και η εκφορά της μέσα από ένα πλήθος σημαινόντων απεικονίζει το θεμελιακό πρόβλημα της αλλοτρίωσης του υποκειμένου στο Εγώ. Αφού λοιπόν το Εγώ είναι μία φαντασιακή κατασκευή με την οποία το υποκείμενο στρέφει προς τα έξω το αντικείμενο της επιθυμίας του, ολόκληρη η οντότητά του φαίνεται να υπονομεύεται από ένα παράδοξο. Έτσι, το δράμα του υποκειμένου μέσα στο λόγο (με την έννοια

της ομιλίας) είναι πως εκεί ακριβώς αναδεικνύεται η βασική του έλλειψη, μία έλλειψη που πρέπει να εκλάβουμε από την πλευρά της σχέσης που διαμορφώνει το υποκείμενο με τον εαυτό του μέσω της τάξης των σημαινόντων (Dor, 1994).

Ο Άλλος είναι λοιπόν ένας τόπος στη γλώσσα, εξωτερικός ως προς τον ομιλητή και η κατάσταση του υποκειμένου εξαρτάται από όλα όσα εκτυλίσσονται στον Άλλο, επομένως οτιδήποτε αποκαλύπτεται στο πεδίο αυτό αρθρώνεται με την μορφή λόγου, και έτσι το ασυνείδητο, μας λέει ο Lacan, είναι ο λόγος του Άλλου. Υπό την έννοια αυτή αναφερόμαστε στην διαλεκτική σχέση της ταύτισης του εαυτού μας με τον Άλλον και του Άλλου με τον εαυτό μας, μία σχέση που προσδιορίζεται από τον «τοίχο της γλώσσας», που διαιρεί, παραμορφώνει και δημιουργεί αμφισημίες. Η έκκληση του υποκειμένου προς τον Άλλο διαμεσολαβείται από τη γλώσσα και αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μην τον φτάνει ποτέ άμεσα. Σχηματικά δηλαδή ο πραγματικός αυτός Άλλος βρίσκεται τοποθετημένος από την απέναντι πλευρά του «τοίχου της γλώσσας» με τον ίδιο τρόπο που το υποκείμενο τίθεται εκτός αλήθειας μέσα στη γλώσσα των σημαινόντων.

Η έννοια του «τοίχου», που παρεμβαίνει και δημιουργεί μία μορφή επικοινωνίας γεμάτη αμφισημίες και παραδοξότητες, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η γλώσσα αδυνατεί να αγγίξει τον αληθινό λόγο, τον λόγο δηλαδή εκείνο μέσα στον οποίο αναγνωρίζει κανείς τον εαυτό του, ακριβώς επειδή έχει την διάσταση του λόγου ενός Άλλου. Οι αναφορές του Lacan για τον «τοίχο της γλώσσας» αναλύονται λοιπόν στα εμπόδια και τις φραγές που τίθενται κατά την διαλεκτική σχέση των ανθρώπων, στα πλαίσια της οποίας η άμεση επικοινωνία ανακόπτεται και το μήνυμα φτάνει σε αντιστραμμένη μορφή.

Αυτό μπορεί να γίνει περισσότερο κατανοητό μέσα από την φράση του Lacan, στο βιβλίο του Dor (1994:217): « η ομιλία πάντοτε περικλείει υποκειμενικά την απάντησή της». Ο πομπός λοιπόν, δέχεται το ίδιο το μήνυμα που στέλνει, από τον δέκτη, αλλά αυτή την φορά σε αντεστραμμένη μορφή, που σημαίνει ότι το σιωπηρό μήνυμα που επιστρέφει στο πομπό προέρχεται από τη σφαίρα του ασυνείδητου. Με τον τρόπο αυτό μπορούμε να θεωρήσουμε το ασυνείδητο ως την ομιλία του Άλλου, που επανεμφανίζεται στο υποκείμενο με αντεστραμμένη μορφή και που μοιάζει με μία ανείπωτη υπόσχεση, με κάποιο δικό του ξεχασμένο μήνυμα. Κάτω από αυτές τις

συνθήκες τα πάντα συμβαίνουν σαν να είχε εκ των προτέρων συσταθεί η ομιλία, η δομή της επικοινωνίας αυτής συνίσταται στην άρθρωση μίας πλήρους ομιλίας, επειδή η απάντηση που δίδεται εμφανίζεται με την μορφή ενός σιωπηρού μηνύματος που προέρχεται από τις δομές του ασυνειδήτου. Επιτέλους, η επιθυμία του υποκειμένου- κάτω από αυτές τις συνθήκες - αναγνωρίζεται (Muller, 1982).

Η ουσία λοιπόν της επιθυμίας είναι εκ φύσεως αντιφατική : στηρίζεται στη σχέση με τον Άλλο που αντικατοπτρίζει ταυτόχρονα τη σχέση με τον εαυτό, και για το λόγο αυτό η συνείδηση θεμελιώνεται στην παραδοξότητα της φύσης των επιθυμιών αυτών. Συνεπώς η συνείδηση τίθεται κατ ' αρχάς σε απόσταση από τον ίδιο της τον εαυτό παίρνοντας τη μορφή ενός εξωτερικού αντικειμένου – επιθυμίας και μόνο μέσα από αυτή τη διαδικασία, μέσα δηλαδή από τον έτερο – προσδιορισμό της, μπορεί να αναδυθεί (για να επιστρέψει ουσιαστικά στον ίδιο της τον εαυτό).

Το σημείο αυτό συνδέεται άμεσα με τη θεωρία του σταδίου του καθρέφτη όπου η κατάκτηση της ταυτότητας μέσω μίας εικόνας -που κατ ' αρχάς βιώθηκε σαν εικόνα του Άλλου- βιώνεται στη συνέχεια σαν εικόνα του εαυτού. Ακριβώς επειδή το υποκείμενο οδηγείται στη διαμόρφωση της ταυτότητάς του με αφετηρία την εικόνα του Άλλου, η μορφή του κατοπτρικού του ειδώλου διαμορφώνει σημαντικά το Εγώ του. Ο τρόπος με τον οποίο το υποκείμενο θα συλλάβει τον Άλλον, δηλαδή τον όμοιό του, προσδιορίζει τη διαμόρφωση των σχέσεων με τις οποίες αντιλαμβάνεται και τον ίδιο τον εαυτό του.

Οι όροι ανάγκη, επιθυμία και αίτημα, διαπλέκονται μεταξύ τους και δομούν τις ασυνείδητες επιθυμίες του υποκειμένου. Η πρώτη συνάντηση του ατόμου με τις επιθυμίες του καθορίζεται μέσα από τη σχέση του με τον Άλλον και υποκινείται από τις σκοπιμότητες της ανάγκης αναγνώρισης των επιθυμιών του. Συνεπώς, η επιθυμία εξαρτάται από την δυνατότητα που έχει το υποκείμενο να εκφράζει τις επιθυμίες του, οι οποίες είναι συνυφασμένες με την σφαίρα του σημαντικού Άλλου. Καταλήγουμε λοιπόν σε μία βασική θέση του Lacan, που μας γνωστοποιεί ότι το Εγώ επιθυμεί την επιθυμία του Άλλου (Dor, 1996), την αναγνώριση και την αποδοχή του από το ασυνείδητο εκείνο τμήμα, που βρίσκεται πέρα από το Εγώ.

Το επακόλουθο της διαδικασίας αυτής σκιαγραφεί την επιθυμία της γλώσσας του ασυνείδητου. Η επιθυμία όμως είναι ισοδύναμη με τη διαδικασία διαστρέβλωσης που επιτελείται μέσα από την εκφορά του λόγου με αποτέλεσμα να μεταλλάσσεται από το ένα στοιχείο προς το άλλο, δημιουργώντας χάσματα και κενά. Η επιθυμία είναι θεμελιωδώς απαγορευμένη από τη συνείδηση και για το λόγο αυτό εκφέρεται μέσα από γλωσσικούς μηχανισμούς που τη μετασχηματίζουν. Η παραδοξότητα της φύσης του ατόμου επιβεβαιώνεται και πάλι, μέσα από ένα αλλοτριωμένο Εγώ, που αφενός επιθυμεί να είναι όλα όσα είναι ο Άλλος και αφετέρου απομακρύνεται από τον τελευταίο όλο και περισσότερο μέσα από την διαμεσολάβηση των σημαινόντων.

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι καθένας υπάρχει ως συνείδηση του εαυτού του επειδή ο Άλλος υπάρχει ως σημείο αναφοράς για τον αυτό-προσδιορισμό του. Η συμβολική τάξη πραγμάτων συσχετίζεται ουσιαστικά με τις δομές της γλώσσας οι οποίες αιχμαλωτίζουν το άτομο σε μία ανεπαρκή και ασυνεχή έκφραση των επιθυμιών του. Ο πάγιος συμβολισμός του κώδικα της γλώσσας και η τάξη των συμβόλων που φέρουν σταθερό νόημα αναζητείται στο ασυνείδητο, με τον ίδιο τρόπο που στο προηγούμενο στάδιο, το φαντασιακό, η υπόσταση του Εγώ προσδιοριζόταν από την αφομοίωση μίας εικόνας. Στη νέα αυτή διάσταση, τη συμβολική, το υποκείμενο θα μπορέσει να πραγματοποιήσει τις επιθυμίες του μέσα από την άρθρωση του λόγου που απευθύνεται κάθε φορά σε έναν Άλλο, έναν απόντα, που καθίσταται όμως σημαντικός γιατί προς αυτόν απευθύνονται όλες οι επιθυμίες και τα αιτήματά του (Miller, 2003).

Το Εγώ επιθυμεί την επιθυμία του Άλλου, γεγονός που καθιστά το τελευταίο ισχυρό και απόλυτο, ικανό να εκμηδενίσει το υποκείμενο και να το εξαπατήσει. Για να εξακολουθήσει λοιπόν να υπάρχει η συνείδηση του εαυτού, οφείλει να αρνηθεί τον Άλλον, και να απορρίψει την επιθυμία που του τρέφει για να μπορέσει να επαναπροσδιοριστεί εκ νέου γύρω από τη φαντασιακή και όχι τη συμβολική διάσταση του Εγώ. Για μία ακόμη φορά η αντίφαση που επικρατεί σε επίπεδο συνειδητότητας είναι εμφανής: για να συνεχίσει να επιθυμεί το υποκείμενο πρέπει να αρνηθεί το πεδίο από το οποίο προέρχονται οι επιθυμίες του, και για να καταφέρει να τις γνωστοποιήσει πρέπει να ενσωματωθεί στην γλώσσα των σημαινόντων που είναι

αποσπασματική, ελλειπής και ανεπαρκής από κάθε άποψη, και που απομακρύνει ολοένα και περισσότερο το άτομο από την εκπλήρωση των επιθυμιών του.

Το όνομα του Πατέρα ως διαμορφωτής του Νόμου.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η πρωταρχική σχέση που διαμορφώνεται σε επίπεδο συνειδητότητας χαρακτηρίζεται από μία αλλοτρίωση, την απομάκρυνση του Εγώ από τον εαυτό του και την αφομοίωση μίας άλλης μορφής, ξένης και διαφορετικής, η οποία έρχεται να καλύψει ένα βασικό έλλειμμα, την βίωση της εικόνας του σώματος ως κατατεμαχισμένου, και κομματιασμένου. Η αρχική αυτή κατάσταση διαμορφώνεται σε φαντασιακό πλαίσιο και οι σχέσεις που συνάπτονται καθορίζουν την αλληλεπίδραση του Εγώ προς τα διάφορα αντικείμενα που ενσωματώνει, με την επικυριαρχία της εικόνας να παγιδεύει το άτομο και να το οδηγεί στην αφομοίωση νέων εικόνων που αποτελούν πλέον το εσωτερικό του σύμπαν.

Με τις βιολογικές λειτουργίες ενεργοποιούνται οι πρώτες εμπειρίες ικανοποίησης, που είναι υποταγμένες στις απαιτήσεις της ανάγκης. Οι εκδηλώσεις των οργανικών απαιτήσεων μεταφράζονται σε καταστάσεις έντασης που βιώνεται σε επίπεδο σωματικό, και οι απαντήσεις που δίνονται σε περίπτωση στέρησης προέρχονται από την σφαίρα των οργανικών λειτουργιών. Οι σωματικές όμως εκδηλώσεις αποκτούν νόημα εφόσον υπάρχει κάποιος άλλος που να μπορεί να προσδώσει νόημα σε αυτές, επομένως στο επίπεδο των πρώτων εμπειριών ικανοποίησης δεν υπάρχει καμία σκοπιμότητα από μέρους του παιδιού στο να κινητοποιεί το σώμα του προσπαθώντας να σημάνει κάτι για κάποιον άλλο (Dor, 1996).

Αντιθέτως, οι εκδηλώσεις αυτές αποκτούν αυτόματα νόημα για τον άλλο κι αυτό συνεπάγεται ότι το παιδί είναι εξαρχής τοποθετημένο σε έναν κόσμο επικοινωνίας, όπου η παρέμβαση κάποιου άλλου μεταβάλλεται σε απάντηση προς ένα εκφραζόμενο αίτημα. Συνεπώς με την παρέμβασή του αυτός ο τρίτος εισάγει το άτομο σε έναν κόσμο σημασιολογικό, σε έναν δηλαδή κόσμο ομιλίας, το δικό του κόσμο. Με τη έννοια αυτή, το παιδί

εγγράφεται σε αυτή τη συμβολική τάξη και η έννοια του άλλου που το εισάγει αποκτά τη μορφή μίας προνομίουχας φυσιογνωμίας : του σημαντικού Άλλου. Η μητέρα, τοποθετείται έτσι στη θέση του Άλλου, και υποτάσσει το παιδί στον κόσμο των δικών της σημαινόντων από τη στιγμή που προσφέρει μία απάντηση σε ένα υποτιθέμενο αίτημα που σχετίζεται με την εμπειρία κάποιας ικανοποίησης εκ μέρους του παιδιού.

Η μνημονική εικόνα που συνοδεύει την εκτόνωση και την επιθυμία μίας ανάγκης, στοιχειοθετεί στο εξής ένα βίωμα που εντάσσεται δυναμικά στο δίκτυο των σημαινόντων του Άλλου. Υπό την έννοια αυτή, η δυναμική της επιθυμίας και η αποφυγή της στέρησής της, κινητοποιεί το υποκείμενο προς την σκόπιμη χρήση και οργάνωση των σημείων με τα οποία θα μπορέσει να εισβάλλει στον κόσμο του Άλλου, περιμένοντας από τον τελευταίο να του παράσχει ικανοποίηση. Με το αίτημα λοιπόν το παιδί μαρτυρά την είσοδό του στον κόσμο της επιθυμίας η οποία εμφανίζεται, όπως το διατυπώνει ο Lacan, εγγεγραμμένη πάντοτε ανάμεσα στο αίτημα και την ανάγκη.

Γενικά το αίτημα διατυπώνεται και απευθύνεται προς το περιβάλλον του υποκειμένου, και με τη διατύπωσή του εγκαινιάζεται η συμβολική επικοινωνία με τον Άλλον που μέσω της μεταφοράς του ονόματος του Πατέρα θα καταλήξει στο χειρισμό της γλώσσας. Ο Lacan ονομάζει αυτό το δομικό, συμβολικό στοιχείο, όνομα του Πατέρα και αποκαλεί την οιδιπόδεια λειτουργία πατρική μεταφορά. Πρόκειται για έναν όρο που ενέχει την αντικατάσταση της επιθυμίας της μητέρας από το όνομα του Πατέρα. Για το Lacan η δομή της μεταφοράς οδηγεί σε μία αντικατάσταση, και κάθε αντικατάσταση γεννά πάντοτε μία σημασία, στην περίπτωση αυτή τη φαλλική σημασία.

Ο Πατέρας διαδραματίζει για τον Lacan μία συμβολική λειτουργία, πρόκειται για έναν τόπο παρά για ένα πρόσωπο, που ευθύνεται για το χωρισμό του παιδιού από την μητέρα. Αυτό αναλύεται με την εξής μορφή : όταν το παιδί αντιλαμβάνεται για πρώτη φορά τη θέση – κλειδί του φαλλού για τη μητέρα, προσπαθεί να ενσαρκώσει τα αντικείμενο αυτό για εκείνη, παρά το γεγονός ότι γνωρίζει πολύ καλά ότι δε μπορεί να γίνει ταυτόσημο με αυτό. Η επιθυμία του παιδιού στο στάδιο αυτό, ταυτίζεται σε φαντασιακό επίπεδο, με το αντικείμενο επιθυμίας της μητέρας του, γεγονός που σημαίνει ότι το παιδί ταυτίζεται με το φαντασιακό φαλλό, προσπαθώντας να γίνει το ίδιο η επιθυμία της επιθυμίας της μητέρας του.

Η παρείσφρηση της πατρικής λειτουργίας συνίσταται στην καταστροφή του παιχνιδιού αυτού με τη μητέρα. Ο πατέρας εισέρχεται στο φαντασιακό τρίγωνο μητέρας – παιδιού – φαλλού, με αποτέλεσμα η παρουσία του να οδηγεί το παιδί στο να αμφισβητήσει τη φαλλική του ταύτιση. Η μορφή λοιπόν του πατέρα είναι στην ουσία ανταγωνιστής του παιδιού, διότι ο πατέρας αποτελεί πόλο έλξης που κινητοποιεί την επιθυμία της μητέρας και επισημαίνει διαρκώς στο παιδί ότι η φαλλική του ταύτιση δεν είναι υφίσταται. Εξαιτίας της πατρικής λειτουργίας το παιδί εισάγεται στον κόσμο του συμβολικού και τελικά ταυτίζεται με τη μορφή του νόμου που του επιβάλλεται, γεγονός που σημαίνει ότι η μητέρα πρέπει να καταστεί απύσχα.

Εκείνο που μετράει στο στάδιο αυτό είναι ο τρόπος με τον οποίο επιτυγχάνεται από γονεϊκής πλευράς η ένταξη του παιδιού σε ένα συμβολικό δίκτυο, που τοποθετείται πέρα από τη μέχρι τότε φαντασιακή διάσταση με την οποία αντιμετώπιζε το παιδί το περιβάλλον του. Υπό την έννοια αυτή, θα μπορούσαμε να πούμε ότι το όνομα του πατέρα κηρύσσει και επιβάλλει το νόμο, αποτελεί τον εγγυητή του και στρέφει για πρώτη φορά το Εγώ στην τάξη των σημαινόντων. Επομένως η ουσία της επιθυμίας πρέπει να αναζητηθεί μέσα σε μία νέα, δυναμική διάσταση, τη διάσταση της γλώσσας, η οποία αναπόφευκτα απομακρύνει το άτομο από την αρχική του επιθυμία, δημιουργώντας μία έλλειψη που δε μπορεί να ικανοποιηθεί από κανένα πραγματικό αντικείμενο (Muller, 1996).

Η σχέση του υποκειμένου με την επιθυμία του συνίσταται στο εξής : θεμελιώνεται σε ένα διατυπωμένο αίτημα το οποίο αντλείται από τον κόσμο των σημαινόντων, επιδιώκει όμως να ακουστεί πέρα από τον κόσμο αυτό. Στην οιδιπόδεια διαλεκτική το άτομο οικειοποιείται αντικείμενα τα οποία λειτουργούν ως υποκατάστατα στη θέση του χαμένου αντικειμένου. Στα πλαίσια του φαντασιακού κόσμου, οι εμπειρίες αποτελούσαν την πρωταρχική πηγή της απόλαυσης, με τη νέα όμως τάξη πραγμάτων το παιδί είναι διαρκώς υποχρεωμένο να υποτάσσεται στο νόημα των λέξεων προκειμένου να ακούγονται οι επιθυμίες του. Οδηγείται λοιπόν στη σημασιοδότησή τους, η οποία δημιουργεί μία ανακολουθία ανάμεσα στο αντικείμενο της επιθυμίας και το αίτημα που διατυπώνεται. Η κατάσταση αυτή δεν αφήνει περιθώρια να εντοπιστεί εκ νέου η πρωταρχική πηγή απόλαυσης που λάμβανε χώρα χωρίς

τη μεσολάβηση των λέξεων. Όταν δηλαδή το άτομο ήταν σε θέση να εκφράζει αυτό που επιθυμεί χωρίς τη χρήση σημαινόντων.

Κάθε αίτημα κρύβει μία επιθυμία, το αντικείμενο της οποίας είναι απρόσιτο, οπότε μπορούμε να συμπεράνουμε πως το αντικείμενο της επιθυμίας δεν υπάρχει, όπως λέει ο Lacan, πρόκειται για ένα αντικείμενο που λείπει αιώνια (Dor, 1994). Ο Lacan σε ένα τέτοιο αντικείμενο που παίρνει ταυτόχρονα δύο όψεις – γιατί αποτελεί τόσο το αίτιο της επιθυμίας όσο και την κατάληξή της – έδωσε την ονομασία «αντικείμενο α». Το αντικείμενο α μαρτυρά μία απώλεια και αναπαράγει μία έλλειψη και συνιστά, με τον τρόπο αυτό, ένα θεμελιώδες χαρακτηριστικό της ίδιας της επιθυμίας. Άρα για τον Lacan ολόκληρη η ουσία της ύπαρξης του όντος χαρακτηρίζεται από μία πρωταρχική και πανταχού παρούσα έλλειψη.

Η έλλειψη αυτή σχετίζεται άμεσα με τα γλωσσικά φαινόμενα και αυτό συμβαίνει γιατί τα γλωσσικά σημεία δεν συνδέουν ένα πράγμα με ένα όνομα, αλλά μία έννοια με μία ακουστική εικόνα. Η τελευταία αυτή εικόνα αποτελεί το ψυχικό αποτύπωμα του ήχου, η αναπαράσταση δηλαδή που προέρχεται από τις αισθητηριακές αντιλήψεις των ανθρώπων. Το γεγονός αυτό μας εισάγει στην παραδοξότητα του λόγου και στην προσπάθεια που επιτελείται προκειμένου να συγχωνευτούν οι ψυχικές, αισθητηριακές και ηχητικές – ακουστικές αναπαραστάσεις σε ένα ενιαίο γλωσσικό σύστημα. Στην πραγματικότητα δεν φαίνεται να υπάρχει κάποιος αναγκαίος δεσμός ανάμεσα σε μία έννοια και την ακουστική απόδοση που την αντιπροσωπεύει, και αυτό αποδεικνύει ότι η ίδια ακουστική εικόνα είναι δυνατό να ποικίλει για το ίδιο σημαινόμενο (Mikkel, 1991).

Η γλώσσα περιέχει τη συμβολική ομιλία, ενώ ο λόγος περιορίζεται στις κοινωνικές σχέσεις που διαμορφώνονται μεταξύ των ανθρώπων. Τα συναισθήματα από την πλευρά τους, για να μπορέσουν να αναδιπλωθούν, μετατρέπονται σε σύμβολα. Η λέξη λοιπόν ως σύμβολο της ιδέας είναι μία αφαιρετική μετάφραση της αρχικής σκέψης, καθώς η τελευταία δεν ενσωματώνεται επαρκώς στις δομές που χαρακτηρίζουν τη γλώσσα. Παρόλα αυτά στις καθημερινές συναλλαγές τους, οι άνθρωποι χρησιμοποιούν λέξεις που αφενός έχουν μία κοινή σημασία, αφετέρου είναι φορτισμένες με ένα φαντασιακό περίβλημα.

Το βασικό μειονέκτημα της γλώσσας είναι πως αυτή δεν εξασφαλίζει μία εντελώς προσωπική ταυτότητα, στα υποκείμενα που την χρησιμοποιούν, και οι λέξεις συχνά δίνουν την εντύπωση ενός ξένου, αλλότριου μηχανισμού, που σε τελική ανάλυση δεν ανήκουν και δεν αντιπροσωπεύουν τον πλούτο των συναισθηματικών και ψυχικών εκφάνσεων του ανθρώπου. Η αποτυχία των λέξεων να καθορίσουν το είναι, την ουσία της ανθρώπινης υπόστασης, στρέφει το υποκείμενο προς το μόνο αντικείμενο, το οποίο ξεφεύγει από το αλλοτριωτικό κύκλωμα της ομιλίας, που δεν είναι άλλο από το αντικείμενο α. το τελευταίο αναφέρεται στο υπόλοιπο της διαδικασίας που μας κάνει ομιλούντα όντα, επισημαίνοντας τον δεσμό ανάμεσα στο υποκείμενο και το αντικείμενο (Althusser, 1996).

Όλοι οι άνθρωποι όμως υπόκεινται στην επιβολή της συμβολικής τάξης και του δικτύου των σημαινόντων, με την γλώσσα να αποτελεί το βασικό μέσο έκφρασης στο πεδίο αυτό. Σ' αυτήν τη διασπορά της επιθυμίας μέσα στο λόγο, ο συνειδητός λόγος δεν αρθρώνει πια ξεκάθαρα τις επιθυμίες του ατόμου εξαιτίας του γεγονότος ότι το υποκείμενο του Lacan έχει βιώσει την απώλεια της πραγματικότητας, την αναπόφευκτη απουσία της. Οι επιθυμίες ξεδιπλώνονται σαν ένας μύθος στα πλαίσια του ασυνειδήτου λόγου ο οποίος με τη σειρά του συντηρεί τη μνήμη του ανέφικτου άλλου, της χαμένης ολότητας, του χαμένου α. Το αίτημα βρίσκεται στην άκρη των μετωνυμικών μεταμφιέσεων της επιθυμίας. Είναι η μετάθεσή της, ο τρόπος της να κρύβεται, και ταυτόχρονα να φανερώνεται, να απουσιάζει και παρόλα αυτά να απαιτεί.

Η μετωνυμία της επιθυμίας και η μεταφορά της (τα συμπτώματα δηλαδή που την υπερπροσδιορίζουν) αντιπροσωπεύεται από έναν λόγο άδειο, καθοδηγούμενο από τη φανταστική κιβωτό της επιθυμίας του υποκειμένου. Αυτός ο άδειος λόγος συνιστά το ίδιο το αίτημα. Μέσα στην ομιλία το Εγώ είναι ο τόπος ανάδυσης του υποκειμένου που αυτόματα συνοδεύεται από τη στιγμιαία εξαφάνισή του. Το μήνυμα με τον τρόπο αυτό είναι μία ακολουθία σημάτων, συμβόλων, που αντιστοιχούν σε συνδυαστικούς κανόνες αυστηρά καθορισμένους από έναν κώδικα επικοινωνίας (Felman, 1987). Ο κώδικας αυτός προσφέρει τη δυνατότητα παραγωγής της ομιλίας και της εκφοράς της, αλλά καθίσταται ιδιαίτερα δύσκολη και περιορισμένη η δημιουργία νοημάτων μέσα από τη χρήση του. Κατά συνέπεια ο κύκλος του

λόγου είναι ένας τόπος σχετικά κενός, ένας τόπος κενού λόγου, όπου το ομιλούν υποκείμενο πασχίζει να ακουστεί.

Τα συμπτώματα συντίθενται από λέξεις και φέρουν μία σημασία.

«Ό,τι ζητάω στον λόγο είναι η απάντηση του άλλου.
Ό,τι με συνιστά σαν υποκείμενο είναι η ερώτησή μου.»
Jacques Lacan

Η μελέτη της γλώσσας αποκαλύπτει την παρουσία πολλών διαφορετικών γλωσσικών μηχανισμών, και η μελέτη των συμπτωμάτων παράγει αντίστοιχα αποτελέσματα. Στην καθαυτό δομή του συμπτώματος ένας όρος αντικαθιστά κάποιον άλλον ο οποίος παραμένει απωθημένος, ένα μοτίβο που πρωταρχικά εντοπίζεται στον ίδιο μηχανισμό με τον οποίο διενεργήθηκε η πατρική μεταφορά. Συγκεκριμένα, μπορούμε να εντοπίσουμε τα κοινά σημεία ανάμεσα στη μετωνυμία της επιθυμίας και το σχηματισμό των συμπτωμάτων με την ταυτόχρονη διαμεσολάβηση της γλώσσας. Το όνομα του πατέρα εγκαινιάζει την αλλοτρίωση της επιθυμίας μέσα στον λόγο και προς όφελος του συμβολικού το άτομο αποχωρίζεται τις φαντασιακές του προεκτάσεις και κατευθύνει τις επιθυμίες του σε υποκατάστατα αντικείμενα.

Οι επιθυμίες του να είναι, απωθείται προς όφελος της επιθυμίας του έχουν αλλά αυτή η μεταστροφή χάνεται όλο και πιο πολύ μέσα στην αλυσίδα των σημαινόντων του λόγου. Αποτέλεσμα της κατάστασης αυτής είναι το ανικανοποίητο της επιθυμίας, λόγω της αναγκαιότητας να μετατραπεί σε γλώσσα και εξαιτίας αυτού η επιθυμία δεσμεύεται στο δρόμο της μετωνυμίας. Ο Freud οδηγήθηκε κατ' αρχάς στον περιορισμό της ψυχωτικής διαδικασίας σε επίπεδο «απώλειας της πραγματικότητας» και της συνακόλουθης επίπτωσης του παραληρηματικού τρόπου σκέψης που τη συνοδεύει.

Η έννοια του αποκλεισμού επιτρέπει, σύμφωνα με το Lacan, να αντιληφθούμε γιατί ορισμένοι χαρακτηριστικοί μηχανισμοί της νεύρωσης – ιδιαίτερα η απώθηση – δεν επιτρέπουν να εξηγήσουμε την εμφάνιση της ψυχωτικής διεργασίας. Εν συνεχεία, σε τι συνίσταται η ικανότητα του μηχανισμού του αποκλεισμού μέσα από τη διεργασία του ονόματος του πατέρα. Όταν το όνομα του πατέρα «αποκλείεται» από τη θέση του άλλου,

τότε η πατρική μεταφορά αποτυγχάνει. Αυτό, κατά τον Lacan, συνιστά το έλλειμμα που προσδίδει στην ψύχωση τη θεμελιακή της δομή. Με άλλα λόγια, ο αποκλεισμός του ονόματος του πατέρα, εξουδετερώνοντας την εμφάνιση της πρωταρχικής απώθησης, διακυβεύει σημαντικές επιπτώσεις ως προς την πρόσβαση στο συμβολικό επίπεδο, θέτοντας οριστικά έναν φραγμό. Με τον τρόπο αυτό οι επιθυμίες παραμένουν όλο και πιο μετέωρες ενώ το άτομο βουλιάζει σε μία αρχαϊκή οργάνωση, παραμένοντας δέσμιο της φαντασιακής δυϊκής σχέσης με τη μητέρα (Muller, 1982).

Η πατρική μεταφορά συνιστά έναν κόμβο του συμβολικού και του φαντασιακού, και η απουσία παραγωγής της πατρικής μεταφοράς αναστέλλει την παραγωγή της φαλλικής σημασίας. Ως εκ τούτου, προκύπτει μία αποσύνδεση, η αποσύνδεση του συμβολικού από το φαντασιακό. Η απόλαυση διασκορπίζεται σε διάφορες επώδυνες εντοπίσεις του σώματος, τα συμπτώματα αποτελούν συμβάντα που προσβάλλουν το σώμα και ανάγονται σε αυτό που ο Lacan ονομάζει τοπική παλινδρόμηση στο στάδιο του καθρέφτη (Miller, 2003).

Στον Lacan η ψευδαίσθηση παρουσιάζεται ως φαινόμενο επικοινωνίας, επιχειρεί δηλαδή να αναδείξει στα συμπτώματα την επικοινωνιακή υπόστασή τους. Στο φοβικό, στο αγχωτικό άτομο, οι διαταραχές που δηλητηριάζουν τη ζωή του είναι δικές του παραγωγές, επινοήσεις από τον ίδιο, με αφετηρία τις ασυνείδητες φαντασιώσεις του. Αντίθετα με την ψύχωση, το νευρωτικό άτομο δεν θεωρεί τις διαταραχές του ξένες προς το ίδιο, παρόλα αυτά όμως δεν αποδέχεται να αναλάβει την πατρότητα της κατάπτωσής του. Ίσως πρέπει ο νευρωσικός να ενσωματώσει την αρρώστια του, δηλαδή να μην εκλαμβάνει πια αυτό που σκέφτεται ως μία παρασιτική παραγωγή, αλλά να συναισθάνεται ότι του ανήκει.

Για τον Lacan, το υποκείμενο μπορεί να βυθιστεί στην παράνοια μόνο και μόνο εξαιτίας των ανθρώπινων διαστάσεων που φέρει, δηλαδή επειδή διαθέτει όλα εκείνα τα ιδιαίτερα ανθρώπινα ψυχικά χαρακτηριστικά. Συχνά οι άνθρωποι αγγίζουν τα όρια του παραληρήματος, για το λόγο του ότι η «τρέλα» είναι μία υπόθεση σημαινόντων και συναισθημάτων που εμπεριέχονται στη γλώσσα. Υπό την έννοια αυτή, η λέξη είναι πάντα μία προδοσία, εφόσον δεν μπορεί να εκφράσει τα πάθη της ψυχής καθόσον δεν την εννοεί στην ιδιαιτερότητά της. Επομένως η γλώσσα δε χρησιμεύει στην

περίπτωση της ψυχοπαθολογίας για τη σκοπιμότητα της επικοινωνίας, αλλά για να μεταφέρει το σύμβολο της τρέλας. Στις ψυχοπαθολογικές καταστάσεις οι λέξεις διαδραματίζουν μία ιδιαίτερη λειτουργία, χαρακτηρίζονται από ασυναρτησία, τοποθετούνται κατά τυχαίο τρόπο και εκ πρώτης όψεως δίνουν την εντύπωση της σύγχυσης και της συναισθηματικής έντασης που βιώνει λόγω της κατάστασής του το άτομο. Το γεγονός ότι δεν καταλαβαίνουμε αυτή τη γλώσσα είναι εντελώς διαφορετικό από το να ισχυριζόμαστε ότι δεν υπάρχει τίποτα εκεί προς κατανόηση, γιατί η ψύχωση και η γλώσσα βρίσκονται σε στενή σχέση με τα βιογραφικά συμφραζόμενα που δημιούργησαν τη συγκεκριμένη ψυχική οργάνωση (Ντετί, 2000).

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η ανάπτυξη του υποκειμένου πραγματοποιείται μέσω μίας ακολουθίας «ιδανικών ταυτίσεων», ενώ το Εγώ παραμένει το κεντρικό σύστημα αυτών των σχηματισμών. Το υποκείμενο αρχικά ταυτίζεται και μάλιστα επιβεβαιώνεται μέσα στον Άλλον. Η ταύτιση με μία εικόνα του Άλλου, αυτό το παιχνίδι του «μορφοειδώλου» είναι παρόν στην πραγμάτωση της επιθυμίας, και η τελευταία περνάει για την εκπλήρωσή της από έναν άλλον. Η έννοια του αλλοτριωτικού χαρακτήρα του Εγώ εισάγεται από τα πρώτα κίολας στάδια της ανάπτυξής του, και αποτελεί την θεμελιώδη δομή της παράνοιας, με τη μορφή ενός διχασμένου Εγώ.

Όπως μας πληροφορεί ο Ντετί (2000:64) ο ίδιος ο Lacan αναφέρει στα γραπτά του : «ο άνθρωπος είναι κάτι πολύ περισσότερο από το σώμα του, ενώ ταυτόχρονα δε μπορεί να γνωρίσει τίποτα παραπάνω για το είναι του». Η παράνοια είναι επίσης μία μορφή ελευθερίας, που πηγάζει από μία κατάσταση ακραίου ναρκισσισμού. Ο ναρκισσισμός θα μπορούσε να θεωρηθεί ο αρχικός υποκινητής του διχασμένου Εγώ, από τη στιγμή που το άτομο ταυτίζεται εξ ολοκλήρου με μία φανταστική εικόνα, την οποία όμως δεν ενσωματώνει επαρκώς, με αποτέλεσμα ο ίδιος να μην αναγνωρίζει τον εαυτό του στις δικές του φαντασιώσεις.

Ο Freud, το δίδαξε, ο Lacan με την σειρά του το υπογράμμισε, ότι η λίμπιντο είναι αυτή που διαδραματίζει πρωταρχικό ρόλο στην ανάπτυξη της νεύρωσης. Το σεξουαλικό ένστικτο, διαποτισμένο από τις ασυνείδητες λιβιδινικές ενορμήσεις, εισβάλλει στον τόπο του φαντασιακού και του πραγματικού, κι έτσι, μέσα από το στάδιο της θεωρίας του καθρέφτη διαμορφώνονται σημαντικές σχέσεις ανάμεσα στο Εγώ και τις ταυτίσεις που

επιτελούνται προς τα «μορφοειδωλα» που ενσωματώνει (Dor, 1994). Υπό την έννοια αυτή προβαίνει σε μία διάκριση ανάμεσα σε δύο είδη ναρκισσισμών, τον πρώτο ναρκισσισμό, ο οποίος στρέφει το υποκείμενο προς τα αντικείμενα με τα οποία συνάπτει φαντασιακές σχέσεις και τα επενδύει συναισθηματικά σε αυτά. Ενώ ο δεύτερος ναρκισσισμός προσανατολίζει την λίμπιντο σε μία αυτό-επένδυση, την στροφή προς τον εαυτό ή στον άλλο, η αφομοίωση του αντικατοπτριζόμενου ειδώλου από το Εγώ ή η απόρριψή του.

Στην ερμηνεία των ψυχωτικών φαινομένων εισάγεται εκ νέου η συμβολική διάσταση του ονόματος του Πατέρα, που στην περίπτωση αυτή ο αποκλεισμός του δεν εξασφαλίζει στο άτομο μία λειτουργική σχέση με τον κόσμο των σημαινόντων. Ο εγκλωβισμός του στη φαντασιακή σχέση με μία αρχική επιθυμία, τον κρατάει δέσμιο και δεν του παρέχει τη δυνατότητα να διακρίνει την υφιστάμενη διαφορά ανάμεσα στο συμβολικό και το φαντασιακό. Ο λόγος, υπό κανονικές συνθήκες, έχει τη δύναμη να μετατρέπει και να διαφοροποιεί τις φαντασιακές οργανώσεις του υποκειμένου, αποτελεί κατά κάποιον τρόπο το συνδετικό κρίκο ανάμεσα στο ανέφικτο φαντασιακό και το πραγματικό. Στις ψυχώσεις ο λόγος έχει χάσει τη διάσταση αυτή, η ομιλία του ατόμου κατακυριεύεται από φαντασιακές ερμηνείες του περιβάλλοντα κόσμου, και αδυνατεί να αφομοιωθεί λειτουργικά στο επικοινωνιακό πλαίσιο που υπαγορεύει το δίκτυο των σημαινόντων.

«Η ακρόαση είναι ακρόαση του μη γινώσκειν.»

Jacques Lacan

Η εικόνα που κυριαρχεί στη ζωή του υποκειμένου είναι η καρικατούρα ενός πλήθους πληροφοριών που αντλούνται από τη παιδική ηλικία, ένα είδος συρραφής ιδεών, σκέψεων, συμπεριφορών, προερχόμενων από το οικογενειακό του περιβάλλον. Αυτή η ετερόκλητη και θολή εικόνα αγνοείται από το συνειδητό του υποκειμένου, ωστόσο επιδρά στον τρόπο ύπαρξής του, εμποτίζει δηλαδή με ποικίλους τρόπους την καθημερινή του πραγματικότητα. Στην ουσία κάθε άνθρωπος συμμορφώνεται με τις διατάξεις εκείνες που είναι εγγεγραμμένες στο ασυνείδητό του.

Η ψυχανάλυση σχετίζεται με τη θεραπευτική δράση η οποία παίρνει τη μορφή διπλής κίνησης. Η εικόνα, στην αρχή θαμπή και κατακερματισμένη για το άτομο, αφομοιώνεται αναδρομικά από το πραγματικό για να αποβληθεί σταδιακά από αυτό, δηλαδή να επανεγκατασταθεί στη δική της πραγματικότητα. Μέσα από τη διαδικασία της ψυχανάλυσης το άτομο ανακαλύπτει εκ νέου την εικόνα που διευθύνει τη ζωή του, και η επανεμφάνιση αυτού του φανταστικού προϊόντος στη συνείδηση θα αποτελέσει παράγοντα επίλυσης των άλυτων ζητημάτων του.

Ο αναλυτής από την πλευρά του είναι παρών καθώς το άτομο απευθύνεται στο φάντασμα μίας ανάμνησης και το υποκαθιστά με μία εικόνα, ενώ ο ρόλος του αναλυτή συνίσταται στο να βοηθήσει τον αναλυόμενο να καταλάβει ότι αυτή η εικόνα έχει διαφορετικά αποτελέσματα ανάλογα με τον τρόπο που την ενσαρκώνει και την αναπαριστά. Για τον Lacan η εργασία αυτή έχει ως αποτέλεσμα την άρση μίας αυταπάτης. Η μεταβίβαση είναι η τοποθέτηση στο πρόσωπο του άλλου, των υποκειμενικών προθέσεων που αναδύονται ευθέως από το ασυνείδητο του ατόμου και η αντίσταση είναι η μορφή με την οποία προβάλλεται. Η αιτία που προκαλεί τη δυσκολία εμπλοκής του ατόμου σ' ένα προσωπικό του ζήτημα είναι η έντονη συναισθηματική φόρτιση που προκύπτει από τη διήγηση γεγονότων ικανά να αφυπνίσουν άγχη του παρελθόντος. Όταν η αντίσταση γίνεται ισχυρή, αναδύεται η μεταβίβαση με αποτέλεσμα ο αναλυόμενος να ενεστωποιείται μέσα στο φαντασιακό πρόσωπο του αναλυτή του, η εσωτερική δηλαδή απόφασή του μετατρέπεται σε εξωτερική (Miller, 2003).

Το γεγονός ότι ο ασθενής θυμάται εκ νέου και ξαναζεί επώδυνα τα γεγονότα της μακρινής παιδικής του ηλικίας, δεν αποτελεί το βασικό γεγονός που θα επιφέρει τη βελτίωση. Το ουσιαστικότερο σημείο είναι η ανακατασκευή που θα διαμορφωθεί με αφετηρία το παρελθόν και το κίνητρο που θα αναδυθεί, το κίνητρο δηλαδή που ωθεί το άτομο να λειτουργεί. Ο αναλυτής οφείλει επίσης να καταλάβει ότι η ομιλία του αναλυόμενου οργανώνεται με αφετηρία και κατεύθυνση αυτό το τρίτο φαντασιακό πρόσωπο. Η μόνη αλήθεια επί του προκειμένου είναι η προσωπική και ιδιαίτερη αλήθεια του υποκειμένου, η οποία εμπεριέχεται στην ομιλία του.

Η ψυχαναλυτική λοιπόν σχέση εγκαθίσταται με τη μορφή της επικοινωνίας, όπου το μήνυμα που εκπέμπεται σαν σύμπτωμα, αντανακλάται

στο ασυνείδητο του αναλυτή και επιστρέφει προκλητικά στον πομπό του. Επιστρέφοντας όμως το μήνυμα αυτό αλλάζει νόημα και ύφος, ακριβώς γιατί απευθύνεται προς κάποιον τρίτο, τον Άλλο δηλαδή, που είναι το πρόσωπο του θεραπευτή. Μέσα από τη διαδικασία αυτή, οι ιδέες που βγαίνουν στην επιφάνεια απεγκλωβίζονται από τη φανταστική τους σχέση με το υποκείμενο και το ναρκισσιστικό παιχνίδι του αντικατοπτρισμού φανερώνεται.

Ο Lacan οριοθετεί την ψυχαναλυτική «περιπέτεια» με το να αναφέρει ότι το υποκείμενο αρχίζει την ανάλυση μιλώντας για τον εαυτό του χωρίς να απευθύνεται σε ένα τρίτο άτομο, ταυτόχρονα όμως μπορεί να συμβαίνει και το αντίθετο, να απευθύνεται δηλαδή προς κάποιον άλλο χωρίς να συνειδητοποιεί ότι μιλάει για τον εαυτό του (Μαρκίδης, 1980). Η αρχή της ανάλυσης είναι ένας άδειος (με την έννοια του φανταστικού) λόγος, που αντανακλάται στη σιωπή του δέκτη, την παραβιάζει, και επιστρέφει διαιρεμένος στην ερώτηση – απάντηση που από την αρχή περιείχε. Η τελεολογία της ανάλυσης είναι ο πλήρης λόγος που θα είναι ικανός να αναιρέσει τις απωθήσεις της αλήθειας του υποκειμένου, αυτές που προέρχονται από την εποχή του σταδίου του καθρέφτη.

Ο στόχος που τίθεται μέσα από την αναλυτική διαδικασία, είναι το υποκείμενο να μάθει να ακούει τον ασυνείδητο λόγο του, να υπερβαίνει την παραμορφωτική λειτουργία που απορρέει από την σφαίρα του συνειδητού και να επιτρέπει στο «Άλλο» να το πλημμυρίζει με την αλήθεια του. Ο Lacan αναφέρει ότι το σύμπτωμα είναι χαραγμένο στο σώμα και αποτελεί το σύμβολο εκείνο που αφήνει τα σημάδια των σημαινόντων, που έχουν απωθηθεί και εκδιωχθεί από την συνειδητότητα.

Με δεδομένη την άποψη ότι οι επιθυμίες του ατόμου διέρχονται από έναν σημαντικό Άλλο, η λίμπιντο σχηματίζεται και προσδιορίζεται με βάση τον συλλογισμό αυτό, στρέφεται δηλαδή προς τον Άλλο, τον οποίο και διερευνά φαντασιακά. Η αναζήτηση και ανακάλυψη του άλλου σχετίζεται με την σεξουαλικότητα του υποκειμένου και μάλιστα με τον ναρκισσιστικό ερωτισμό και υπό την έννοια αυτή η ερωτικές δυνάμεις αντιπροσωπεύουν τον ίδιο των αυτό-ερωτισμό, ερωτεύεται κανείς τον άλλον, στον βαθμό που ο αυτός ενσαρκώνει μία εικόνα παρόμοια με εκείνη του υποκειμένου. Ως εκ τούτου συνεπάγονται δύο μορφές έρωτα: ο έρωτας του αντικειμένου και ο έρωτας του άλλου, εφόσον αυτός παίρνει την μορφή της δικής μας αντανάκλασης.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η ψυχανάλυση επιδιώκει να ερμηνεύσει την φαντασιακή και υποκειμενική διάσταση, με την οποία το άτομο οργανώνει την πραγματικότητά του και δρα μέσα σε αυτή. Τα συναισθήματα που είναι υποταγμένα στον λόγο, εγκλωβίζονται μέσα στις λέξεις, οι οποίες από την στιγμή που προφέρονται είναι φορείς σημαινόντων (Ντετί, 2000). Με την μεταβίβαση εισάγονται γεγονότα του παρελθόντος στην παρούσα ομιλία, τα οποία αποκαλύπτουν συγκινησιακές καταστάσεις του χθες, μία διαδικασία που συμβάλλει στην ανασύνθεση της ασυνείδητης ιστορίας και πορείας του υποκειμένου. Η ανάλυση αποτελεί το μέσο για την ανακάλυψη της προσωπικής αλήθειας του ατόμου.

Η λίμπιντο σχηματίζεται με βάση την επιθυμία του άλλου, ενός κοντινού άλλου που το υποκείμενο διερευνά σε φαντασιακό επίπεδο, αλλά στην ουσία αναζητά κανείς στον άλλο τον αντικατοπτρισμό της ίδιας μας της – φαντασιακής – εικόνας. Επιθυμούμε τον άλλο και τον αναζητούμε προκειμένου να κατανοήσουμε το ίδιο το είναι μας, γεγονός που εξυψώνει τον έρωτα στην σφαίρα όπου δια-πλέκονται το συμβολικό με το φαντασιακό. Επειδή το φαντασιακό όμως έχει την δυνατότητα να εκφραστεί μέσα στο πραγματικό μόνο ακολουθώντας τον δρόμο του συμβολικού (δηλαδή της γλώσσας) ο έρωτας σηματοδοτείται από την γλώσσα των σημαινόντων και εγκλωβίζεται μέσα σε αυτές.

Το ψυχαναλυτικό έργο στοχεύει στην αποκάλυψη του «απόντος λόγου» της γλώσσας εκείνης που σιωπάει μπροστά στις απωθήσεις και απαγορεύσεις της συνειδητότητας. Αποκάλυψη της αλήθειας, σημαίνει αποκάλυψη της άγνοιας που το υποκείμενο τρέφει απέναντι στις ίδιες τις επιθυμίες του, και συνεπάγεται την κατάρρευση του «τοίχου της γλώσσας», σύμφωνα με τον όρο του Lacan, ώστε οι λέξεις, προερχόμενες από τον κόσμο του Άλλου, να αποκαλύψουν την ιστορία της επιθυμίας, τις αλήθειες και τις «αρνήσεις» του. Η επαναφορά του πλήρους λόγου, της αυθεντικής ομιλίας είναι στην ουσία η δυνατότητα του ατόμου να νοηματοδοτεί τις επιθυμίες του μέσα από την διατύπωση αιτημάτων που δεν χάνονται στην άβυσσο και την παραδοξότητα των γλωσσικών δικτύων, να διατηρεί ελεύθερη και ανεμπόδιστη την φωνή της εσωτερικής του φαντασίας...

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Συμπεράσματα με αποχρώσεις...

Παρακολουθήσαμε ορισμένα βασικά σημεία που συγκροτούν τα θεμέλια του ψυχαναλυτικού οικοδομήματος, με το θεωρητικό πλαίσιο του Freud αρχικά και του Lacan αργότερα, να καταδεικνύει την πολυδιάστατη δομή της ανθρώπινης προσωπικότητας, την δυναμική των λειτουργιών που συνθέτουν τα διάφορα ψυχικά φαινόμενα, τον ρόλο του γλωσσικού δικτύου στην ανάπτυξη και εξέλιξη του υποκειμένου, την συμβολική δομή των ονειρικών αναπαραστάσεων και το σύνολο των φαντασιακών σχέσεων που το υποκείμενο συνάπτει με την εξωτερική πραγματικότητα. Οι σεξουαλικές δυνάμεις, με την μορφή της λιβιδινικής ενέργειας, εντοπίζονται στην βάση κάθε επιθυμίας, κάθε συναλλαγής, κάθε κινητοποίησης του ανθρώπου και σηματοδοτούν την πολυτάραχη πορεία του μέσα από ένα πλαίσιο που συχνά προβάλλει την απαγόρευση και το φραγμό, την απόρριψη και την άρνηση των εσωτερικά προερχόμενων επιταγών.

Στο έργο του Freud αναδύεται για πρώτη φορά η αρχή της απόλαυσης που διέπει την ψυχική διαστρωμάτωση, η πολλαπλή χρήση των μηχανισμών της απώθησης, της μετάθεσης, της συμπύκνωσης και της μετατόπισης στα πλαίσια λειτουργίας του Εγώ, και η συνεχής ρήξη που επιτελείται ανάμεσα στα συστήματα αυτά, προκαλώντας συγκρουσιακά συμπλέγματα τόσο κατά την ανάπτυξη της φυσιολογικής όσο και της αποκλίνουσα συμπεριφοράς. Ο Lacan, επεκτείνοντας την φροϋδική άποψη, παρουσιάζει, με τρόπο ευρηματικό, το ασυνείδητο να δομείται ως γλώσσα, να διαθέτει μία σειρά μηχανισμών αντίστοιχων με εκείνους που δομούν το δίκτυο των σημαινόντων, προβάλλοντας ως χαρακτηριστικό γνώρισμα την ασυνέχεια, την ανεπάρκεια και την έλλειψη συνοχής ανάμεσα στα δύο αυτά συστήματα.

Οι εννοιολογικές διαστάσεις στο έργο του Freud και του Lacan έχουν κοινά σημεία αναφοράς ως προς την εναγώνια δράση του ατόμου να καταστήσει γνωστές τις επιθυμίες του και να τις εκπληρώσει, να υπερβεί τα εμπόδια που διαρκώς τις ματαιώνουν και να γεφυρώσει το χάσμα ανάμεσα στον «ονειρικό» κόσμο της φαντασίωσης με τα δεδομένα της εξωτερικής

πραγματικότητας. Στην βάση κάθε επιθυμίας βρίσκεται η φαντασιακή αφομοίωση ενός ερωτικού αντικειμένου και υπό την επίδραση των ασυνείδητων διεργασιών το άτομο ξεφεύγει από μία πραγματικότητα που του στερεί την απόλαυση για να εισέλθει στον κόσμο της φαντασίωσης, αναζητά δηλαδή την πραγματοποίηση των βαθύτερων επιθυμιών του αγγίζοντας την σφαίρα της ονειροπόλησης. Η απόλαυση όμως αυτή είναι πλασματική, ελλιπής και αποσπασματική, γιατί, όπως μας λέει και ο Lacan, πάντοτε η επιθυμία ενέχουν την παρουσία ενός τρίτου προσώπου, ενός σημαντικού Άλλου που θα αποτελεί πάντα σημείο αυτό-προσδιορισμού του υποκειμένου.

Στο έργο του Freud και του Lacan καθίσταται σαφές ότι η εμφάνιση των συμπτωμάτων φέρει ένα συμβολικό για το άτομο νόημα, δεν αποτελεί μία τυχαία ή ξεκομμένη, από την προσωπική ιστορία του ανθρώπου, κατάσταση. Η παράνοια για τον Lacan συνιστά το όριο της ελευθερίας του υποκειμένου, την ίδια την ουσία της ύπαρξής του, καθώς η φαντασιακή και η πραγματική διάσταση έχουν συγχωνευθεί σε ένα αδιαίρετο σύνολο. Στον Freud η νοσηρότητα προκύπτει από την ανεπαρκή λειτουργία της απώθησης, που έχει ως αποτέλεσμα την εισβολή των ασυνείδητων δυνάμεων στην σφαίρα του συνειδητού. Το σύμπτωμα αποτελεί λύση συμβιβασμού που θέτει τέλος στις διαρκείς συγκρούσεις, φανερώνει την φυγή του ατόμου από την οδυνηρή πραγματικότητα και τον οδηγεί προς την αναζήτηση της χαμένης απόλαυσης.

Τέλος, σύμφωνα με τα λεγόμενα του Freud, ευτυχισμένος είναι ο ενεργητικός άνθρωπος που κατορθώνει να μεταβάλλει σε πράξεις τις φαντασιώσεις των επιθυμιών του, όταν κάτι τέτοιο όμως καθίσταται αδύνατο, τότε αποσύρεται στο «ευτυχέστερο άπειρο της ονειροπόλησής του», υποκαθιστώντας την πραγματικότητα με σενάρια της φαντασίας. Αντίστοιχα, ο Lacan αναφέρει ότι ο λόγος αποτελεί τον σύνδεσμο ανάμεσα στο ανέφικτο φαντασιακό και το πραγματικό, επομένως μόνον όταν οι φαντασιακές επιθυμίες εγγραφούν στην γλώσσα, την αυθεντική και πλήρη γλώσσα που έρχεται από το πεδίο του Άλλου, θα μπορέσει ο άνθρωπος να γνωρίσει καλύτερα το βαθύτερο είναι του και θα καταστεί ικανός να διατυπώνει αιτήματα αυθεντικά ως προς τις επιθυμίες του...

«...Ο αναλυτής πρέπει να εντάξει το άτομο σε μία διαλεκτική διεργασία, όχι να του πει ότι λαθεύει, αφού ούτως ή άλλως είναι μέσα στο λάθος, αλλά να του δείξει ότι μιλάει άσχημα, δηλαδή ότι μιλάει χωρίς να ξέρει, σαν αμαθής, διότι οι δρόμοι του λάθους του έχουν σημασία.»

Jacques Lacan

«...Ο σκοπός της ψυχανάλυσης δεν είναι να καθιστά αδύνατες τις νοσηρές αντιδράσεις, αλλά να αποδίδει στο Εγώ την ελευθερία του να αποφασίζει είτε για το ένα είτε για το άλλο θέμα.»

S. Freud

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Althusser L. 1977: *Θέσεις*, μτφ. Ξ. Γιαταγάνας. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Althusser L. 1996: *“Writings on psychoanalysis”*. New York: Columbia University Press.
- Αμπατζόγλου Γ. , Αποστολακέας Χ. 1999: *Από την ψυχαναλυτική θεωρία στις ψυχιατρικές πρακτικές*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Βαμβαλής Γ. 2000: *Ξαναδιαβάζοντας τον Φρόυντ. Μία επανάληψη σε τριάντα απλά μαθήματα*. Αθήνα: Επίκουρος.
- Bowie M. 1991: *Lacan*. London: Fontana Press.
- Bowie M. 1987: *Freud, Proust, and Lacan: theory as fiction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clément C. 1986: *Ζακ Λακάν. Βίος και πολιτεία*, μτφ. Μ. Κουλεντιανού. Αθήνα: Θυμάρι.
- Dor J. 1994: *Εισαγωγή στην ανάγνωση του Lacan. τ. 1. Το Ασυνείδητο δομημένο σαν γλώσσα*, μτφ. Ι. Μποτουροπούλου, (επιμ.) Δ. Παπαευθυμίου. Αθήνα: Πλέθρον.
- Dor J. 1996: *Εισαγωγή στην ανάγνωση του Lacan. τ. 2. Η δομή του υποκειμένου*, μτφ. Ι. Μποτουροπούλου, (επιμ.) Δ. Παπαευθυμίου. Αθήνα: Πλέθρον.
- Dor J. 1997: *The clinical Lacan*, μτφ. J. F. Gurewich, Fairfield S. Northvale: J. Arouson.

Felman S. 1987: *Jacques Lacan and the adventure of insight : psychoanalysis in contemporary culture*. Cambridge: Harvard University Press.

Freud S. 1980 : *Δοκίμια μεταψυχολογίας*, μτφ. Θ. Παραδέλλης. Αθήνα: Καστανιώτης.

Freud A. 1978 : *Το Εγώ και οι μηχανισμοί άμυνας*, μτφ. Θ. Παραδέλλης. Αθήνα: Καστανιώτης.

Freud S. 1975 : *Πρακτική Ψυχανάλυση*, μτφ. Γ. Βαμβαλής. Αθήνα : Επίκουρος.

Freud S. 1940 : *Περί άγχους και ενστίκτων*, μτφ. Κ. Μεραναίος, (επιμ.) Ο. Μπεκές. Αθήνα: Α. Καραβίας.

Freud S. 1993: *Η ερμηνεία των ονείρων*, μτφ. Λ. Αναγνώστου. Αθήνα: Επίκουρος.

Freud S. 1991: *Τρεις μελέτες για την θεωρία της σεξουαλικότητας*, μτφ. Λ. Αναγνώστου. Αθήνα: Επίκουρος.

Freud S. 1977: *Νέα σειρά των παραδόσεων για την εισαγωγή στην ψυχανάλυση*, μτφ. Κ. Τρικεριώτη. Αθήνα: Επίκουρος.

Freud S. 2001: *Πέραν της αρχής της ηδονής*, μτφ. Λ. Αναγνώστου. Αθήνα: Επίκουρος.

Freud S. 1965-1969: *Άπαντα: Ο Μωυσής και ο μονοθεϊσμός*, τ.1. μτφ. Π. Κ. Σύρρου. Αθήνα: Σμυρنيώτης.

Freud S. 1965-1969: *Άπαντα: Εισαγωγή στην Ψυχανάλυση*, τ.2. μτφ. Π. Κ. Σύρρου. Αθήνα: Σμυρنيώτης.

Freud S. 1963: *Άπαντα: Η ψυχοπαθολογία της καθημερινής ζωής*, τ. 3, μτφ Π. Κ. Σύρρου. Πανεκδοτική.

Freud S. 1965: *Άπαντα: Η ψυχοπαθολογία της καθημερινής ζωής*, τ. 4, μτφ. Π. Κ. Σύρρου. Πανεκδοτική.

Freud S. 1965: *Άπαντα: Τρεις μελέτες επί της θεωρίας της σεξουαλικότητας*. τ. 5. μτφ. Π. Κ. Σύρρου. Πανεκδοτική.

Freud S. 1965-1969: *Άπαντα: Τοτέμ και Ταμπού*, τ. 6. μτφ. Π. Κ. Σύρρου. Αθήνα: Σμυρνιώτης.

Freud S. 1965-1969: *Άπαντα: Το Εγώ και το Εκείνο*, τ. 7, μτφ. Π. Κ. Σύρρου. Αθήνα: Σμυρνιώτης.

Freud S. 1965-1969: *Άπαντα: Η ερμηνευτική των ονείρων*, τ. 8, 9, μτφ. Μ. Ζωγράφου- Μεραναίου. Αθήνα: Σμυρνιώτης.

Freud S. 1969: *Άπαντα: Η ερμηνευτική των ονείρων (τελευταίον μέρος)*, τ. 10, μτφ. Μ. Ζωγράφου- Μεραναίου. Πανεκδοτική.

Freud S. 1965-1969: *Άπαντα: Πέντε μαθήματα ψυχανάλυσεως*, τ. 11, μτφ. Π. Κ. Σύρρου. Αθήνα: Σμυρνιώτης.

Freud S. 1965-1969: *Άπαντα: Το μέλλον μίας ουτοπίας*, τ. 12, μτφ. Ε. Κ. Δήμακα. Αθήνα: Σμυρνιώτης.

Freud S. 1970: *Άπαντα: Πέντε ψυχανάλυσεις, Β΄: ο μικρός Χανς*. τ. 13, μτφ. Ε. Στεφανάκη. Πανεκδοτική.

Freud S. 1965-1969: *Άπαντα: Ο άνθρωπος με τα ποντίκια*, τ. 15, μτφ. Π. Κ. Σύρρου. Αθήνα: Σμυρνιώτης.

Freud S. 1965-1969: *Άπαντα: Το ευφυολόγημα και οι σχέσεις του με το υποσυνείδητον*, τ. 16, μτφ. Γ. Ανδρουλιδάκη. Αθήνα: Σμυρνιώτης.

Freud S. 1965-1969: *Άπαντα: Ο πρόεδρος Θωμάς Ουίμπροου Ουίλσον*, τ. 17, 18, μτφ. Π. Κ. Σύρρου. Αθήνα: Σμυρνιώτης.

Freud S. 1965-1969: *Άπαντα: Το παραλήρημα και όνειρα στην "Gradiva" του Jensen*, τ. 19, μτφ. Π. Κ. Σύρρου. Αθήνα: Σμυρνιώτης.

Freud S. 1965-1969: *Άπαντα: Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας*, τ. 20. μτφ. Π. Κ. Σύρρου. Αθήνα: Σμυρνιώτης.

Ιεροδιακόνου Χ. Σ. 1988: *Ψυχαναλυτική Ψυχοπαθολογία. Θεωρία και πράξη*. Θεσσαλονίκη: Μαστορίδη.

Ιεροδιακόνου Χ. Σ. 1988: *Η ψυχαναλυτική ψυχοθεραπεία*. Θεσσαλονίκη: Μαστορίδη.

Κρανάκη Μ. 1986: *Διαβάζοντας τον Φρόυντ. Δέκα μαθήματα για την Ψυχανάλυση*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

Lagache D. 1967: *Η ψυχανάλυση*, μτφ. Γ. Ζωγραφάκης. Αθήνα: Ι. Ζαχαρόπουλος.

Λακάν Ζ. 1987: *Απαντήσεις*, μτφ. Φ. Καλλιός. Αθήνα: Έρασμος.

Λακάν Ζ. 1964: Το Σεμινάριο του Ζακ Λακάν. Βιβλίο XI. Οι τέσσερις θεμελιακές έννοιες της ψυχανάλυσης, μτφρ. Ανδρομάχη Σκαρπαλέζου, τελική ανάγνωση Γιώργος Χειμωνάς. Αθήνα: Ράππα.

Leader D. , Groves J. 1999: *Ο Λακάν με εικόνες*, μτφ. Γ. Σταυρακάκης. Αθήνα: Δίαυλος.

Leclaire S. 1998 : *Psychoanalyzing*, (επιμ.) W. Hamacher, D. E. Wellbery. Stanford California: Stanford University Press.

Leupin A. 1991: *Lacan and the human sciences*. Lincoln, Nebraska: University of Nebraska Press.

Lawrence A. P. , Oliver P. J., 2001: *Θεωρίες Προσωπικότητας. Έρευνα και εφαρμογές*, μτφ. Α. Αλεξανδροπούλου, Ε. Δασκαλοπούλου, (επιμ.) Ζ. Μπέλλα. Αθήνα: Τυπωθήτω

Μαννονί Ο. 2002: *Φρόντ*, μτφ. Α. Βουδούρη. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

Μαρκίδης Μ. 1999: *Λογοδοσία. Διαδρομές στην ψυχοπαθολογία και την ψυχανάλυση*. Αθήνα:Εξάντας.

Μαρκίδης Μ. 1980: *Η Ψυχανάλυση του διχασμένου Υποκειμένου. Εισαγωγή στο έργο του J. Lacan*. Αθήνα: Έρασμος.

McWilliams N. 2002: *Ψυχαναλυτική διατύπωση περιπτώσεων*, μτφ. Α. Καραμπέτσου, (επιμ.) Τ. Αναγνωστοπούλου. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Ψυχολογίας και Υγείας.

Mikkel B. J. 1991: *Lacan: the absolute master*. Stanford, California: Stanford University Press.

Miller J. A. 2003: *Ο Λακάν και η ψυχανάλυση*, μτφ. Ν. Λινάρδου – Μπλανσέ. Αθήνα: Εκρεμμές.

Miller J. A. 2003: *Λακανική βιολογία. Έξι ψυχαναλυτικά μαθήματα για το σώμα, το σύμπτωμα, την απόλαυση*, μτφ. Ν. Δυοβουνιώτου, Β. Σκολίδης, (επιμ.) Β. Σκολίδης. Αθήνα: Ψυχογιός.

Muller J. P. 1982: *Lacan and language: a reader's guide to Ecrits*. New York: International Universities Press.

Muller J. P. 1996: *Beyond the psychoanalytic dyad: developmental semiotics in Freud, Peirce, and Lacan*. New York: Routledge.

Ντετί Μ. 2000: *Εισαγωγή στην Ψυχανάλυση του Λακάν*, μτφ. Ν. Ποταμιάνου. Αθήνα: Καστανιώτη.

Παλιμέ Ζ. Μ. 1983: *Λακάν*, μτφ. Κ. Παπαγιώργης. Αθήνα : Νεφέλη.

Ποταμιάνου Α. 1999: *Διαδικασίες επανάληψης και προσφορές του Εγώ*, μτφ. Ι. Μποτουροπούλου. Αθήνα: Κέδρος.

Robinson P. 1993: *Freud and his critics*. California: University of California Press.

<http://www.colorado.edu/English/ENGL2012klages/Lacan.html>

<http://www.richardwebster.net/thecultoflacan.html>

<http://www.ship.edu/^cgboeree/freud.html>